

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (MEDENÎ USUL –
İCRA VE İFLAS HUKUKU)
ANABİLİM DALI

**HUKUK YARGILAMASINDA (ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR
UNSURU OLARAK) MAKUL SÜRE**

Yüksek Lisans Tezi

Tacettin KABATEPE

Ankara, 2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (MEDENÎ USUL –
İCRA VE İFLAS HUKUKU)
ANABİLİM DALI

**HUKUK YARGILAMASINDA (ADİL YARGILANMA HAKKININ BİR
UNSURU OLARAK) MAKUL SÜRE**

Yüksek Lisans Tezi

Tacettin KABATEPE
(06911915)

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ramazan Arslan

Ankara, 2009

TEZ ONAY SAYFASI

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
MEDENÎ USUL- İCRA VE İFLAS
HUKUKU BİLİM DALI**

**HUKUK YARGILAMASINDA (ADİL YARGILANMA HAKKININ
BİR UNSURU OLARAK) MAKUL SÜRE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ramazan ARSLAN

Tez Jürisi Üyeleri

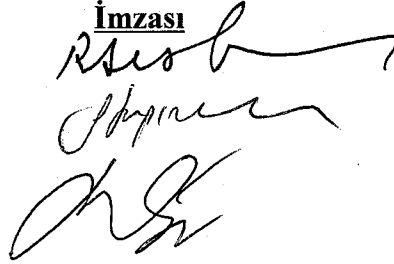
Adı ve Soyadı _____

Prof. Dr. Ramazan ARSLAN

Doç. Dr. Sema TAŞPINAR AYVAZ

Doç. Dr. Muharrem ÖZEN

İmzası

Tez Sınavı Tarihi: 17.11.2009

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR	III
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
GENEL OLARAK ADİL YARGILANMA HAKKI	3
I. Tanım	3
II. Adil Yargılanma Hakkının Unsurları	10
A. Kanunî, Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı.....	10
B. Makul Sürede Yargılanma Hakkı	16
C. Alenî Olarak Yargılanma Hakkı.....	22
D. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı.....	24
III. Tahkimde Adil Yargılanma Hakkı.....	33
IV. Ceza Yargılaması ve İdarî Yargılama Hukuku Bakımından Adil Yargılanma Hakkı	38
A. Genel Olarak.....	38
B. Ceza Muhakemesi Hukuku Bakımından Adil Yargılanma Hakkı.....	38
C. İdarî Yargılama Hukuku Bakımından Adil Yargılanma Hakkı	42
V. Adil Yargılanma Hakkının İhlaline Karşı Başvuru Yolları.....	47
A. Yargılamanın Yenilenmesi	47
B. Anayasa Şikâyeti.....	50
İKİNCİ BÖLÜM	52
HUKUK YARGILAMASINDA MAKUL SÜRE.....	52
I. Genel Olarak Süreler	52
A. Taraflar İçin Konulmuş Süreler.....	53

1. Kanunî Süreler	53
2. Kazaî Süreler.....	54
B. Mahkemeler İçin Konulmuş Süreler	56
II. Makul Süre İçinde Yargılanma Hakkı.....	57
A. Tanım ve Hukukî Niteliği.....	57
B. Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri	61
C. Makul Sürenin Hesaplanması	62
D. Makul Sürenin Hesaplanmasında Dikkate Alınan Ölçütler	66
1. Davaların Karmaşıklığı.....	66
2. Davanın Taraflarının Tutumu	74
3. Yargılama Makamlarının Tutumu	76
III. Türk Hukuk Yargılamasında Davaların Makul Sürede Sonuçlandırılmaması Sebepleri ve Bunlara Yönelik Çözüm Önerileri	82
A. Mahkeme Teşkilatı İle İlgili Sebepler	84
B. Hâkimler İle İlgili Sebepler	88
C. Mahkemelerde Çalışan Personel İle İlgili Sebepler	92
D. Tebligat İle İlgili Sebepler	94
E. Yargıtay İle İlgili Sebepler	96
F. Avukatlar İle İlgili Sebepler	99
G. Dava Sayısının Çokluğu İle İlgili Sebepler	103
H. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunundan Kaynaklanan Sebepler.....	110
SONUÇ.....	125
EKLER.....	127
KAYNAKÇA	144

KISALTMALAR

ABD	: Ankara Barosu Dergisi
AD	: Adalet Dergisi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
aşa.	: aşağıda
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi
Ay.	: Anayasa
BATIDER	: Bankacılık ve Ticaret Hukuku Dergisi
BBD	: Bursa Barosu Dergisi
bkz.	: bakınız
BN.	: Başvuru Numarası
C.	: Cilt
CMK	: 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu
HMK	: Hukuk Muhakemeleri Kanunu
HUMK	: 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
İBD	: İstanbul Barosu Dergisi
İİK	: 2004 Sayılı İcra ve İflas Kanunu
İzBD	: İzmir Barosu Dergisi
İYUK	: 2577 Sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu
m.	: madde
MK.	: 4721 sayılı Medenî Kanun
MTK	: 4686 sayılı Milletlerarası Tahkim Kanunu
N.	: Numara

s.	: sayılı
sh.	: sahife
SÜHFD	: Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
TBBD	: Türkiye Barolar Birliği Dergisi
TNBHD	: Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
Y.	: Yıl
YHD	: Yasa Hukuk Dergisi
YRÖS	: Yargı Reformu Özel Sayısı

GİRİŞ

Tezin konusu, hukuk yargılamasında (adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak) makul sürede yargılanmadır. Bu hak, iç hukukumuzda açıkça düzenlenmemiş olmakla birlikte, özellikle AİHS m. 6'da açıkça düzenlenmiş olan adil yargılanma hakkının bir unsuru olması dolayısıyla bu bağlamda ele alınacaktır.

Bu tezin birinci bölümünde, öncelikle adil yargılanma hakkına genel olarak değinildikten sonra, bu hakkın unsurlarına yer verilecektir. Bu unsurlar, sözleşme metninden açıkça veya zımnen çıkarılan unsurlardır. Bu unsurlara ve bu unsurlar içinde kısaca makul sürede yargılanma hakkına değinilecek, sonrasında, tahkim, ceza yargılaması ve idarî yargılama hukuku alanında adil yargılanma hakkının görünümü ele alınacaktır. Bu bölümde, en son adil yargılanma hakkının ihlaline karşı gidilebilecek başvuru yollarına değinilecektir.

Tezin esas olarak amacı, hukuk davalarının (yargılamalarının) uzama sebeplerinin açıklanmasıdır. Bu amaca yönelik olarak, ikinci bölümde, öncelikle hukuk yargılamasında (HUMK'ta) yer alan sürelerin incelenmesi, sonrasında makul sürenin ayrıntılı olarak değerlendirilmesi ve en son çözüm önerilerinin sunulması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda, makul sürenin tanımı yapılacak, hukukî niteliğine değinilecek, makul sürenin nasıl hesaplandığı açıklanacaktır. Bu hesaplama yapılırken, AİHM'nin göz önünde tuttuğu ölçütler üzerinde durulacaktır.

Tezin ağırlıklı bölümünü Türk Hukuk Yargılaması alanında yargılamanın makul sürede bitirilememesi ve bunlara yönelik çözüm önerileri oluşturmaktadır. Bu sebepler, mahkeme teşkilatına, hâkimlere, mahkemede çalışan personele, tebligata, Yargıtay’a, avukatlara, dava sayısının çokluğuna ve HUMK’a ilişkin sebeplerdir. Bu sebepler açıklanırken, bunlara ilişkin çözüm önerileri üzerinde de durulacaktır. HUMK’a ilişkin sebepler ve çözüm önerileri açıklanırken, Hukuk Muhakemeleri Kanunu tasarısıyla bu alanda yapılması düşünülen yeniliklere de değinilecektir.

Tezin en sonunda, Yargıtay’ın iş yüküne ve dava sayısının çokluğuna ilişkin 2007 yılı ve daha önceki yıllara ilişkin istatistiklere yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK ADİL YARGILANMA HAKKI

I. Tanım

Adil yargılanma hakkı, iç hukukumuzda açıkça düzenlenmiş değildir; esas olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin altıncı maddesinde düzenlenmiştir. AİHS m. 6 şu şekildedir:

- 1. Herkes, gerek medenî hak ve yükümlülükleriyle ilgili nizalar, gerek cezaî alanda kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından davasının **makul bir süre** içinde, hakkaniyete uygun ve açık olarak görülmesini istemek hakkına sahiptir. Hüküm açık oturumda verilir; ancak, demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde, veya davanın açık oturumda görülmesinin adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir.*
- 2. Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılır.*
- 3. Her sanık en azından aşağıdaki haklara sahiptir:*

- a) Kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek,
- b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olmak,
- c) Kendi kendini savunmak veya kendi seçeceği bir savunmacının yardımından yararlanmak ve eğer savunmacı tutmak için mali olanaklardan yoksun bulunuyor ve adaletin selameti gerektiriyorsa, mahkemece görevlendirilecek bir avukatın para ödemeksizin yardımından yararlanabilmek,
- d) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında çağırılmasının ve dinlenmesinin sağlanmasını istemek,
- e) Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşmadığı takdirde bir tercümanın yardımından para ödemeksizin yararlanmak.

Adı geçen sözleşme, 4.11.1950 tarihinde Roma’da imzalanmış ve 3.9.1953’te yürürlüğe girmiştir. Türkiye de bu sözleşmeyi ve eki protokolü 18.5.1954 tarihinde 6366 sayılı kanunla onaylamıştır. Ayrıca, 25.9.1989 tarihinde de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin bağlayıcı yetkisini tanımıştır¹. 1982 Anayasası’nın 90. maddesinin beşinci fıkrasına göre, ‘*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.*’ Yani, bu hükme göre, usulüne göre yürürlüğe giren

¹ Aliefendioğlu, Yılmaz; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açıdan Adil Yargılanma Hakkı, Anayasa Yargısı 10, Ankara, 1993, sh. 359.

milletlerarası antlaşmalar, iç hukukun bir parçası haline gelmekte ve hâkimler de önlerine gelen uyuşmazlıklarda bu anlaşma maddelerini de dikkate almak durumundadırlar². Böylelikle, AIHS de iç hukukumuzun bir parçası haline gelmektedir. Sözleşmenin altıncı maddesi de yine aynı maddede belirtilen ve aşağıda incelenecek olan uyuşmazlıklarda uygulanacaktır.

Adil yargılanma hakkının anayasal temellerini Ay. m. 2 ve 36 oluşturmaktadır. Adil yargılanma hakkı, Ay. m. 2’de yer alan hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir ve bir noktada yargılamanın hukuk devleti içinde yürütülmesinin garantisidir ve maddi hukuktan bağımsızdır. Bu yüzden farklı ülkelerde farklı yargılama usulleri uygulanabilmektedir. Yargılama usulleri farklı olabilir; ancak bu kurallar konulurken ve uygulanırken asgari olarak adil yargılanma hakkının unsurları gözetilmedikçe hukuk devletine uygun bir adil yargılanma yapıldığından söz edilemez³. Adil yargılanma hakkı Türk hukukunda açıkça Anayasanın 36. maddesinde zikredilmiştir. Anılan maddeye göre, *’herkes meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.’* TBMM Anayasa Komisyonu, 2001 yılında bu eklemeyi yaparken gerekçesinde ‘bu değişiklikle Türkiye Cumhuriyeti’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerce de güvence altına alınmış adil yargılanma hakkı metne dâhil edilmektedir.’ demektedir⁴.

² Altan, İlyas; Adil Yargılanma Hakkı, TNBHD, 2004/122 (sh. 36-62), sh. 38.

³ Pekcanıtez, Hakan/ Atalay, Oğuz/ Özekes, Muhammet; Medenî Usul Hukuku, Ankara, 2007, sh. 233.

⁴ İnceoğlu, Sibel; İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, 2. bası, İstanbul, 2005, sh. 4.

Sözleşmenin İngilizce metninde adil yargılanma terimi '*fair trial*' kavramıyla ifade edilmektedir. Bu kavramın dilimizdeki çevirisi 'hakkaniyetli yargılama' veya 'hakkaniyete uygun yargılama'dır. Ancak, dilimize 'doğru yargılama', 'adil yargılama' ve 'dürüst yargılama' şeklinde de çevrilmektedir⁵. Bu çalışmada da **“adil yargılanma”** terimi kullanılacaktır. Çünkü, aşağıda da görüleceği gibi adil yargılanma, hakkaniyete uygun yargılanmayı da içine alan daha üst bir kavramdır.

Adil yargılanma hakkı, AİHS m. 6'da açıkça sayılan unsurlar ve bu unsurların yanında dava hakkı, silahların eşitliği, yargıda çelişiklik gibi zımni unsurları da içermektedir⁶. AİHS m. 6, ayrıca demokratik yönetimin temel öğelerinden biri olan hukukun üstünlüğü ilkesini de içermektedir⁷.

Adil yargılanma hakkı ile hukuk devleti düşüncesinin bir ürünü olarak ortaya çıkan 'hukukî korunmayı talep hakkı' farklı kavramlardır. Hukukî korunma talebi, yargı organlarına başvuru ve talebin sonuçlandırılması ile doğrudan ilişkilidir; muhatabı devlettir ve devlet bu talebin gereğini mahkemeler aracılığıyla yerine getirecektir. Hukukî korunma talebi, sadece bir tarafa ait olabilir. Bu taraf ise, kendi lehine hak çıkaran, mahkemeden kendi lehine hüküm verilmesini isteyen kimsedir. Hâlbuki adil yargılanma hakkı, tarafların her ikisine ait olan bir hak niteliğindedir⁸. Özü itibariyle eşitlik temeline dayalı bir biçimde hem davacıya, hem davalıya aktif

⁵ İnceoğlu, sh. 2.

⁶ Gölcüklü, Feyyaz/ Gözübüyük, A. Şeref; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 4. bası, Ankara, 2003, sh. 267.

⁷ Ergül, Ergin; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Ankara, 2003, sh. 152.

⁸ Pekcanitez, Hakan; Medenî Yargıda Adil Yargılanma Hakkı, İzBD, 1997/2 (sh. 35-55), sh. 37.

olarak yargılamaya katılma, karşılıklı olarak iddia ve savunmada bulunma, alınacak kararlarda etkili olabilme imkânının tanınmasını içerir⁹.

Adil yargılanma hakkı, hukukî dinlenilme hakkından da farklıdır. Hukukî dinlenilme hakkı, yargılama başladıktan sonra yargılamaya katılanların dinlenilmesini, yargılamada eşit şekilde işlem görmelerini, iddia ve savunma olanağının verilmesini hedefler¹⁰. Adil yargılanma hakkı ise, hukukî dinlenilme hakkını da içine alan daha geniş bir kavramdır. Hukukî dinlenilme hakkının ihlal edilmesi, adil yargılanma hakkının da ihlal edilmesi demektir. Bu açıdan hukukî dinlenilme hakkı da AİHS m. 6'da güvence altına alınan haklardan biridir¹¹.

Adil yargılanma hakkının üç temel sonucu vardır¹²:

1. Adil yargılanma hakkı, devletin yargı işlevini bizzat sınırlandırması anlamına gelir ve yapılan yargılamanın doğru ve adil biçimde gerçekleştirilmesini amaçlar.
2. Adil yargılanma hakkı, yargılamaya katılanların salt obje olmalarını engeller ve bu sayede onların az önce değinildiği gibi yargılamaya ve sonuca etkili olabilmelerine olanak verir.
3. Adil yargılanma hakkı, ayrıca yargılanma sırasında meydana gelebilecek ağır insan hakları ihlallerini önlemede de etkilidir.

⁹ Tanrıver, Süha; Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, TBBD, sayı 53, 2004 (sh. 191-215), sh. 192.

¹⁰ Özekes, Muhammet; Medenî Usul Hukuku'nda Hukukî Dinlenilme Hakkı, Ankara, 2003, sh. 57.

¹¹ Pekcanitez, Hakan; Hukukî Dinlenilme Hakkı, Seyfullah Edis'e Armağan, İzmir, 2000 (sh. 753-788), sh. 754.

¹² Tanrıver, sh. 192.

Adil yargılanma, belli bir yargılama usulü ve yargılamanın bir parçasıyla sınırlı değildir. Yargılamanın başından sonuna kadar, hatta cebrî icranın sonuna kadar devam eder¹³. Bu anlamda yargılamanın hukuk devleti içinde yürütülmesinin garantisidir; bu hak, usuli bir genel şarttır¹⁴.

Adil yargılanma hakkının uygulama alanına baktığımızda ise, bu hakkın, AİHS m. 6'da da açıkça belirtildiği gibi, özel hukuk ilişkilerinden doğan hak ve yükümlülükler ile ilgili uyuşmazlıklar ve bir suç isnadının esasının karara bağlanması esnasında geçerli olduğunu görürüz¹⁵. Örneğin, idarî davalar yahut disiplin hukuku veya anayasaya aykırılık iddiaları kural olarak bu maddenin dışındadır¹⁶. Komisyon ve mahkeme kararlarında, medenî hukuk alanındaki hak ve yükümlülük kavramlarının tanımı yapılmamıştır. Kişiler arasındaki haksız fiilden kaynaklanan tazminat talepleri, akdî ilişkilerden kaynaklanan hak ve yükümlülükler, aile hukuku alanındaki gibi özel hukuk uyuşmazlıkları ve ayrıca kişi hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesi açısından sonuç doğuran bütün idarî tasarruflar da AİHS m. 6 kapsamına girmektedir, kamulaştırma, inşaat ruhsatı verilmesi, ruhsat başvurusunun geri çevrilmesi nedeniyle çıkan uyuşmazlıklar gibi¹⁷. Bireyin suç işlediği iddiasıyla itham edilmesinden sonra, ceza davasında yürütülen yargılama işlemleri AİHS m. 6 kapsamında adil yargılanma hakkının korunması kapsamına giren diğer uyuşmazlık türüdür. AİHM'ye göre bir suçlamanın varlığı konusunda önemli olan husus, suçlamanın şekli, zamanı veya suçlayan makamın sıfatı değil,

¹³ Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 38.

¹⁴ Pekcanitez/Atalay/Özekes, sh. 233.

¹⁵ Inceoğlu, sh. 11.

¹⁶ Ergül, sh. 152.

¹⁷ Ünal, Şeref; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, N. 89, sh. 166.

isnadın içeriğidir. Bireyin bir suç işlediğinden şüphelenilmesi, böyle bir şüpheyile yakalanması veya tutuklanması, hakkında soruşturma başlatılması bireyin durumunu etkileyeceğinden bu işlemler suç isnadı niteliğindedir¹⁸. Bunun yanında sözleşmeye taraf devletler, herhangi bir fiili suç haline getirmekte serbesttirler; yeter ki, ulusal mevzuatın suç saydığı fiil Sözleşmenin koruma altına aldığı hak ve yükümlülüklerin normal kullanımı olsun¹⁹.

Adil yargılanma hakkının unsurlarını açıklamaya geçmeden önce son olarak, adil yargılanma güvencelerini geçerli kılabilmek için Sözleşmeye taraf devletlerin gerekli önlemleri almak zorunda olduğunu belirtmek gerekir²⁰.

¹⁸ Kaynak, A. Osman; Uluslararası Sözleşmeler Işığında Adil Yargılanma Hakkı ve İç Hukukumuzla Karşılaştırılması, ABD, yıl 65, sayı 1, Kış 2007 (sh. 120-143), sh. 128.

¹⁹ Gölcüklü, Feyyaz; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Adil Yargılanma, AÜSBFD, İlhan Öztürk'a Armağan, Ocak-Haziran, 1994, C. 49, N, 1-2 (sh. 199-223), sh. 207.

²⁰ Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 268.

II. Adil Yargılanma Hakkının Unsurları

AİHS m. 6'da adil yargılanma hakkının bir tanımı yapılmamış, sadece unsurları belirtilmekle yetinilmiştir. Adil yargılanma hakkının temel unsurlarını şu şekilde sıralayabiliriz²¹:

- A. Kanunî, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanma,
- B. Makul süre içinde yargılanma,
- C. Aleni olarak yargılanma,
- D. Hakkaniyete uygun olarak yargılanma.

A. Kanunî, Bağımsız ve Tarafsız Bir Mahkemede Yargılanma Hakkı

AİHS m. 6, kanunla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız mahkemeden söz etmektedir. Kanunla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız mahkeme kuralı, adil yargılanma ve savunma hakkının temelidir. Bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından yargılanma hakkı, öylesine temel bir haktır ki, İnsan Hakları Komitesi bunun 'istisna kabul etmeyen bir hak' olduğunu belirtmiştir²².

Bu kural, kanunla kurulmuş, her türlü organ, kurum ve kişiden bağımsız, davanın taraflarına karşı nesnel, yargılama usulü güvencesine sahip bir yargı yerini

²¹ Arslan, Ramazan/Tanrıver, Süha; Yargı Örgütü Hukuku, Ankara, 2001, sh. 183-184.

²² Uluslararası Af Örgütü, Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul, 2000, sh. 156.

ifade eder. Bağımsızlık ve tarafsızlık koşulları yerine getirildiği sürece bir mahkemenin üyelerinin tamamının veya bir kısmının profesyonel yargıç olmaları da gerekmemektedir. Karar veren organın yargısal rol üstlenmesi ve hukuken düzenlenmiş bir usul izlemesi, bağlayıcı kararlar alabilme yeteneğine sahip olması; diğer bir deyişle görevine dâhil konularda hukuk kurallarına dayanarak ve belirlenmiş usulü izleyerek gerektiğinde devletin zor kullanma yetkisi çerçevesinde yerine getirilen bağlayıcı kararlar verme yetkisini elinde tutması, **mahkeme** kavramının nitelikleridir. İlgili karar organının dava konusu olayı hem maddi, hem de hukukî açıdan inceleme yetkisine sahip bulunması gerekmektedir; sadece mütalaa veya tavsiye vermekle yetkili kılınmış makamlar mahkeme değildir, hükümet veya bir bakanın mahkeme sayılması mümkün değildir²³.

Mahkemenin, kanunla kurulmuş mahkeme olması gerekir. Bu terim, mahkemelerin kuruluş ve yetkileri ile izleyeceği yargılama usulünün idare tarafından değil, yasama tarafından uyumazlık çıkmadan önce saptanmış olmasını gerektirir. Anayasanın 142. maddesine göre de mahkemelerin kuruluş, görev ve yetkileri, işleyişi, yargılama usulleri kanunla düzenlenir²⁴. Esasen mahkeme sayılamayan veya kanuna uygun şekilde kurulmamış makamların verdikleri kararlar, bir mahkeme hükmü olarak kabul edilmemektedir ve yok hüküm niteliğindedir. Örneğin; bizde İstiklal mahkemelerinin verdikleri kararlar, Fransa'da İkinci Dünya Savaşında

²³ İncoğlu, sh. 159.

²⁴ Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 40.

direnen kuvvetlerin (komitelerin) yargı gücüne sahip çıkarak verdikleri kararlar veya bir hâkim adayının verdiği karar gibi²⁵.

Mahkemelerin görev ve yetkilerinin kanunla düzenlenmiş olması tek başına yetmez; ayrıca kanunla yapılmış bu belirlemelerin, çözümlenecek uyuşmazlığın ortaya çıkmasından önce gerçekleştirilmiş olması da şarttır. Bu ilkeye **tabii hâkim ilkesi** de denilmekte ve bu ilke ‘kanunî hâkim güvencesi’ başlığını taşıyan Anayasanın 37. maddesinde düzenlenmektedir. Ay. m. 37/II’ye göre, ‘*bir kimseyi kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir mercii önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.*’ Tabii hâkim ilkesinin asli işlevi, kişiye ve somut duruma göre değişkenlik gösteren yargı yerlerinin yani, istisnai yargı yerlerinin kurulmasını önlemektir, özel mahkemelerin değil²⁶.

Mahkemelerin **bağımsızlığından** maksat, mahkemelerin başka herhangi bir kişi, kurum veya organdan emir almamak, yasamanın, yürütme erkinin ve diğer dış etkilerin (ekonomik, sosyal gruplar dâhil) baskısı altında kalmamasıdır²⁷.

AİHM, bir mahkemenin bağımsızlığını araştırırken, üyelerin atanma ve görevden alınma usulüne, görev süresine, üyelere emir verme yetkisine sahip bir makamın mevcut olup olmadığına, üyelerin her türlü etkiden korunmasını sağlayacak önlemlerin alınıp alınmadığına ve nihayet mahkemenin bağımsız bir görünüm verip

²⁵ Arslan, Ramazan; *Medenî Usul Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi*, Ankara, 1977, sh. 61., Pekcanıtez/Atalay/Özekes, sh. 233.

²⁶ Tanrıver, sh. 194-195.

²⁷ İncoğlu, sh. 168.

vermediğine bakmaktadır²⁸. Bağımsız bir mahkemeden anlaşılması gereken, mahkemenin bağımsız olmadığına dair taraflarda uyanan kuşkuların belli ölçülerde, objektif olarak doğrulanması ve bu kuşkuların makul olduğunu gösteren belirtilerin bulunmasıdır. AİHM, Türkiye ile ilgili önüne gelen davalarda Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ndeki askeri yargıcın mahkemenin bağımsızlığını ihlal ettiği sonucuna varmıştır²⁹.

Mahkemelerin bağımsızlığı, Anayasanın 138. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, '*Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.*' Burada adı geçen bağımsızlık, yargının, yasama ve yürütme organına karşı bağımsızlığıdır. Oysa, hâkimlerin bunların yanında çevresine, sözlü ve yazılı basına ve sosyo-ekonomik baskı gruplarına karşı da bağımsızlığı sağlanmalıdır³⁰.

Hâkimin tarafsızlığını sağlamaya yönelik araçlardan biri de Anayasanın 139. maddesinde düzenlenen 'hâkimlik (ve savcılık) teminatı'dır. Anılan maddeye göre,

²⁸ İnceoğlu, sh. 168.

²⁹ Gölcüklü, sh. 211.

³⁰ Tanrıver, sh. 197.

‘Hâkimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınmaz. Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.’ 140/II’ye göre de *‘Hâkimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler’*³¹. Bu bağımsızlık ve teminatın tam anlamıyla sağlanabilmesi için hâkim ve savcıların mesleğe kabul, tayin, terfi vs. özlük hakları konusunda karar alma yetkisine sahip yegâne organ konumunda bulunan Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (Ay. m. 159) bünyesinden Adalet Bakanı ve müsteşarın çıkartılması, diğer üyelerin de Cumhurbaşkanı tarafından değil de, Yargıtay ve Danıştay Genel Kurullarınca seçiminin yapılması, kurula seçilen üyelerin görevleri süresince mensup oldukları yüksek mahkemelerle ilişkilerinin kesilmesi, kurulun idarî ve mali özerklikte bir sekreteryaya kavuşturulması, müstakil bir bina ile ayrı bir müfettişlik ve tetkik hâkimliği teşkilatına sahip kılınması ve kurul kararlarına karşı da yargı yolunun açılması şarttır³².

Bağımsızlıkla yakından ilişkili olan bir kurum da **tarafsızlıktır**. Bağımsızlık ve tarafsızlık birbirleriyle işlevsel bir ilişki içindedirler; çünkü birincisi, ikincisinin ön koşulunu oluşturmaktadır. Yani, bağımsızlık, tarafsızlığı sağlama aracıdır. Bu iki kavram ortak payda anlamına da gelmektedir. Bir davanın ve kararın objektifliği,

³¹ Tanrıver, sh. 197.

³² Tanrıver, Süha; Hukuk Yargısında Etkinliğin Sağlanması İçin Alınması Gereken Önlemler Üzerine, AÜHFD, 2000/1-4 (sh. 67-83), sh. 72.

kararı veren organın üyelerinin hem bağımsızlığına hem de tarafsızlığına bağlıdır. Bu nedenle, tekil durumlarda iki kavram arasında kesin bir ayrım yapmak zordur³³.

AİHS m. 6 anlamında tarafsızlık, davanın çözümünü etkileyecek bir önyargı, tarafgirlik ve menfaatin olmaması, özellikle mahkemenin veya üyelerinden bazılarının taraflara karşı, onların leh ve aleyhlerinde bir duygu veya çıkara sahip olmaması demektir³⁴. Tarafsızlık, hâkimin birey olarak tutku ve inançlarını bir kenara bırakarak, adeta bir yargılama makinesi gibi davranmasını gerektirir³⁵.

AİHM, tarafsızlık kavramını objektif ve subjektif olmak üzere iki ayrı açıdan ele almaktadır. Subjektif tarafsızlık, mahkeme üyesi yargıcın birey sıfatıyla, kişisel tarafsızlığını; objektif tarafsızlık ise kurum olarak mahkemenin kişide bıraktığı izlenim, yani hak arayanlara güven veren, tarafsız bir görünüme sahip bulunması, tarafsızlığı sağlamak için alınmış bulunan tedbirlerin organın tarafsızlığı konusunda makul her türlü şüpheyi ortadan kaldırır nitelikte olmasıdır. Subjektif tarafsızlık, aksi ispat oluncaya kadar, karine olarak var sayılır. Objektif tarafsızlıkta ise önemli olan, mahkemenin bu hususta verdiği görünümüdür. Bu da iki açıdan değerlendirilir: organik ve fonksiyonel; yani mahkemenin kuruluş şekli ve görevin yerine getiriliş tarzıdır³⁶.

³³ Grabenwarter, Cristoph; Yargılama Güvenceleri-Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Ankara, 2005, sh. 205.

³⁴ İnceoğlu, sh. 188.

³⁵ Ergül, sh. 157.

³⁶ Gölcüklü, sh. 212, Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 282.

Hukuk yargısı bağlamında, hâkimin tarafsızlığını sağlamak amacıyla, hâkimin yasaklılığı ve reddi kurumları, yasaklı hâkimin davaya bakması halinde yargılamanın yenilenmesi ve hâkimin sorumluluğu kurumları düzenlenmiştir³⁷.

B. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Makul sürede yargılanma hakkı, tezimizin asıl konusunu oluşturmaktadır. Bu konu hakkında ikinci bölümde ayrıntılı bir inceleme yapılacaktır. Bu bölümde bu hak, adil yargılanma hakkının bir unsuru olarak ele alınacaktır.

Makul süre, yargılamanın usul ekonomisi ilkesine uygun bir biçimde cereyanının temin edilmiş bulunmasıdır³⁸. Yargılama makamı önüne getirilen bir uyuşmazlığın çok uzun bir süre geçtikten sonra sonuçlandırılması, mahkemeye başvuran hak sahibinde ve kamuoyunda ‘geciken adalet adaletsizliktir’ anlayışının ortaya çıkması suretiyle, adalet duygusunun zedelenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle, yargılama makamları, baktıkları davaların mümkün olan en kısa sürede sonuçlandırılmasını sağlamalıdır³⁹. Bunun için de âkit devletler, yargı teşkilatlarını davaları makul sürede sonuçlandıracak şekilde yapılandırmak ve düzenli çalışmalarını sağlamakla yükümlüdürler⁴⁰.

AIHM’nin önüne gelen davaların büyük çoğunluğu makul sürenin ihlaliyle ilgilidir. Mahkemeye göre, makul süreyi emreden hükmün amacı, aşağıda ayrıntılı şekilde ele alınacağı üzere, tüm hak arayanları yargılama işlemlerinin sürüncemede

³⁷ Tanrıver, sh. 198.

³⁸ Arslan/Tanrıver, sh. 184.

³⁹ Kaynak, sh. 124.

⁴⁰ Altan, sh. 47.

kalmasına karşı korumak; özellikle ceza davalarında suçlanan kişinin uzun süre davasının nasıl sonuçlanacağı endişesi ile yaşamasını önlemektir⁴¹.

Makul sürenin hesaplanmasında dikkate alınacak süre, özel hukuk ilişkilerinden doğan hak ve uyuşmazlıklara ilişkin davalarda, uyuşmazlığı karara bağlayacak mahkeme prosedürünün işletilmesi ile başlamaktadır. Diğer bir deyişle, davanın yetkili yargılama makamlarının önüne getirildiği tarih esas alınır. Bazı özel durumlarda ise, girişimin niteliği göz önünde tutularak karara bağlanacak uyuşmazlığın ortaya çıktığı daha önceki bir tarih de örneğin; idareye veya idare hukukuna tâbi bazı itiraz kurullarına başvuru tarihi, sürecin başlangıcı olarak kabul edilebilmektedir. Yargılamanın sona erdiği tarih ise, son yargı organının karar verdiği ya da kanun yolunu kullanmak için öngörülen sürenin sona erdiği tarihtir⁴².

Ceza davalarında ise, suçlama, kamu davacısının işi yargıç ya da mahkeme önüne götürmesi şeklinde değil, ilgilinin ‘suç işlediği şüphesi altında olması’ anlamındadır. Bu itibarla makul süre, çoğu zaman olayın ceza yargıcı önüne götürülmesinden belki çok önce, polis yahut savcılık soruşturulmasına başlanıldığı tarihte işlemeye başlayabilecektir. Sürenin sonu ise, mümkün ve olası kanun yolları dâhil yargılamanın kesin hükümle sonuçlandığı tarihtir⁴³.

Davada uygulanacak kanun hükmünün, anayasaya aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesi önüne götürülmüş olması halinde, bu merci önünde geçen süre,

⁴¹ Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 284.

⁴² İnceoğlu, sh. 377-378.

⁴³ Gölcüklü, sh. 214.

Anayasa Mahkemesi uyuşmazlık veya suçlamayı konu alan bir karar veremeyeceğinden, makul sürenin hesabında ilke olarak dikkate alınmayacaktır⁴⁴.

Davanın makul sürede sonuçlandırılıp sonuçlandırılmadığı belirlenirken sabit, mutlak bir süreye göre değerlendirme yapılmamakta, her davanın özelliklerine göre makul sürenin aşıp aşılmadığı incelenmektedir. Makul sürenin değerlendirilmesinde üç ölçüt bulunmakta ve şu sorulara cevap aranmaktadır:

1. Dava bu denli uzun sürece kadar karmaşık mıdır?
2. Yargılama sırasında tarafların tutumu davanın sonuçlanmasının gecikmesinde etkili olmuş mudur?
3. Yargılama sürecinin uzamasında mahkemelerin tutumunun rolü nedir?

Davanın karmaşıklığından anlaşılması gereken, olayın karmaşıklığı, temin edilmesi gereken delillerin çokluğu, bu delillerin teminindeki güçlükler, suçlanan kişi ve tanık sayısı, uluslararası unsurlar, davanın başka davalarla birleştirilmesi gibi hususlardır⁴⁵.

Tarafların tutumu bakımından ise önemli olan, tarafların yargılamada sürati sağlamak için kendine düşeni yapmalarını, geciktirici taktikler kullanmaktan kaçınmaları, kendine düşen usulî adımları atarken gerekli özeni göstermeleridir. Bununla beraber tarafların kendine düşen işlemleri yaptığını kanıtlamaları gerekir⁴⁶. Ceza davalarında ise sanığın adli makamlarla aktif işbirliği yapma zorunluluğu yoktur. Başvuranın kendine tanınan yasa yollarını sonuna kadar kullanması ve bu

⁴⁴ Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 285.

⁴⁵ Kaynak, sh. 124.

⁴⁶ Gölcüklü, sh. 215, İnceoğlu, sh. 383.

yüzden sürenin uzaması halinde makul sürenin aşılmasından sorumlu tutulması mümkün değil ise de, AİHM, sanığın kötü niyetli manevralarını da dikkate almakta ve talebini bu nedenle reddetmektedir⁴⁷.

Görevli makamların tutumu konusunda ise, AİHM, mevcut gecikmeden devleti, ancak ihmal veya kusuru nedeniyle sorumlu tutmaktadır. Bununla beraber yargılama makamlarının kendilerinden bekleneni yapmış olmasına rağmen, görev dışı başka nedenlerle –yargıç açığı, siyasi ortam, ulusal hukuktaki boşluklar, iş yükü ağırlığı vb. gibi- makul sürenin aşılması halinde, durumdan gene devlet sorumlu tutulmaktadır⁴⁸.

Bu üç ölçütten başka olayın taraflar açısından önemi de, dördüncü ölçüt olarak göz önünde tutulmaktadır. Davanın sonucu ilgililer açısından çok önemli ise, kısa bir zaman dilimi dahi ihlal sonucunu doğurabilir. Ceza yargılamasında başvurucunun tutuklanmasında, özel hukuk davalarında, özellikle aile hukukuna ilişkin davalarda ya da ilgilinin nafakasını etkileyen davalarda özel bir önemin varlığı kabul edilmektedir. Nitekim AİHM, emeklilik talepleri hakkındaki kararları konu alan davalarda aynı zamanda ilgilinin ileri yaşı nedeniyle makul süreyi özel önemde görmüştür⁴⁹.

Mevcut usul hukuku sistemimizde, aslında davaların makul sürede bitirilememesi için herhangi bir sebep mevcut değildir. HUMK sistemine göre, önce dava dilekçesi verilmeli, arkasından sırasıyla cevap, replik ve düplik dilekçeleri

⁴⁷ Gölcüklü, sh. 215, İnceoğlu, sh. 384.

⁴⁸ Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 287, Tanrıver, sh. 200.

⁴⁹ Grabenwarter, sh. 217.

verilmelidir. Yani layihalar teatisi gerçekleştirilip daha sonra tahkikata geçilmelidir. Ancak uygulamada hâkimler, dava dilekçesini davalıya tebliğ ederken bir duruşma günü tespit edip onu da tebliğ etmektedirler. Hatta Yargıtay bile böyle yapılmaması halinde kararı bozmaktadır. Bu durumun önüne geçmek amacıyla, HMK tasarısı ile birlikte, ‘ön inceleme’ kurumu getirilmekte ve böylece ilk itirazların ve özellikle dava şartlarının esasa geçmeden önce daha rahat incelenmesi yolu açılmaktadır. Aslında mevcut sistemimiz de buna elverişlidir. Dilekçelerin teatisinden sonra, tarafların tüm delillerini sunmaları ve gerekli yerlerden getirilecek şekilde bilgi ve masrafları vermelerine, tarafların anlaştıkları ve anlaşılmadıkları hususlar tespit edilerek uyuşmazlık noktaları üzerinde yargılamanın yürütülmesine yönelik hükümler, hatta uyuşmazlık hüküm için yeterince aydınlanmışsa hükmün verileceği, gerektiğinde tarafların dinlenerek sulhe teşvik edileceği şeklindeki hükümler bunu sağlamaya yönelik hükümlerdir⁵⁰.

Tasarı hazırlanırken, komisyonun amacı da zaten 1086 sayılı Kanunun temel felsefesinin korunması ve mevcut hükümlerin değerlendirilerek yeni bir tasarı hazırlanmasıdır. 1086 sayılı kanunun kabulünden günümüze kadar bir yargılama hukuku tecrübesi ve hukuku oluşmuş, doktrinde birçok görüş oluşmuş ve eserler yazılmıştır. Ayrıca binlerce karar ve içtihat oluşmuştur. Tüm bu birikimin korunması amacıyla mevcut yapı korunmuş ve aksayan yönlerin düzeltilmesi ve eksik kurumların eklenmesi yoluna gidilmiştir⁵¹.

⁵⁰ Pekcanitez, Hakan; Genel Olarak Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı, Hukukî Perspektifler Dergisi, Eylül, 2006 (sh. 69-79), sh. 75.

⁵¹ Pekcanitez, Tasarı, sh. 71.

Makul süre değerlendirilmesinde dava sonucu önemli ve etkili değildir. Diğer bir deyişle, dava makul süre içinde bitirilmiş olsaydı dahi sonucun değişmeyeceği hususu devlet lehine bir def’i teşkil etmez⁵². Kamu davasının zamanaşımıyla düşmüş olması veya kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilmesi, makul sürede yargılanma hakkının ihlaline engel deęildir⁵³.

Makul süre, davanın hızlı sonuçlandırılmasını, özellikle her ne pahasına olursa olsun ‘çabuk’ bitirilmesini amaçlayan bir ilke değildir. Eğer öyle olsaydı, yargılama sırasında verilen kararın doğru bir karar olmasından feragat edilmiş olurdu. Bu nedenle yargılamanın çabuk değil, makul sürede bitirilmesi amaçlanmıştır⁵⁴.

Makul sürede yargılanma, Anayasanın 141. maddesinin son fıkrasında açıkça düzenlenmiştir. Adı geçen hükme göre, ‘*davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir.*’ Bunun dışında, HUMK m. 77’ye göre de ‘*hâkim tahkikat ve muhakemenin mümkün olduğu derecede sürat ve intizam dairesinde cereyanına ve beyhude masrafa meydan verilmemesine dikkatle mükelleftir.*’

⁵² Tanrıver, sh. 200.

⁵³ Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 287.

⁵⁴ Pekcanitez, sh. 43.

C. Aleni Olarak Yargılanma Hakkı

Aleni yargılanma, yargılamanın evrensel ilkelerinden biridir ve adalet dağıtımında kamu denetimini sağlamak, keyfiliğe müsait gizli yargılamayı önlemektir. Gizlilikten kaynaklanan mahkemelere güvensizlik de ancak aleniyet ile ortadan kaldırılabılır⁵⁵.

Aleniyet ilkesi, mahkemenin yargısal işlemlerinin davanın tarafları dışındaki kişilerce görünümüdür. Bu ilke sayesinde davayla ilgisi olan kişiler ve davanın tarafları dışında kalan üçüncü kişilerin duruşmalara katılmasına olanak tanınır. Bu ilke sözlü muhakeme için geçerlidir, yazılı muhakeme usulünde aleniyet ilkesi geçerli değildir⁵⁶.

Aleniyet, doğrudan ve dolaylı aleniyet olarak ikiye ayrılarak incelenebilir. Doğrudan aleniyet, davanın tarafları dışında isteyen herkesin yargılamanın gerçekleştirildiği, duruşmanın yapıldığı oturumların icra edildiği yere girip bizzat yargılamayı izleme olanağına sahip olmasıdır. Dolaylı aleniyet ise, duruşmaların televizyon, gazete ve radyo gibi basın araçlarıyla geniş kitlelere duyurulmasıdır⁵⁷.

AIHS m. 6'da da teminat altına alınan ve adil yargılama ilkesinin bir unsuru sayılan aleniyet, 'doğrudan aleniyet'tir. Duruşmadan görüntü alınması, fotoğraf

⁵⁵ Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 43.

⁵⁶ Pekcanitez, Hakan; Medenî Usul Hukuku'nda Aleniyet İlkesi, Prof. Dr. Faruk Erem'e Armağan, Ankara, 1999 (sh. 635-666), sh. 635.

⁵⁷ Pekcanitez, Aleniyet İlkesi, sh. 648, Tanrıver, sh. 201.

çekilmesi veya ses alınması (dolaylı aleniyet), AİHS m. 6 anlamında adil yargılanma hakkının bir unsuru değildir⁵⁸.

Aleniyet ilkesi, sözleşmeye taraf devletler için iki yükümlülük getirmektedir. Bunlardan ilki, davanın aleni duruşma ile görülmesi, ikincisi ise duruşma sonucu kararın aleni olarak açıklanmasıdır. Aleni yargılama ise beraberinde duruşma ve özellikle açık duruşmayı getirmektedir. Hüküm de açık duruşmada açıklanmalıdır. Ancak hükmün müzakere aşaması gizlidir⁵⁹.

Aleniyet ilkesi sadece ilk derece mahkemesi için zorunlu bir ilkedir. Kanun yollarına başvuru halinde duruşma yapılıp yapılmamasına göre ayırım yapılmaktadır. Eğer duruşma yapılıyorsa, aleniyet ilkesi kanun yollarında da geçerli olmalıdır. Buna karşılık dosya üzerinden inceleme yapılıyorsa aleniyet ilkesi söz konusu olmaz⁶⁰. Temyiz kanun yolunda hangi hallerde duruşma yapılacağı HUMK m. 438’de düzenlenmiştir. İstinaf kanun yolunda ise esas olan duruşmalı inceleme olduğu için aleniyet söz konusu olacaktır⁶¹. Yani ilk derece yargılamasından sonraki kanun yollarında söz konusu alenilik kuralı daha yumuşak uygulanmaktadır⁶².

Aleni yargılanma hakkı da mutlak değildir. Bu kuralın istisnaları, AİHS m. 6’da sayılmıştır. Adı geçen maddeye göre, *‘demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ve ulusal güvenlik yararına, küçüklerin korunması veya davaya taraf*

⁵⁸ Pekcanitez, Aleniyet İlkesi, sh. 648, Arslan/Tanrıver, sh. 181.

⁵⁹ İncoğlu, 343 vd.

⁶⁰ Pekcanitez, Aleniyet İlkesi, sh. 646

⁶¹ Tanrıver, sh. 203.

⁶² Evik, Vesile Sonay; Ceza ve Ceza Muhakemesi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, Prof. Dr. Nurullah Kunter’e Armağan, Ankara, 2004, sh. 299.

olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde, veya davanın açık oturumda görülmesinin adaletin selametine zarar verebileceği bazı özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar dava süresince tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir.’ Ayrıca, Ay. m. 141’e göre de ‘*mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır. Duruşmaların bir kısmının ya da tamamının kapalı yapılmasına ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde karar verilebilir.*’ Bunların dışında hukuk sistemimizde HUMK m. 149’da bununla ilgili bir düzenleme yer almaktadır. HUMK m. 149’a göre, ‘*duruşma herkese açıktır. Genel ahlâkın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hâllerde, duruşmanın bir kısmının veya tamamının kapalı yapılmasına mahkemece karar verilebilir. Duruşmanın kapalı yapılması konusundaki gerekçeli karar açık duruşmada açıklanır.*’ Benzer bir düzenleme Ceza Muhakemesi Kanunu’nda da (m. 182 vd.) yer almaktadır⁶³.

D. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

Adil yargılanma hakkının unsurlarından birini de hakkaniyete uygun yargılanma oluşturur. Bu unsur adil yargılanmayı karakterize eden en temel unsurdur⁶⁴. Bununla kastedilen, yargılama sırasında eşitlik temeline dayalı olarak hukukî dinlenilme hakkının kullanımının gerçekleştirilmesidir⁶⁵.

Yargılamanın hakkaniyete uygunluğu incelemesi, ulusal mahkeme kararının fiil ve hukuk açısından doğru olup olmadığını araştırma anlamında değildir.

⁶³ Tanrıver, sh. 204.

⁶⁴ Tanrıver, sh. 204.

⁶⁵ Arslan/Tanrıver, sh. 184.

Mahkemenin görevi, yargısal faaliyetin tüm işlemlerini bir bütün halinde göz önünde tutarak yargılamanın adil olup olmadığı konusunda karar vermektir⁶⁶.

Hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, AİHM'ye göre, genel ve geniş kapsamlı bir kavram olan 'hakkaniyet'in ilk ve önemli gereği, taraflar arasında silahların eşitliği diğer bir deyişle, mahkeme önünde sahip olunan hak ve yükümlülükler bakımından taraflar arasında tam bir eşitliğin bulunması ve bu dengenin bütün yargılama boyunca korunmasıdır⁶⁷. Bunun için, muhakemenin bir bütün olarak hakkaniyete uygun gerçekleşip gerçekleşmediği ele alınıp her somut olayda ayrı değerlendirme yapmak gerekmektedir⁶⁸.

Hakkaniyete uygun yargılamadan söz edilebilmesi için şu iki hususun birlikte gerçekleşmiş olması gerekir:

1. Hukukî dinlenilme hakkının güvence altına alınmış olması,
2. Eşitlik temeline dayalı olarak bu hakkın kullanımının sağlanması, buna ilişkin ortamın hazırlanmış olmasıdır⁶⁹.

Silahların eşitliği ilkesi, anayasal ilkelerden olan hukuk devleti (Ay. m. 2) ve eşitlik (Ay. m. 10) ilkelerinin yargılama hukuklarındaki yansıma biçimlerinden biridir⁷⁰. Bu ilke tarafların yargılama sonunda verilen kararı eşit şekilde etkileyebilme, bunun için eşit biçimde iddiada bulunabilme ve karşı tarafın

⁶⁶ Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 291.

⁶⁷ Gölcüklü, sh. 218.

⁶⁸ İnceoğlu, 218.

⁶⁹ Tanrıver, sh. 204.

⁷⁰ Tanrıver, sh. 210.

iddialarına savunma yapabilmeyi gerektirmektedir. AİHM, silahların eşitliği ilkesini şu şekilde tanımlamıştır: silahların eşitliği, bir tarafı, davanın diğer tarafı karşısında nitelikli bir dezavantaj içine sokmayacak şartlar altında, her bir tarafın delilleri de dâhil olmak üzere, davasını ortaya koymak için makul bir olanağa sahip olması zorunluluğu demektir⁷¹.

Adil yargılanmanın bu yönü, özellikle tahkikat aşamasında çok önemlidir. Hâkimin tahkikat boyunca tarafların ileri sürdüğü iddia ve savunmalar çerçevesinde gösterdiği vakıalar ve bu vakıaların ispatı için gösterilen tüm delilleri inceleyerek adil bir karar vermesi gerekmektedir. Özellikle, tarafların gösterdiği delillerin geç ileri sürülmesi sebebiyle reddedilmesi ve incelenmeden karar verilmesi adil yargılanma hakkının ihlali sayılabilir⁷². Ayrıca hâkimlerin iddia ve savunmaları neden reddedip neden kabul ettiklerini gerekçeleriyle kararlarında belirtmeleri gerekir⁷³.

Bu konuda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da, maddi hukukta bazı zorunluluklar ya da sosyal gerekçelerle tarafların biri lehine kurallar konulmuş olsa da yargılama önünde yargılama kuralları bakımından tarafların eşit olduğudur. Örneğin; işçi lehine yorum ilkesinin uygulandığı iş hukuku kuralları çerçevesinde hareket edilmesi mümkündür; ancak bu, işçinin yararlandığı yargısal bir imkândan

⁷¹ İncoğlu, sh. 221.

⁷² Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 46.

⁷³ Pekcanitez/Atalay/Özekes, sh. 236.

karşı tarafın yararlanamaması veya delillerin de sadece bir taraf lehine yorumlanması anlamına gelmemektedir⁷⁴.

AİHM, silahların eşitliği ilkesine uygun davranılıp davranılmadığını belirlerken somut durumda, şikâyet konusu eşitliğin yargılamayı fiilen ve gerçekten gayriadiil kılıp kılmadığına bakmaktadır⁷⁵.

Taraflar arasındaki denge, **çekişmeli yargılamanın** sağlanması ile de yakından ilgilidir. Çekişmeli yargılama ilkesi, bir davada tarafların, karşı tarafın sunduğu delil veya dosyada yer alan mütalaalar hakkında bilgi sahibi olma ve bunlar hakkında yorum yapma imkânına sahip olması demektir. O halde çelişmeli yargılama yapılmadığı zaman taraflar arasında hakkaniyete uygun bir dengenin sağlanması da güç olacaktır⁷⁶.

Hakkaniyete uygun yargılamanın bir unsuru da, **duruşmada hazır bulunma hakkıdır**. Bu hak AİHS m. 6'da açıkça düzenlenmemekle birlikte, varlığı sözleşmeden zımnen çıkarılan haklardandır. Bu hak, kişinin kendi davasının duruşmasına bizzat katılmasını içerir ve sözlü yargılama ile yakından ilişkilidir. Ayrıca bu hak, özellikle suç isnadına ilişkin davalarda geçerli olmakla birlikte, özel hukuktan doğan hak ve yükümlülöklere ilişkin uyuşmazlıklarda da uygulanma alanı bulmaktadır⁷⁷.

⁷⁴ Pekcanitez/Atalay/Özekes, sh. 237.

⁷⁵ İnceoğlu, sh. 221.

⁷⁶ İnceoğlu, sh. 221, Evik, sh. 301.

⁷⁷ İnceoğlu, sh. 257.

Hakkaniyete uygun yargılanma ile ilgili ortaya çıkan bir diğer husus da, hukukî dinlenilme hakkının da bir gereği olan ve AİHS m. 6/III-e’de ceza hukuku bağlamında düzenlenmiş bulunan **tercümandan yararlanma hakkı**dır. AİHS m. 6/III-e’ye göre ‘*her sanık, duruşmada kullanılan dili anlamıyor ya da konuşamıyorsa bir tercüman yardımıyla ücretsiz olarak yararlanabilir.*’ 1982 Anayasa’sı uyarınca (m. 3/I), yargılama dili Türkçe’dir; bu nedenle mahkemeye sunulan dilekçelerin ve layihaların Türkçe yazılması, duruşmalarda da Türkçe’nin kullanılması ve mahkemenin de kararını Türkçe yazması gerekir. Tarafların yabancı olması veya Türkçe bilmemesi halinde kararın yabancı dilde yazılması zorunluluğu yoktur⁷⁸.

Medenî yargıdaki menfaatler göz önünde tutulduğunda, çoğu kez iki tarafı ilgilendiren özel hukuka ilişkin uyuşmazlıkların çözümlendiği medenî yargıda, devletin yargılama dilini anlamayan tarafa tercüman tutma ve özellikle ücretsiz tercüman sağlama zorunluluğu bulunmamaktadır. Örneğin; HUMK m. 270’e göre tanık, Türkçe bilmezse tercümanla dinlenir. Tercümanın ücretini tanık dinletmek isteyen taraf avans olarak yatıracak, yatırmazsa tanık dinletme isteğinden vazgeçmiş sayılacaktır⁷⁹. Ayrıca HUMK m. 325’te de yabancı dilde yazılmış bir belgeyi mahkemeye ibraz eden tarafın, bunun tercümesini mahkemeye sunmasının zorunlu olduğu düzenlenmiştir. Yabancı dilde düzenlenmiş belgeye dayanan taraf, kendisine mahkemece tanınan sürede bu belgeyi tercüme ettirmezse mahkeme bu belgeyi dikkate almayacaktır⁸⁰.

⁷⁸ Pekcanitez, Hukukî Dinlenilme Hakkı, sh. 782.

⁷⁹ Pekcanitez/Atalay/Özekes, sh. 237.

⁸⁰ Tanrıver, sh. 211.

AIHS m. 6/III-e’de ücretsiz tercüman hakkı, sadece ceza muhakemesi bakımından tanınmaktadır. Bununla beraber, medenî yargı alanında da yargılamanın yürütülmesi için mahkemenin bir tercüman ataması ve fakat bunun giderlerinin dava sonucu haksız çıkan tarafa yükletilmesi düşünülebilir. Tercüman olmaksızın karşı tarafın iddialarına karşı savunmasını mahkemeye anlatamayan taraf, vakıalar, iddialar ve hukukî sorunlar hakkında karşı koyabilme, karşı iddiada bulunabilme hakkına sahip olmayacak ve başka bir temel hak olan hukukî dinlenilme hakkından mahrum bırakılmış, bu hakkı ihlal edilmiş olacaktır. Bu nedenle tercüman talep etme hakkının, tarafa hukukî dinlenilme hakkı tanınması ile eşit olduğu kabul edilmelidir. Bunun için de adli yardım kapısının açılması gerekir. Ayrıca tarafın yargılama diline vâkıf bir vekili varsa ve tarafın da yargılamaya bizzat katılması gerekmiyorsa, tercüman atanmasına da zaten gerek kalmayacaktır⁸¹.

Hakkaniyete uygun yargılanmanın bir unsuru da davalarda **avukat yardımından** yararlanabilmektir. Hukukumuzda şu an avukat tutma zorunluluğu yoktur. Taraflar kendi kendilerini savunma hakkına sahiptirler; ancak avukat tutma zorunluluğu, adil yargılanma hakkının ihlali sayılmaz⁸². Bu da AIHS m. 6/III-c’de ceza hukuku bakımından açıkça hükme bağlanmıştır. HMK tasarısında yer alan yeniliklerden biri de avukat tutma zorunluluğudur. Bu zorunluluk, elli bin liranın üzerindeki uyuşmazlıklar için getirilmiştir. Pekcanitez’e göre, siyasi iktidarın daha fazla kaynak ayırabilmesi ve destek olması hallerinde bu miktar daha aşağıya çekilebilir⁸³. Atalay’a göre de, elli bin liralık sınır fazladır. Dava konusunun değeri

⁸¹ Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 51, aynı yönde Tanrıver, sh. 212.

⁸² Pekcanitez/Atalay/Özekes, sh. 237

⁸³ Pekcanitez, Tasarı, sh. 74.

elli bin lirayı aşan davalarda zaten avukatla temsil zorunluluğu getirilmese dahi, taraflar kendilerini bir avukatın yardımından yararlanma zorunda hissedecektir ve avukat tutamayanlar da adli yardımdan yararlanmayı isteyecektir. Avukatla temsil zorunluluğunun sınırının daha düşük kabul edilmesi ve örneğin sulh mahkemesi dışındaki tüm yargı yerlerinde avukatla temsil zorunluluğunun kabul edilmesi uygun olacaktır. Avukatla temsil zorunluluğu, sistemin güvencesi olarak, avukat masraflarını karşılayabilecek mali güce sahip olmayan tarafa, ücreti sonradan ödenmek üzere bir vekil tayin edilmesini de kapsayan adli yardım müessesinde yapılan değişiklikler ve özellikle adli yardımdan yararlanan tarafın davayı kaybetmesi durumunda ertelenen giderlerin kendisinden tahsil sırasında taksitle geri ödeme sistemine geçilmiş olması, müessesenin kuruluş amacına da uygundur⁸⁴. Çünkü adli yardım konusundaki hükümlerin yeterli olmayışı, bu konuda daha düşük miktar ve değerdeki uyuşmazlıklar için bu zorunluluğun getirilmesini engellemiştir.

Hukuka aykırı elde edilen deliller de hakkaniyete uygun yargılama içinde kabul edilmektedir. Ceza yargılaması alanında amaç, maddi gerçeğin aranmasıdır. Bunun sonucu olarak, bu hukuk dalında ‘her şey delil olur’ ilkesi geçerlidir. Fakat bu ilke sınırsız değildir. Bu ilkenin sınırı, insanlık onuru ve yasaların tanıdığı sınırlar içinde delil elde etme ve bunları yargılamada kullanmaktır. Burada önemli olan husus, çağdaş ceza yargılamasında her şeye rağmen gerçeğin bulunması sonucunun reddedilmesidir⁸⁵. Bu doğrultuda, Ceza Muhakemesi Kanunumuz, delil elde etme

⁸⁴ Atalay, Oğuz; Hukuk Muhakemeleri Kanun Tasarısında Avukat Tutma Zorunluluğu ve Adli Yardım, Hukukî Perspektifler Dergisi, Eylül, 2006 (sh. 97-100), sh. 100.

⁸⁵ Yurtcan, Erdener; Yargıtay Kararları Işığında Hukuka Aykırı Delile Dayanma Yasağı, Prof. Dr. Nurullah Kunter’e Armağan, İstanbul, 1998, sh. 519.

yasaklarına aykırı olarak elde edilen delillerin değerlendirilemeyeceğini hükme bağlamıştır. Nitekim CMK m. 148/III’de yasak usullerle elde edilen ifadelerin, rıza ile verilmiş olsa dahi, delil olarak değerlendirilemeyeceğini hükme bağlamıştır. Ayrıca, CMK m. 217/II de yüklenen suçun yalnızca hukuka uygun bir şekilde elde edilen delillerle ispat edileceğini hükme bağlamak suretiyle, hukuka aykırı elde edilen delillerin kullanılmasını yasaklamıştır⁸⁶.

Hukuka aykırı delil yasağı, 1982 Anayasası’nın 38. maddesinin altıncı fıkrasında düzenlenmiş olup, AİHS’nin 6. maddesinde ise, hukuka aykırı bir biçimde toplanan delillerin davada kullanılamayacağına ilişkin özel bir kural yoktur. Sözleşme organları, bu tür delillerin kullanılmasına izin veren kuralı kendiliğinden kategorik olarak hakkaniyete uygun yargılamaya aykırı bulmamaktadır. Delilin elde ediliş biçimi ve delillerin soruşturmada oynadığı rol, yargılamanın bütününe hakkaniyete aykırı hale gelip gelmediği açısından yapılan bir değerlendirme çerçevesinde incelenmektedir. AİHS m. 6’yı ihlal ederek toplanan delillere dayanılması da sözleşmeye aykırıdır, bu durumda delilin oynadığı rolün önemi kalmamaktadır⁸⁷.

Bu tür deliller, özel yaşamın gizliliğini ihlal ederek elde edilen deliller de olabilir. Ayrıca bir davada üçüncü kişiler tarafından gizlice elde edilmiş hukuka aykırı kayıt tek veya ana suçlayıcı delil ise ve inanırlığı konusunda başvuru

⁸⁶Toroslu, Nevzat/ Feyzioğlu, Metin; Ceza Muhakemesi Hukuku, Ankara, 2006, sh. 171.

⁸⁷ İnceoğlu, sh. 287 vd.

tarafından ileri sür÷lmüş olan makul şüpheler var ve bu şüpheleri giderici güvenceler sağlanmamış ise, mahkeme ihlal sonucuna varacaktır.

Hukuka aykırı deliller işkence, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ile elde edilen ifade şeklinde de olabilmektedir. Şüpheli ve sanığın serbest iradesini zorlayan yöntemlerle alınan ifadelerin hukukî değeri yoktur. AİHS’de bu konu hakkında bir düzenleme yoktur. Sözleşme organları, delillerin kabul edilebilirliği ve değerlendirilmesi işinin milli mahkemelere ait olduğu ilkesini sürdürmektedir⁸⁸.

⁸⁸ Inceoğlu, sh. 293.

III. Tahkimde Adil Yargılanma Hakkı

Tahkim, tahkim sözleşmesine dayanmasına rağmen, kanun hükümlerine bakıldığı zaman, hakemlerin de hâkimler gibi uyuşmazlık konusunu çözümleme yetkisine sahip olduklarını görürüz. O halde, hakemler de hâkimler gibi yargı görevini ifa etmektedirler. Bu nedenle, davacının hakemler önünde tahkim yoluna başvurması, hakemlerin davanın görülmesi esnasında uygulayacakları usul ve maddi hukuk kuralları, tahkim usulünün süresi, duruşma yapılması, hakemlerin müzakereye çekilmesi, nihai hakem kararı vermeleri gibi safhalar söz konusu olmaktadır⁸⁹. Bir başka ifadeyle, hakemlerin görevleri de, taraflar arasındaki maddi hukuk ilişkisinden kaynaklanan uyuşmazlığı, hâkimler gibi yargılama yapıp çözüme kavuşturmadır. Dolayısıyla, hakemler de mahkemeler gibi ülkede ve ülkenin tâbi olduğu egemen olan temel hukuk, ahlak ve adalet ilkelerine uymak zorundadırlar; ancak bu bağıllık devlet mahkemelerinde olduğu kadar sıkı değildir⁹⁰.

Tahkim yargılaması, normal bir mahkeme yargılaması değildir, bununla birlikte, usuli birçok kurum nitelikleri ve özellikleri dikkate alınarak tahkimde de uygulama alanı bulacaktır. Özellikle yargılama hukuku bakımından geçerli olan ilkelerin bazıları aynen, bazıları ise uyarlanarak geçerli olacaktır⁹¹. HUMK'ta genel mahkemelerde görülen davalarda uygulanacak usul hükümleri belirlendiği halde, tahkim ile ilgili hükümlerde genel usul hükümlerinin aynen ve tamamen

⁸⁹ Dayınlarlı, Kemal; HUMK'ta Düzenlenen İhtiyari İç Tahkim, 2. Bası, Ankara, 2004, sh. 63.

⁹⁰ Tanrıver, Süha; Yabancı Hakem Kararlarının Türkiye'de Tenfizinde Kamu Düzeninin Rolü, Makalelerim, Ankara, 2006 (sh. 151-163), sh. 153.

⁹¹ Özekes, sh. 220.

uygulanması öngörülmemiş, tahkimin tâbi olacağı usul kurallarının bir kısmı taraf iradelerine, taraflar izlenecek usulü belirlememişlerse hakemlerin takdirine bırakılmıştır. Usul kanununa göre de taraflar, usule ait bazı kurallara aykırı tahkim usulü belirleyemezler. Bu kurallar kamu düzenini ilgilendiren kurallardır⁹². Alangoya'ya göre de, hakem maddi hukukla bağlı değildir. Ancak hakemler, dürüstlük kuralları, kamu düzeni gerekleri, daha geniş bir ifade ile topluma hâkim olan hukukun genel esasları ile bağlıdır⁹³. Şu halde kamu düzeni kavramını tanımlamak gereği hasıl olmuştur. Kamu düzeni, genel olarak, bir toplumun belirli bir zaman dilimi içinde, siyasi, sosyal, ekonomik, ahlaki ve hukukî açılardan temel yapısını belirleyen ve temel çıkarlarını koruyan kurum ve kurallar bütünüdür. Bu kavramı milletlerarası ve iç hukuktaki kapsamına göre ayırabiliriz. Milletlerarası hukuktaki anlamı, iç hukuktakine göre daha dardır. İç hukukta kamu düzeni, irade serbestisini sınırlayıcı bir işlevi yerine getirdiği halde, milletlerarası özel hukuk anlamında kamu düzeni, yabancı hukukun uygulanmasının engellenmesi ve yabancı hakem ya da mahkeme kararının tanınmasının ya da icra edilmesinin önlenmesi işlevlerini görür⁹⁴.

HUMK m. 518 ve 519'a göre, tarafların ve hakemlerin, ihtilafın esasına ilişkin hükümlerle bağlı oldukları düzenlenmiştir. Taraflara tahkimde uygulanacak usul hükümlerini tayin etme hakkı tanınması, eğer bu hak taraflarca kullanılmamışsa, hakemlere bu hakkın tanınması, irade serbestisi ilkesine de uygundur. Ancak usul kanunumuza göre, taraflar kanunun emredici hükümlerine, kamu düzenine, ahlak ve adaba aykırı sözleşme yapamazlar; aksi halde sözleşme batıl sayılır. Sonuçta, taraflar

⁹² Balcı, Muharrem; İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim, İstanbul, 1999, sh. 172.

⁹³ Alangoya, Yavuz; Medenî Usul Hukukumuzda Tahkimin Niteliği ve Denetlenmesi, İstanbul, 1973, sh. 58.

⁹⁴ Tanrıver, Tenfiz, sh. 152.

ve hakemler esasa ait kamu düzenine ilişkin hükümlerle nasıl bağlı iseler, usule ilişkin hükümlerle de bağlıdırlar⁹⁵.

HUMK, tahkimde uygulanacak usul hükümlerini tarafların iradesine bırakmış olsa bile, yukarıda değinildiği gibi, taraflar usule ilişkin bazı temel kurallara aykırı usul sözleşmesi yapamazlar. Kamu düzenine ilişkin olan bu kuralların sağlamaya çalıştıkları ilkeler iki başlık altında toplanabilir. Bunlar, savunma hakkı ve taraflar arasında eşitlik ilkeleridir⁹⁶. Bu ilkelere de zaten yukarıda değinmiştik. Bütün bunları göz önüne aldığımızda, adil yargılanma hakkının tahkimde de geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, tahkimde de usul hükümlerinin taraf iradeleri dışında özellikle kamu düzeni ile bağlantısı nedeniyle adil yargılanma hakkının kaçınılmaz olarak uygulanması gerektiği sonucuna ulaşabiliriz.

Hakemlerin yargılaması, temelinde tarafların istek ve iradelerine dayanmış olduğundan, yargılamada uygulanacak usul kurallarının da kaynağı taraf iradelerinden çıkar. HUMK m. 525 hükmü de bu hususu teyit etmektedir. Bu madde hükmüne göre, aksine anlaşma olmadıkça tahkikatın şeklini ve müddetlerini hakemler tayin eder⁹⁷. Ayrıca hakemlerin bu yargılama sonunda verdikleri kararlar da HUMK m. 530 gereğince gerekçeli olmalı ve kararın mahkeme kalemine verilmesinden sonra bu karar da taraflara tebliğ edilmelidir⁹⁸.

HUMK m. 516 vd. hükümlerine göre, iç tahkimde özellikle tarafların talebi ve haberi olmadan yargılamanın yürütülmesi mümkün değildir⁹⁹. Bununla bağlantılı

⁹⁵ Balcı, sh. 172.

⁹⁶ Balcı, sh. 173.

⁹⁷ Dayınlarlı, İç Tahkim, sh. 66.

⁹⁸ Dayınlarlı, İç Tahkim, sh. 86.

⁹⁹ Özekes, sh. 223.

olarak hakemlerin verdikleri kararın temyizi sırasında incelenecek ve mevcut değilse, bozma sebebi oluşturacak hususlardan biri de HUMK m. 533 gereğince, hakemlerin taraf iddialarının her biri hakkında karar vermemiş olmalarıdır¹⁰⁰. Başka bir deyişle, tarafların iradesine aykırılık, yani seçilen maddi hukuk dikkate alınmaksızın, hakemlerin uyuşmazlığı hakkaniyet ve nesafet uyarınca çözmeleri, HUMK m. 533 gereğince bir temyiz sebebi olarak kabul edilecektir¹⁰¹.

Milletlerarası Tahkim Kanunu'nda da tarafların eşit hak ve yetkilere sahip oldukları ve tarafların iddia ve savunma hakkına sahip bulundukları açıkça düzenlenmiştir (4686 s. MTK. m. 8/B)¹⁰². Yani, milletlerarası tahkimde de tahkim mahkemesi taraflara eşit şekilde davranmalıdır. Ayrıca taraflardan her biri tüm haklarını kullanabilecektir. Ancak taraflar kamu düzenine de uymak zorundadırlar. Taraflar, sözleşmede tahkim mahkemesinde takip edilecek usulü belirtmemişlerse, tahkim mahkemesi uygun bulduğu usulü takip etmekle yetkilidir¹⁰³.

Hakem yargılamasında adil yargılanma hakkı ihlal edilirse, taraflar bu durumda ne yapabilirler? Hakem kararlarında özellikle eşitlik ilkesinin ihlal edilmesi, süresi içinde karar verilmemesi gibi hallerde adil yargılanma hakkı ihlal edilen taraflar, hakem kararının iptalini isteyebilirler. 4686 sayılı MTK. m. 15'e göre

¹⁰⁰ Özekes, sh. 224, Dayınlı, İç Tahkim, sh. 87.

¹⁰¹ Akıncı, Ziya; Hakemlerin Esasa Uyguladıkları Hukukun Devlet Yargısınca Denetlenmesi, sh. 145.

¹⁰² Özekes, sh. 224.

¹⁰³ Dayınlı, Kemal; Uncitral Kurallarına Göre Uzlaşma ve Tahkim, Ankara, 2000, sh. 94.

iptal sebepleri ikiye ayrılır. İlki, taraflar tarafından ispat edilmesi gerekenlerdir¹⁰⁴.

Bunlar,

a) Tahkim anlaşmasının, taraflarından birinin ehliyetsiz ya da tahkim anlaşmasının, tarafların anlaşmayı tâbi kıldıkları hukuka veya böyle bir hukuk seçimi yoksa Türk hukukuna göre geçersiz olduğu,

b) Hakem veya hakem kurulunun seçiminde, tarafların anlaşmasında belirlenen veya bu kanunda öngörülen usule uyulmadığı,

c) Kararın, tahkim süresi içinde verilmediği,

d) Hakem veya hakem kurulunun, hukuka aykırı olarak yetkili veya yetkisiz olduğuna karar verdiği,

e) Hakem veya hakem kurulunun, tahkim anlaşması dışında kalan bir konuda karar verdiği veya istemin tamamı hakkında karar vermediği ya da yetkisini aştığı,

f) Tahkim yargılamasının, usul açısından tarafların anlaşmalarına veya bu yönde bir anlaşma bulunmaması halinde, bu kanun hükümlerine uygun olarak yürütülmediği ve bu durumun kararın esasına etkili olduğu,

g) Tarafların eşitliği ilkesinin gözetilmediğidir.

Diğeri ise, mahkeme tarafından re'sen gözetilmesi gereken hususlardır.

Bunlar da,

a) Hakem veya hakem kurulu kararına konu uyuşmazlığın Türk hukukuna göre tahkime elverişli olmadığı,

b) Kararın kamu düzenine aykırı olduğudur.

¹⁰⁴ Ekşi, Nuray; Milletlerarası Tahkim Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Prof. Dr. Gülören Tekinalp'e Armağan (sh. 295-338), sh. 314.

IV. Ceza Yargılaması ve İdarî Yargılama Bakımından Adil Yargılanma Hakkı

A. Genel Olarak

AİHS m. 6'da adil yargılanma hakkı, hiçbir yargılama usulü ayrımı yapmadan düzenlenmiştir. Bizim inceleme alanımız, esas olarak medenî yargılama olduğu için, özel hukuk yargısı bakımından adil yargılanma hakkının özellikleri üzerinde ayrıntılı olarak durduk. Ancak bu, Ceza Muhakemesi Hukuku'nda ve İdarî Yargılama Hukuku'nda adil yargılanma hakkının uygulanmadığı anlamına gelmemelidir. Nitekim, niteliğine uygun düştüğü ölçüde yukarıda değinilen hususlar, adı geçen her iki yargılama hukuku bakımından da geçerlidir. Ayrıca AİHS m. 6/II ve III'te Ceza Muhakemesi ile ilgili özel düzenlemeler vardır. Şimdi de bu düzenlemeleri ve İdarî yargılama hukukunda adil yargılanma hakkı uygulanma alanını görelim.

B. Ceza Muhakemesi Hukuku Bakımından Adil Yargılanma Hakkı

Yukarıda değindiğimiz hususlar, az önce de belirttiğimiz gibi, niteliğine uygun düştüğü ölçüde Ceza Muhakemesi Hukuku'nda da uygulanmaktadır. Zaten çalışma içerisinde, ceza muhakemesi ile ilgili, özellikle suç isnadı ile bağlantılı

hususlara yer yer değinilmiştir. Tekrardan kaçınmak için burada ayrıca değinmiyoruz.

Burada değinmek isteğimiz husus, AİHS m. 6/II ve III'te Ceza Muhakemesi ile ilgili yapılan özel düzenlemelerdir. Bunlardan ilki AİHS m. 6/II'deki **masumiyet (suçsuzluk) karinesidir**. Adı geçen hükme göre, '*Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar suçsuz sayılır.*' Daha geniş ve üst bir kavram olan adil yargılanma hakkı ile bütünleşerek onun zorunlu bir unsuru haline gelen suçsuzluk karinesi, sanığın mahkûmiyet hükmü kesinleşinceye kadar suçlu sayılmamasını, lekelenmemesini ifade eder¹⁰⁵. Böylece hâkimlerin ve hatta kamuoyunun, başlangıçtan itibaren sanığı suçlu olarak nitelendirme eğilimleri ortadan kaldırılmaktadır. Bu da, suç ile itham edilen kişinin suçlu olup olmadığının tartışılmasını, onun aleyhine olan delillerin çürütülmesini sağlayan bir yargılamayı gerekli kılmaktadır¹⁰⁶.

Masumiyet karinesinin, suçla itham edilen kişiyi göz önünde tuttuğundan, hukuk yargılamasında uygulama alanı bulmayacağı doğaldır¹⁰⁷.

Sanık için aynı zamanda bir güvence teşkil eden masumiyet (suçsuzluk) karinesinin davadaki asıl sonucu ve uygulama alanı, esasında, ispat yükümüne ilişkindir; iddiasını, makul şüpheye yer bırakmayacak şekilde ispat, davacıya düşer. Sanık, suçsuzluğunu ispat etmek zorunda değildir. İlkenin doğal sonucu, şüpheden

¹⁰⁵ Evik, sh. 301.

¹⁰⁶ Donay, Süheyl; İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, İstanbul, 1982, sh. 111.

¹⁰⁷ Donay, sh. 112.

sanığın yararlanacağı, iddianın kanıtlanmaması durumunda da davanın beraatle sonuçlanacağıdır¹⁰⁸. Şüpheden sanığın yararlandırılması ilkesi, sanığın suçsuzluğunu ispat etmesi mecburiyetini ortadan kaldırmaktadır. Ceza hukukunda kanunî delil usulünün reddedilmesi de aslında sanığın şüpheden yararlandırılması ilkesinin sonucudur¹⁰⁹.

Masumiyet (suçsuzluk) karinesi, delillerin hâkim tarafından tam bir bağımsızlık içinde değerlendirilmesine engel olmayacaktır. Ancak değerlendirilen deliller, yargılamanın sonunda verilen hükmün yasal olmamasına da yol açmamalıdır; yani, delillerin değerlendirilmesi masumluk karinesini zedelemek suretiyle yapılırsa, verilen hüküm de yasal olmayacaktır¹¹⁰.

Ay. m. 38/IV gereğince de *‘suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.’*

Masumiyet karinesi ile bağlantılı olarak, karşımıza susma hakkı ve kendini suçlamama hakkı çıkar. AİHS m. 6’da açıkça belirtilmemekle beraber susma hakkı ve kendini suçlamama hakkı, bu maddedeki adil yargılanma fikrinin temelini oluşturan uluslararası standartlarda genel kabul görmüş haklardır. Bu hakların amacı, yetkililerin uygun olmayan zorlamalarına karşı sanığın korunmasına ve böylelikle, adli hataların önlenmesine ve 6. maddenin amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunmaktır. Kendini suçlamama hakkı, bir ceza davasında iddia makamının sanığa karşı iddiasını, sanığın arzusu hilafına baskı veya eza yöntemleriyle elde edilen

¹⁰⁸ Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 296.

¹⁰⁹ Dönmezer, Sulhi; Suçsuzluk Karinesi Üzerine Bazı Düşünceler, Prof. Dr. Nurullah Kunter’e Armağan, İstanbul, 1998, sh. 69.

¹¹⁰ Donay, sh. 113.

kanıtlara başvurmadan ispat etmesi gereğine dayanır¹¹¹. Ayrıca Anayasa m. 38/V' e göre de *'hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.'*

Susma hakkı, esas olarak hukuk sistemimizde Ceza Muhakemesi Hukuku'nda düzenlenmiştir. Bu hakkın ifade ettiği anlam veya hukukî neticesi, sanığın susmasının aleyhinde delil veya suçluluk karinesi olarak kullanılamamasıdır. Sanığın bazı hallerde konuştuğu ve bazı konularda ise susma hakkını kullandığında ise durumun ne suretle değerlendirileceği tartışmalıdır¹¹². Ceza Muhakemesi Kanunu'muz, ifade ve sorguyu, esas itibariyle, şüpheli ve sanığın kendisinin savunmasının bir aracı olarak kabul etmiş ve bunun sonucu olarak da şüpheli ve sanığa susma hakkını tanımıştır. Kanun bununla da yetinmemiş, bu hakkın şüpheliye ve sanığa hatırlatılacağını da CMK m. 147/I-e'de hükme bağlamıştır¹¹³.

AIHM'ye göre susma hakkı, mutlak değildir. Mahkeme, sanık aleyhine olan delilleri değerlendirmeye çalışırken, sanığın ceza yargılaması sırasında susmaya karar vermesi hiçbir sonuç doğurmayacak değildir. Mahkemeye göre, sanığın susmasından tersine sonuç çıkarmanın AIHS m. 6'yı ihlal etmediğinin anlaşılması için davanın koşullarının dikkate alınması, yerel mahkeme tarafından deliller değerlendirilirken susmaya verilen ağırlığa ve mevcut durumdaki zorlama derecesine bakılması gerekir¹¹⁴.

¹¹¹ İnceoğlu, sh. 272.

¹¹² Dönmezer, sh. 69.

¹¹³ Toroslu/Feyzioğlu, sh. 133.

¹¹⁴ İnceoğlu, sh. 281.

Ceza Muhakemesi Hukuku bakımından AİHS m. 6/III'de düzenlenen sanığın hakları şunlardır:

- a) Kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek,
- b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olmak,
- c) Kendi kendini savunmak veya kendi seçeceği bir savunmacının yardımından yararlanmak ve eğer savunmacı tutmak için mali olanaklardan yoksun bulunuyor ve adaletin selameti gerektiriyorsa, mahkemece görevlendirilecek bir avukatın para ödemeksizin yardımından yararlanabilmek,
- d) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında çağrılmasının ve dinlenmesinin sağlanmasını istemek,
- e) Duruşmada kullanılan dili anlamadığı veya konuşamadığı takdirde bir tercümanın yardımından para ödemeksizin yararlanmak.

C. İdarî Yargılama Hukuku Bakımından Adil Yargılanma Hakkı

AİHS m. 6'da tüm uyuşmazlıklarla ilgili olarak adil yargılanma hakkından yararlanabilme olanağı tanınmamış, sadece iki tür uyuşmazlık bu madde kapsamına alınmıştır. Bunlar yukarıda da belirttiğimiz gibi, özel hukuk uyuşmazlıkları ve suç ithamına dayanan (ceza davalarına ilişkin) uyuşmazlıklardır. Bu yüzden AİHS m. 6'da idarî uyuşmazlıklar doğrudan ele alınmamakla birlikte, idarî uyuşmazlıklarda adil yargılanma hakkından yararlanabilmek tamamen imkânsız hale getirilmemiştir. Mahkemece, bir yandan medenî hak ve yükümlülöklere, diğör yandan da suç

ithamına verilen anlam sayesinde kimi idarî uyuşmazlıklar da AİHS m. 6 kapsamında değerlendirilmektedir. Nitekim sözleşme organları, uzun yıllardan beri bu kavramların kesin bir tanımını yapmayıp somut olaylara dayalı akılcı bir yöntemle değerlendirmelere girmek suretiyle bu sonuca ulaşmışlardır¹¹⁵.

Medenî hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklar kapsamında değerlendirilen idarî uyuşmazlıklar şunlardır:

- Malvarlığına ve kişisel haklara zarar veren işlemler,
- Bir meslek, sanat veya başka bir iktisadî faaliyetin yürütülmesi ile ilgili idarî kararlardan doğan tam yargı davaları,
- Reşit olmayan çocukları ana-babadan ayırarak korunması amacıyla idarî önlemler alınması,
- Çalışma hayatı, sosyal sigorta, iş sözleşmelerinin bozulması, işten çıkarma ile ilgili işlemler,
- İdarenin kusurundan doğan zararlar,
- Taşınmaz devrine ilişkin işlemlerin yetkili idarî makamca onanması hakkında ortaya çıkan uyuşmazlıklar¹¹⁶.

Suç isnadı kavramı kapsamında değerlendirilen idarî uyuşmazlıklar ise şunlardır:

- Vergi cezaları,

¹¹⁵ Tezcan, Durmuş; Adil (Dürüst) Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı Açısından İdarî Uyuşmazlıkların Konumu, Yıldızhan Yayla'ya Armağan, İstanbul, 2003 (sh. 469-484), sh. 469.

¹¹⁶ Tezcan, sh. 470-471, İncoğlu, sh. 57.

- Davacının inşaat yapma hakkını ortadan kaldıran süreklilik arz eden yasaklamalar,

- Likit gaz işletmeciliği ile ilgili uyuşmazlıklar,

- Toplu taşımacılıkta ruhsatın idarenin iznine bağlı olması,

- İçki satma ruhsatı,

- Meslekten çıkarma sonucunu doğuran disiplin cezaları¹¹⁷.

İdarî Yargılama Hukuku'nda da adil yargılanma hakkı uygulanma alanı bulunmaktadır. İdarî yargının da adil yargılanma hakkının gereklerine, koşullarına uygun olarak işlemesi gerekir. AİHS m. 6'nın, yukarıda da belirtildiği gibi, bu hakkın uygulanma alanı açısından idarî yargıya doğrudan ve sözel bir gönderme yapmaması, idarî yargının adil yargılanma ilkelerine uygun bir yargısal faaliyet alanı olmadığı anlamına gelmemelidir¹¹⁸.

İdarî yargının her aşamasında bu hak geçerli olduğu için, idarî yargıda görülen gerek tam yargı, gerekse iptal davaları için geçerli olduğu sonucuna varılmalıdır. Zaten tam yargı davalarında bir zararın giderilmesi söz konusudur ve bu davalar, medenî yargıdaki tazminat davalarına benzetilmektedir. Bunların dışında disiplin suçları ve idarî para cezaları için de aynı şeyler geçerlidir¹¹⁹. Bu durum, Anayasanın 36, 128, 140 ve 141. maddelerinden kaynaklanmaktadır. Bunlara ilişkin özelliklere yukarıda değinildiği için tekrar girmiyoruz.

¹¹⁷ Tezcan, sh. 476.

¹¹⁸ Zabunnoğlu, Yahya K.; Adil Yargılanma Hakkı ve İdarî Yargı, Yargı Reformu, Sempozyum, İzmir, 2000 (sh. 314-320), sh. 318.

¹¹⁹ Zabunoğlu, sh. 318.

Bu noktada, adil yargılanma hakkının idarî yargıdaki etkinliğini sınırlayan hükümlere değinmek gerekir. Bunlar, İYUK. m. 2/II ve 20/III maddelerdir. İYUK. m. 2/II'ye göre, *‘İdari yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. İdari mahkemeler; yerindelik denetimi yapamazlar, yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idarî eylem ve işlem niteliğinde veya idarenin takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı veremezler.’* İYUK. m. 20/III'e göre de, *‘ancak, istenen bilgi ve belgeler Devletin güvenliğine veya yüksek menfaatlerine veya Devletin güvenliği ve yüksek menfaatleriyle birlikte yabancı devletlere de ilişkin ise, Başbakan veya ilgili bakan, gerekçesini bildirmek suretiyle, söz konusu bilgi ve belgeleri vermeyebilir. Verilmeyen bilgi ve belgelere dayanılarak ileri sürülen savunmaya göre karar verilemez.’* Söz konusu hallerde adil yargılanma hakkının gereklerinin nasıl yerine getirileceği tartışmalıdır¹²⁰.

İdarî Yargılama, İdarî Yargılama Usulü Kanunu'nda düzenlenmiştir ve kendine özgü kuralları vardır. Ayrıca, İYUK. m. 31'de bu kanunda hüküm bulunmayan hallerde HUMK'un uygulanacağı hükme bağlanmıştır. Adı geçen maddeye göre, *‘bu Kanunda hüküm bulunmayan hususlarda; hâkimin davaya bakmaktan memnuiyeti ve reddi, ehliyet, üçüncü şahısların davaya katılması, davanın ihbarı, tarafların vekilleri, feragat ve kabul, teminat, mukabil dava, bilirkişi, keşif, delillerin tespiti, yargılama giderleri, adli yardım hallerinde ve duruşma sırasında tarafların mahkemenin sükununu ve inzibatını bozacak hareketlerine karşı yapılacak işlemlerde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu hükümleri uygulanır.*

¹²⁰ Zabunoğlu, sh. 319.

Ancak, davanın ihbarı ve bilirkişi seçimi Danıştay, mahkeme veya hâkim tarafından re'sen yapılır. ' Bu konu da tartışmalıdır. Buradaki saymanın tahdidi olduğunu, yani sadece burada sayılan hallerde HUMK hükümlerinin uygulanacağını savunanlar olduğu gibi, buradaki saymanın örnek niteliğinde olduğu ve İYUK'ta hüküm bulunmayan diğer hallerde HMUK hükümlerinin uygulanması gerektiğini savunanlar da vardır. Danıştay da buradaki saymanın tahdidi olduğunu kabul etmekte ve eğer örnek kabilinden olsaydı anlaşılır bir ifadeyle belirtilmesi gerektiğini belirtmektedir.

V. Adil Yargılanma Hakkının İhlaline Karşı Başvuru Yolları

AİHS’yi imzalayan taraf devletler, sözleşmede tanınan bu hak ve özgürlükleri kendi yargı çevrelerinde bulunan herkese sağlamak yükümlülüğü altındadırlar. Bir devlet sözleşmeyi onaylamakla iç hukukunu sözleşme ile uyumlu hale getirme ve sözleşmede yer alan hak ve özgürlükleri iç hukukunda güvence altına alma ve koruma yükümlülüğü altına girmiş olacaktır¹²¹.

Adil yargılanma hakkının gerçekleşmesi gereken ilk yer, ilk derece mahkemeleridir. Adil yargılanmanın gerçekleşebilmesi için gereken unsurlar ve bunların hukuk düzenimizde düzenlenmiş bulunması sebebiyle bu ihlallere karşı uygulamanın, yasal düzenlemelere uygun olması sağlanmalıdır¹²². Bu yollar, yargılamanın yenilenmesi ve Anayasa şikâyetidir.

A. Yargılamanın Yenilenmesi

Adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri süren kişi, öncelikle iç hukuktaki tüm başvuru yollarını tükettikten sonra AİHM’ye başvurabilir. AİHM’den kendi lehine kesin hüküm aldıktan sonra, 23.1.2003 günlü 4793 sayılı kanunla HUMK m. 445’e eklenen 11. bent uyarınca, **yargılamanın yenilenmesini** isteyebilecektir. HUMK m. 445/b.11’e göre’ *Hükümün, İnsan Haklarını ve Ana*

¹²¹ Pekcanıtez, Hakan; *Medenî Usul Hukuku’nda Yeni Bir Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi*, Baki Kuru’ya Armağan, Ankara, 2002 (sh. 515-551), sh. 515.

¹²² Pekcanıtez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 52.

Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması' halinde ilgili bu kararın kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içinde lehine hükmedilen tazminatın yanı sıra, başka bir hususu araştırmasına gerek kalmadan, doğrudan doğruya yargılamanın yenilenmesi yoluna da başvurmaya hak kazanacaktır¹²³.

İlgili, yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurduğu zaman, mahkeme yargılamanın yenilenmesi isteminin incelenmesi neticesinde istemin niteliğine, ihlalin mahiyetine ve olayın özelliğine göre bir karar verecektir, verilen bu karar Yargıtay denetimine açık olacaktır¹²⁴. Diğer bir deyişle, her yargılamanın yenilenmesi isteminin HUMK m. 450 gereğince dinlenebilirlik koşulu süzgecinden geçirilip geçirilemeyeceği hususu üzerinde durulmalıdır¹²⁵. Adı geçen hükme göre, *'İadei muhakeme talebi muvafıkı kanun ise kabul ve yeniden muhakeme icrasıyle tebeyyün edecek hale göre verilmiş olan karar tasdik veya kısmen veya tamamen tadil olunur. 445 inci maddedeki 8, 9 ve 10 uncu sebeplere, binaen iadei muhakeme arzuhalı kabul olunursa başkaca tetkikat icra olunmaksızın iadeten tetkiki talep olunan hükmün iptaline karar verilir.'* Görüldüğü gibi, mahkemenin önüne gelen istemde öncelikle dinlenebilirlik koşulunun varlığı (HUMK m. 450'nin ifadesiyle talebin muvafıkı kanun olup olmadığı) incelenecektir. Örneğin; yargılamanın makul sürede yapılmadığı iddia edilmiş ve AİHM kararıyla da bu kesinleşmişse, bu

¹²³ Tanrıver, sh. 213.

¹²⁴ Surlu, M. Handan.; Hukuk ve Cezada AİHM Kararı Nedeniyle Yargılamanın Yenilenmesi, Ankara, 2003, sh. 76.

¹²⁵ Surlu, sh. 71.

durumda sadece tazminat gündeme gelecek, bir yargılamanın yenilenmesi söz konusu olmayacaktır¹²⁶. Dinlenebilirlik koşulu gerçekleşmişse, yargılamanın yenilenmesi isteminin ikinci aşamasına; yani inceleme ve araştırma aşamasına geçilecektir¹²⁷.

Yapılan yeni yargılama sonunda mahkeme yeni bir karar verecektir. Bu yeni yargılamada özellikle ihlalin kaldırılmasına yönelik tüm olanakların davacı tarafa sunulması gerekecektir. Mahkeme, yapacağı inceleme sonunda eski hükmü yerine yeni bir karar verecektir. Bu yeni hüküm, eski hükümden farklı olabileceği gibi aynısı da olabilir. Örneğin; tarafın ibrazına izin verilmeyen ya da dinletmek istediği halde dinlenmeyen tanıkların dinlenmesinden sonra yeniden eskisi gibi hüküm verilebilir ya da farklı bir hüküm verilebilir¹²⁸. Yani, yeniden yapılan yargılama sonunda eski hüküm onaylanırsa, yani farklı bir karar verilmemişse, eski hüküm geçerliliğini devam ettirir. Buna karşılık, eski hükmün kısmen veya tamamen değiştirilmesi halinde yeni karar, eski hükmün yerine geçecektir. Eski hüküm aynı zamanda icra edilmişse, icranın eski hale iadesi gerekecektir¹²⁹.

Özekes'e göre, adil yargılanma hakkının ihlali başlı başına bir yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılarak böyle bir ihlali içeren yargılama sonucu verilen ve kesinleşen mahkeme kararına karşı, önce yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulması imkânının tanınması gerekir. Buna rağmen, ülke içindeki yargı organlarınca yargılamanın yenilenmesi yolu sonunda bir ihlal olmadığı tespit

¹²⁶ Pekcanıtez, Yargılamanın Yenilenmesi, sh. 533.

¹²⁷ Surlu, sh. 72.

¹²⁸ Pekcanıtez, Yargılamanın Yenilenmesi, sh. 548.

¹²⁹ Pekcanıtez, Yargılamanın Yenilenmesi, sh. 549.

edilirse, bu durumda AİHM'nin kesin kararının ayrıca yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılması uygun olacaktır¹³⁰.

B. Anayasa Şikâyeti

Bunlardan başka adil yargılanma hakkının ihlali sonucu başvurulabilecek yollardan biri de **Anayasa şikâyeti**dir. Medenî yargıdaki kararlara karşı başvurulabilen bir kurum olan Anayasa şikâyeti, yardımcı bir kanun yolu olmayıp temel hakların usuli korunması amacını güden kendine özgü niteliğe sahip bir hukukî çaredir. Yargılamanın yenilenmesi gibi olağanüstü bir kanun yolu da değildir. Yasama ve yargı organının temel hak ihlaline karşı tanınmış özel bir düzenlemedir¹³¹.

Adil yargılanma hakkının ihlali de Anayasa şikâyetinin nedenleri arasındadır. Anayasa Mahkemesi, kararlarında adil yargılamanın tanımını vermemiş, bundan özellikle kaçınmıştır. Bu konuda bir sınırlandırma getirme yoluna gitmemiş, yorum alanı bırakmıştır. Bu konuda bir genelleme yapılamayacağını, her somut olayda ayrıca karar verileceğini belirtmektedir. Adil yargılanma, kamusal gücün bizzat sınırlandırılmasıdır ve yargılama hukukuna ilişkin yetkinin ilk koşulu olup tarafa haklarını yargılamada koruyabilme ve yargılamanın sonucunu etkileyebilme imkânını vermektedir. Ayrıca bu hak, hâkimi yargı hakkını korumak ve yargılamanın

¹³⁰ Özekes, sh. 327-328.

¹³¹ Pekcanıtez, Hakan; Mukayeseli Hukuk'ta Medenî Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikâyeti, Anayasa Yargısı, Ankara, 1995 (sh. 257-287), sh. 261.

kanuna uygun, adil ve hakkaniyete uygun karar vermesine hizmet eder ve bu yolla temel hakların mahkeme önünde gerçekleşmesine ve korunmasına yardım eder¹³².

Anayasa şikâyetinin şartları şunlardır¹³³:

1. Tüm başvuru yolları tüketilmeli,
2. Şikâyet, kararın kesinleşmesinden itibaren bir ay içinde yapılmalı,
3. Temel hakkı ihlal edilen kimse tarafından ileri sürülmeli,
4. Şikâyet nedeni bulunmalı,
 - a. Kanunî hâkim ilkesine aykırılık,
 - b. İddia ve savunma hakkının ihlali,
 - c. Adil yargılanma hakkının ihlali.

Anayasa şikâyeti ile ilgili başvuru geçerli değilse, mahkemenin ret kararı vermesi gerekir. Şikâyetin kabul edilmesi halinde ise, mahkemece karar iptal edilir. Anayasa Mahkemesi, kararı iptal ettikten sonra bunu yetkili ve görevli mahkemeye gönderir¹³⁴.

Görüldüğü üzere, medenî yargıda Anayasa şikâyeti yolu aralanmak suretiyle yargılama sırasında diğer temel hak ihlalleri gibi, adil yargılanma hakkının ihlallerinin de denetlenmesi sağlanabilecektir.¹³⁵ Ancak, işin niteliği gereği anayasa şikâyeti yolunun, makul sürede yargılanma hakkının ihlalinde, uygulama alanının neredeyse imkânsız olduğunu söyleyebiliriz

¹³² Pekcanıtez, Anayasa Şikâyeti, sh. 279.

¹³³ Pekcanıtez, Anayasa Şikâyeti, sh. 265 vd.

¹³⁴ Pekcanıtez, Anayasa Şikâyeti, sh. 281.

¹³⁵ Pekcanıtez, Anayasa Şikâyeti, sh. 278, aynı yönde Tanrıver, sh. 215.

İKİNCİ BÖLÜM

MEDENÎ YARGILAMA ALANINDA MAKUL SÜRE

I. Genel Olarak Süreler

Hukuk yargılamasında davaların belirli bir zaman içerisinde görülebilmesi için birtakım süreler öngörülmüştür¹³⁶. Bunda asıl amaç, davaların makul olan en kısa bir zamanda neticelendirilmesidir. Bu sürelere ilişkin düzenleme, HUMK m. 159 ve devamı maddelerinde ‘müddetler’ başlığı altında yapılmıştır. HUMK m. 159’a göre ‘*müddetleri kanun veya hâkim tayin eder. Kanunda gösterilen müstesna hallerden başka hâkim kanunen tayin edilen müddetleri tezyit veya tenkis edemez. Kendinin tayin ettiği müddetleri iki tarafı dinledikten sonra makul sebeplere binaen tenkis ve tezyit edebilir*’. Maddeden de anlaşıldığı üzere, süreler kanun ve hâkim tarafından belirlenir. Şu halde süreleri, kime yönelik oldukları bakımından, taraflar için konulmuş süreler ve mahkemeler için konulmuş süreler olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

¹³⁶ Kuru/Arslan/Yılmaz, sh. 780 vd., Pekcanitez/Atalay/Özekes, sh. 181 vd., Yavuz, Nihat; Hukuk Usulünde Müddetler, ABD, 1975, C. 32, S. 2 (sh. 133-140), Dilsizoğlu, Zekeriya; Hukuk Yargılamaları Yöntemi Yasasında Kesin Önel ve Uygulaması, YHD, 1979/12 (sh. 1787-1792), Berki, Şakir; Hukukta Müddet Çeşitleri, AÜHFD, 1968, C. 25, S. 1-2 (sh. 99-117), Karşı, Abdurrahim, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, 2006, sh. 164 vd.

A. Taraflar İçin Konulmuş Süreler

Kanun ya da hâkim tarafından taraflara birtakım süreler öngörülmüş olabilir. Taraflar, bu süreler içinde belli işlemleri yapabilir ya da tarafların yapmaları gerekir. Bu süreler içinde yapılması gereken işlemler yapılmazsa, artık yapılamaz ve süreyi kaçıran taraf aleyhine sonuçlar doğar¹³⁷. Taraflar için konulmuş süreler de kim tarafından konulduğu dikkate alınarak ikiye ayrılabilir.

1. Kanunî Süreler

Kanun koyucu tarafından tayin edilmiş bulunan müddetlerdir. HUMK m. 88'deki davanın tamamen ıslahı halinde, ıslahın tebliği tarihinden üç gün zarfında yeni bir davanın ikame edilmesi gerektiği, 109'daki dava açılmadan önce verilen ihtiyati tedbir kararının tebliği tarihinden itibaren on gün içerisinde ilgilisinin tedbirle ilgili esas davasını açması zarureti, 432 ve 437'deki temyiz süreleri, 195'teki cevap süresi, 189'daki ilk itirazlar buna örnek olarak sayılabilir¹³⁸.

Taraflar için kanunda belirtilen süreler, kural olarak kesindir ve hak düşürücüdür (HUMK m. 163). Kanunda belirtilen süre içinde gerekli işlemler yapılmazsa, o hak düşer¹³⁹. Ayrıca bir işlemin kanunî süresi içinde yapıp yapılmadığı mahkemece kendiliğinden gözetilir. Düşen sürenin kanunda belirtilen istisnalar dışında tekrar kullanılması mümkün değildir. Bu sebeple taraflar haklarını

¹³⁷ Kuru/Arslan/Yılmaz, sh. 780.

¹³⁸ Yavuz, sh. 133-134.

¹³⁹ Kuru/Arslan/Yılmaz, sh. 780.

kullanırken, bir süreye tâbi olup olmadığını ve bu sürenin ne kadar olduğunu iyi bilmek zorundadırlar¹⁴⁰.

HUMK m. 159'a göre taraflar, kanunun koymuş olduğu süreleri azaltıp çoğaltamazlar. Hatta bu süreler hâkim tarafından uzatılsa dahi, kanunun tayin ettiği süre geçtikten sonra yapılan işlem yapılmamış sayılır ve bu durum Yargıtay'ca bir bozma nedeni olur¹⁴¹. Ancak, kanunun istisnai olarak açıkça belirtmiş olduğu durumlarda hâkim kanunî süreleri de azaltıp çoğaltabilir. HUMK m. 67, 182, 183, 195, 197, 198, 215 gibi¹⁴².

2. Kazaî Süreler¹⁴³

Kazaî süreler, hâkim tarafından tayin edilen sürelerdir. Hâkimin tayin ettiği süreler, HUMK m. 163'te düzenlenmiştir. Adı geçen maddeye göre '*kanunun tayin ettiği müddetler katidir. Bu müddetlerde yapılması lazım olan muamele yapılmazsa o hak sakıt olur. Hâkim tayin ettiği müddetin kati olduğuna da karar verebilir. Aksi takdirde tayin olunan müddeti geçirmiş olan taraf yenisini isteyebilir. Bu suretle verilecek müddet katidir. Bir daha verilemez.*' Görüldüğü üzere bu süreler, kural olarak kesin değildir. Hâkim tayin etmiş olduğu süreyi iki tarafı dinledikten sonra,

¹⁴⁰ Pekcanıtez/Atalay/Özekes, sh. 182.

¹⁴¹ Dilsizoğlu, sh. 1788.

¹⁴² Yavuz, sh. 134.

¹⁴³ Yılmaz, Ejder; Hukuk Davasında Hâkimin Verdiği Kesin Mehilin Hakkı Kısıtlaması, ABD, 1987/I (sh. 43-52), Çetintürk, Mustafa; Hukukta Hâkimin Tayin Ettiği Süreler, BBD, 1981/12, sh.1-2, Gören, Tacettin; Hukukta Hâkimin Tayin Ettiği Müddetler ve Hakkın Tahdidi, ABD, 1970, C.27, S.1-2, sh. 416, Keskin, Kadri; Hukuk Usulünde Hâkimin Vereceği Kesin Mehil ve Müeyyidesi, AD, 1976, C. 67, S. 3-4, sh. 328.

haklı nedenlere dayanarak, azaltıp çoğaltabilir¹⁴⁴. Bu sürelere örnek olarak HUMK m. 39, 70/II, 180/II, 217/II, 330, 434, 456 verilebilir¹⁴⁵.

Hâkimin süre verirken, tarafların durumları, işin niteliği gibi hususları dikkate alması gerekir. Hâkim, süreyi belirlerken gereğinden fazla uzun bir süre verirse, yargılamanın gereksiz yere uzamasına neden olur. Böylece yargılama makul bir sürede sonuçlandırılmaz. Süre işin niteliğine göre kısa tutulursa, bu durumda da tarafların davayı yeterince etkileyebilmeleri, dava malzemesinin gereği gibi toplanması mümkün olmayabilir. Bu ise, hukukî dinlenilme hakkının ihlali sayılır¹⁴⁶. Bu nedenlerle hâkimin kesin süre verirken göz önünde tutacağı hususları şu şekilde sıralayabiliriz¹⁴⁷:

- i. Ara kararında belirtilen kesin sürede yerine getirilmesi emredilen işlemin yerine getirilebilmesi için konu ve amacının ne olduğu duraksamaya ve tartışmaya yer vermeyecek derecede açık ve kesin olarak belirtilmelidir.
- ii. Kesin süreye ilişkin ara kararında tayin edilen süre içinde yapılması gereken işlemin yerine getirilmemesi halinde bunun doğuracağı sonuç açıkça belirtilmelidir.
- iii. Taraflara kesin süre verilebilmesi için yapılması gereken işlemin o tarafın ihtiyarında bulunan bir iş olması gerekir.

Hâkim, kısa süreli kesin süre verirken tarafların parasal güçlerini ve vekille gördürülen

¹⁴⁴ Pekcanitez/Atalay/Özekes, sh. 182.

¹⁴⁵ Yavuz, sh. 135.

¹⁴⁶ Pekcanitez/Atalay/Özekes, sh. 182.

¹⁴⁷ Çetintürk, sh. 2.

davalarda müvekkilinin uzak yerlerde bulunuşunu mutlaka göz önünde tutmak zorundadır.

Her ne kadar hâkimin tayin ettiği süreler, kural olarak kesin değilse de, hâkim tarafından gerekçesi belirtilmek suretiyle sürenin kesin olduğuna da karar verilebilir¹⁴⁸. Hâkim, verdiği sürenin kesin olduğunu bildirmemişse, bu süreyi geçirmiş olan taraf, haklı nedene dayanarak, yeni bir süre verilmesini isteyebilir. Hâkimin bu başvuru üzerine vereceği ikinci süre, kararda kesin olduğu belirtilmemiş olsa bile, kanundan dolayı kesindir, artık üçüncü bir süre verilemez¹⁴⁹.

B. Mahkemeler İçin Konulmuş Süreler

Bu süreler, taraflar için değil, mahkemeler için konulmuştur. Mahkemelerin yapacakları işlemler içindir. HUMK m. 150/III, 225, 381/II, 428/V, 489/II, 506 gibi. Mahkemeler için konulmuş süreler, hak düşürücü nitelikte değildir; yani mahkemelerin süresinden sonra yapmış oldukları işlemler geçerlidir. Bir işlemi süresinde yapmayan hâkim kusurlu ise, hâkimin gerek disiplin, gerekse tazminat sorumluluğuna gidilebilir.

¹⁴⁸ Yavuz, sh. 135.

¹⁴⁹ Kuru/Arslan/Yılmaz, sh. 781.

II. Makul Süre İçinde Yargılanma Hakkı

Hukuk yargılamasında makul süre ilkesi, tezimizin asıl konusunu oluşturmaktadır. Daha önce bu konu hakkında adil yargılanma hakkı ve bu hakkın unsurlarına değinirken kısaca bilgi verilmişti. Tekrardan kaçınmak için konu başlıkları dikkate alınarak inceleme yapılacaktır. Bu kısımda makul süre ilkesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları da dikkate alınmak suretiyle daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Bu bağlamda öncelikle makul süre terimi tanımlanacak, hukukî niteliği ortaya konulacak, hukuk sistemimiz içindeki yerine değinildikten sonra, bu ilkenin unsurları yani makul sürenin aşılma sebepleri açıklanacak, nihayet en son bu sebeplere ilişkin çözüm önerileri getirilecektir.

A. Tanım ve Hukukî Niteliği

Makul, sözlük anlamıyla, akıllıca, aklın kabul ettiği, kabul edilebilir anlamına gelmektedir¹⁵⁰. Makul süre, yapılan yargılamanın usul ekonomisine uygun bir biçimde cereyanının temin edilmiş olmasıdır¹⁵¹. Medenî usul hukuku sistemimize hâkim olan ilkelerden usul ekonomisi ilkesi de, ihlal edilen ya da ihlal edilme olasılığı bulunan hukuk düzeninin en az giderle, mümkün olan en kısa sürede ve en az zorlukla gerçekleştirilmesi ve boş yere dava açılmasının önüne geçilmesini sağlamaya yönelik bir ilkedir¹⁵².

¹⁵⁰ Çelik, Adem; Adil Yargılanma Hakkı, Ankara, 2007, sh. 103.

¹⁵¹ Arslan/Tanrıver, sh. 184.

¹⁵² Tanrıver, sh. 198-199.

Makul süre terimi yerine ‘uygun süre’ teriminin kullanılmasını savunanlar da vardır¹⁵³

‘Geciken adalet, adalet değildir.’ deyimi, hepimizin yargılamayla ilgili duyduğu ve her birimizi, en çok da bu gecikme sebebiyle mağdur olanlarımızın bildiği bir deyimdir. Davaların makul süre içinde bitirilememesi, bu deyimın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu açıdan baktığımızda davaların makul süre içinde bitirilememesi, tarafların yargıya olan güvenini sarsmakta ve de özellikle bu durum, davanın gecikmesinde yararı olana cesaret vermektedir. Bu nedenle, devletlerin yargıya olan güveni sağlamak ve bu güveni devam ettirebilmek için üzerlerine düşen görevi yapmaları gerekir. AIHM, Frylender-Fransa¹⁵⁴ davasına ilişkin vermiş olduğu kararın 49. paragrafında bu noktaya işaret etmiş ve şöyle demiştir: ‘AIHM, medenî hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklarda, yargı sistemlerinin mahkemelerin makul bir süre içinde kesin bir karara ulaşmasını herkes için garanti edecek biçimde düzenlemesinin, sözleşmeci devletlerin sorumluluğu altında olduğunu hatırlatmaktadır.’¹⁵⁵ Örneğin, yargılamanın makul sürede bitirilebilmesi için yeterli sayıda mahkeme kurulması ve yargıç görevlendirilmesi, bu sorumluluk gereğidir. Devletlerin ayrıca, hakkı ihlal edilen kimselerin başvuracağı etkin bir kanun yolu sağlama yükümlülüğü de vardır¹⁵⁶.

¹⁵³ Dinç, Güney; Sorularla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İzmir, 2006, sh. 233.

¹⁵⁴ BN. 30979/96, T. 27.07. 2000.

¹⁵⁵ Dutertre, Gilles, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarından Alıntılar, 2005, sh. 245

¹⁵⁶ Çelik, Adem; Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı, AD, S.30, Ankara, 2008, sh. 132.

Makul süre içinde bitirilemeyen davanın sonunda hakkını elde eden taraf, bu gecikme sebebiyle hakkını tam olarak elde edemeyebilir ya da bu gecikmeden dolayı zarar görebilir. Yargılamanın makul süre içinde bitirilememesi ve bu nedenle yargıdan kaçma sonucunun doğması, zorla hak elde etme şeklinde yasal olmayan biçime dönüşebilecektir¹⁵⁷. Görüldüğü gibi, bu ilkenin amacı, AİHM'ye göre de Stögmüller-Avusturya¹⁵⁸ davasında belirttiği gibi, tüm hak arayanlar için, kişileri yargılama işlemlerinin süruncemede kalmasına karşı korumak¹⁵⁹ ve özellikle ceza davalarında suçlanan kişinin, uzun süre davasının nasıl sonuçlanacağı endişesi ile yaşamasını önlemek, bu suretle hakkın bir an önce teslimi yanında ilgilileri uzayan bir yargılamanın maddî ve manevî sıkıntılarından korumaktır¹⁶⁰. AİHM, buna ilişkin Bock-Almanya¹⁶¹ davasında vermiş olduğu kararının 48. paragrafında, bir boşanma davası sırasında akıl hastalığının yerinde olmadığı tartışma konusu yapılan ve kendisine vasi atanan başvurucunun, boşanma davasının uzunluğu değerlendirilirken, sonradan doğru olmadığı anlaşılan akıl hastalığı ile ilgili şüpheler nedeniyle dokuz yıl acı çeken başvurucunun kişisel durumunun göz ardı edilemeyeceğini ve bu durumun insan onuruna bir müdahale oluşturduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde AİHM, Alithia Publishing Company- Kıbrıs¹⁶² davasında da iftira suçuna ilişkin yargılamada uzun süre karar verilmeyerek, davalı gazetenin şöhret ve inanırılığının

¹⁵⁷ Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 41.

¹⁵⁸ BN. 1602/62, T. 10.11.1969.

¹⁵⁹ İnceoğlu, sh. 372, Kaynak, sh.124.

¹⁶⁰ Özdemir, Kenan; Adil Yargılanma Hakkı ve Makul Süre, www.yayinadalet.gov.tr.

¹⁶¹ BN. 11118/84, T. 29/03/1989.

¹⁶² BN. 53594/99, T. 11.10.2002.

kuşku altında bırakılmasını dikkate almış ve bu tür davalarda hızlı bir yargılama usulünün olması gerektiğini belirtmiştir¹⁶³.

Bir davanın makul sürede çözümü öngörülebilir; ancak bunun için dava süratle çözümlenecektir denirse, bu, doğruyu bulmayı amaçlayan yargılamanın var oluş amacına aykırı olur. Ancak doğru sonuçlanacaktır diye de, yürütülen davanın nitelik ve kapsamına göre aklın, mantığın, mevcut yazılı kuralların ve sorumluluk duygusunun öngördüğü süreden daha fazla uzatılmamalıdır¹⁶⁴.

Makul süre, davaların çabuk sonuçlandırılması, özellikle her ne pahasına olursa olsun çabuk bitirilmesini amaçlayan bir ilke değildir. Böyle olmuş olsaydı, yargılama sonunda verilen kararın doğru bir karar olmasından feragat edilmiş olurdu¹⁶⁵. Olaya bu açıdan baktığımızda, makul sürenin değerlendirilmesinde dava sonucunun önemli ve etkili olmadığını da görebiliriz. Dava, makul sürede bitirilmiş olsaydı dahi, sonucun değişmeyecek olması, devlet tarafından bir savunma aracı olarak kullanılamaz¹⁶⁶. Bu ilke, ayrıca hukuk devletinin de bir gereğidir. Kanun koyucu, gerçek ve adil yargılanma ile adil yargılanmanın bir unsuru olarak makul süreyi de dikkate alarak düzenleme yapmalıdır¹⁶⁷.

¹⁶³ İncoğlu, sh. 372.

¹⁶⁴ Kartal, Bilal; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Adli Yargı, Sempozyum, Ankara, 2003 (sh 348-349).

¹⁶⁵ Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 43.

¹⁶⁶ Tanrıver, sh. 200.

¹⁶⁷ Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 43.

B. Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri

Yukarıda da bahsedildiği üzere, makul süre ilkesi usul hukuku ilkelerimizden usul ekonomisi ilkesi ile doğrudan bağlantılı bir ilkedir. Hukuk sistemimize baktığımızda, bu ilkenin dayanak noktası olarak 1982 Anayasası'nın 141/IV. maddesi, HUMK m. 77, ve AİHS m. 6'yı gösterebiliriz¹⁶⁸. 1982 Anayasası'nın 141/IV. maddesine göre '*davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının görevidir.*' HUMK m. 77'ye göre ise, '*hâkim tahkikat ve muhakemenin mümkün olduğu derecede sürat ve intizam dairesinde cereyanına ve beyhude masrafa meydan verilmemesine dikkatle mükelleftir.*' Bizim için bu maddede değinilen önemli husus, muhakeme ve tahkikatın 'mümkün olduğu derecede' sürat ve intizam dairesinde cereyanına dikkatle mükellef olması yani, hâkimin mümkün olan ölçüde hız ve düzen içerisinde muhakeme işlemine dikkat etmesi gereğidir. AİHS m. 6'da da '*herkesin davasının makul süre içinde.....görülmesini isteme hakkına sahip olduğu*' belirtilmektedir. Mahkemeye göre, sözleşmenin 6/1 maddesinin amacı "devletleri, kendi adli sistemlerini, mahkemelerin bu fıkra gereklerinden her birini yerine getirebilecek şekilde düzenlemeye mecbur tutmaktadır"¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Tanrıver, Önlemler, sh. 165, Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 41, Gözlügöl, Said Vakkas,; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi, Ankara, 2002, sh. 182. Ayrıca Hukuk Muhakemeleri Kanunu tasarısının 36. maddesinde usul ekonomisi ilkesi başlığı altında açık bir düzenleme yapılmıştır.

¹⁶⁹ Aslan, Hüseyin; Adil Yargılanma Hakkı ve Makul Süre, www.karacabey.com. HMK tasarısının 36. maddesi de aynen şöyledir: '*Hakim, yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür.*'

Anayasa'nın 90/V. maddesine göre, giriş kısmında da belirtildiği gibi, uluslararası sözleşmeler iç hukukumuzun bir parçası haline gelmiştir. Buradan hareketle, AİHS m. 6'da yer alan makul süreye ilişkin düzenleme de iç hukukumuzun bir parçasıdır ve yargılama ilkelerimizden birini oluşturmaktadır. Anayasa m. 141/IV ve HUMK m. 77'de açıkça makul süreden bahsedilmiş olmamasına karşın, AİHS m. 6'da açıkça makul sürede yargılanmadan bahsedilmektedir.

C. Makul Sürenin Hesaplanması

Makul sürenin hesaplanması, yani makul sürenin ne zaman aşıp aşılmadığının belirlenmesi zor bir konudur. Bu sürenin aşıp aşılmadığı her somut olayda ayrı ayrı değerlendirilmelidir¹⁷⁰. Hukuk davaları (özel hukuk ilişkilerinden doğan davalar) bakımından makul sürenin başlangıç anı, kural olarak, mahkemeye başvuru tarihi, yani, davanın açıldığı tarihtir¹⁷¹. Ancak, mahkemeye başvurmadan önce idarî bir makamdan karar alma gibi özel bir durum öngörülmüşse, makul süre idarî makama müracaat tarihinde işlemeye başlar¹⁷². Başka bir deyişle, bazı özel durumlarda girişimin niteliği göz önünde tutularak karara bağlanacak uyuşmazlığın ortaya çıktığı daha önceki bir tarih de makul sürenin başlangıcı olarak kabul

¹⁷⁰ Tanrıver, sh. 199, Pekcanıtez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 41.

¹⁷¹ bkz. Erkner ve Hofauer-Avusturya, 9616/81, 23.4.1987 tarihli kararı, Poiss-Avusturya, 9816/82, 23.4.1987 tarihli kararı, Bucholz-Federal Almanya, 6.5.1981 tarihli kararı (Doğru, Osman; İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, İstanbul, 2004.).

¹⁷² Pekcanıtez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 41, Tanrıver, sh. 199, Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 285, Akbulut, Olgun; Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul, 2002, sh.183.

edilebilmektedir. Buna örnek olarak AİHM'nin König-Almanya¹⁷³ davasını verebiliriz. AİHM, bu davadaki kararında, klinik işletme ve tıp mesleğini icra etme yetkileri iptal edilen başvuru için dikkate alınacak sürenin başlangıcı olarak idare mahkemesine başvuru tarihini değil, başvuru konusunun söz konusu yetkilerini iptal eden idarî makamın kararına itiraz ettiği tarihi kabul etmiştir¹⁷⁴.

Makul sürenin sona erme tarihi de, son yargı organının karar verdiği ya da kanun yolunun kullanılması için öngörülen sürenin sona erdiği tarihtir¹⁷⁵. Yani, hükmün şekli anlamda kesinleştiği tarih, hükme karşı henüz kesinleşmemiş mahkeme kararları için öngörülmüş olan tüm müracaat yollarının tüketildiği tarihtir¹⁷⁶. AİHS, üye devletlere temyiz mahkemeleri kurma yükümlülüğü getirmemekte, ancak iç hukukla üst derece mahkemeler kurulması halinde, ilk derece mahkemelerin önünde olduğu gibi, söz konusu davayı karara bağlamaya yetkili üst mahkemeler önünde de kişinin altıncı maddenin güvencelerinden yararlanması gerektiği mahkeme kararları ile şekillenmektedir. Sözleşmenin benimsediği anlamıyla demokratik bir toplumda, adil yargılanma hakkı öncelikli bir yere sahiptir ve bu nedenle altıncı maddenin sınırlı yorumu maddenin amacına uygun düşmez. Bu çerçevede altıncı madde, üst mahkemelerin görmekte olduğu davalar açısından da sonuç doğuracak; makul sürenin tespiti üst mahkemelerin davayı sonuçlandırmasına kadar bütün yargılama prosedürü göz önünde tutularak değerlendirilecektir¹⁷⁷.

¹⁷³ BN. 6232/73, T. 28.06.1978.

¹⁷⁴ Doğru, sh. 237, İnceoğlu, sh.377, Dutertre, sh. 246 (mahkemede davanın açılması yönündeki ihtarname yazılmadan bile önce sürenin başladığına örnek bir karardır).

¹⁷⁵ İnceoğlu, sh.378.

¹⁷⁶ Tanrıver, sh.199, Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 42.

¹⁷⁷ Çelik, makul süre, sh. 133-134.

Uyuşmazlığın ikinci bir aşamada kesin olarak çözüme kavuştuğu durumlarda ise, sürenin makul olup olmadığı hesaplanırken, bir adli karar sonrası yapılan icra takibinin süresi de göz önünde bulundurulmalıdır. AİHM, buna ilişkin Silva Pontes-Portekiz¹⁷⁸ davasında vermiş olduğu kararda, icra davasının tek amacının belirli bir meblağı ödeme yükümlülüğünü yerine getirmek olmadığını, icra davasının aynı zamanda borcun önemli unsurlarını da belirlediğini, bu nedenle başvurucunun tazminat isteme hakkı konusundaki uyuşmazlığın icra davası ile ilgili nihai karar sonrasında çözülmüş olacağını belirtmiştir¹⁷⁹. Aynı şekilde Türkiye’ye ilişkin vermiş olduğu Bükler-Türkiye¹⁸⁰ kararında, Kayseri Erciyes Üniversitesi’nde asistan olarak çalışmakta olan başvurucunun, üniversite tarafından sözleşmesinin yenilenmemesine ilişkin karara karşı açmış olduğu davanın sona erme tarihini, üniversitenin karar düzeltme başvurusunun Danıştay 8. Dairesi tarafından reddedilme tarihi değil, üniversitenin Danıştay’ın nihai kararına uygun olarak başvurucunun eski görevine iade edildiğini başvurucuya resmî olarak tebliğ ettiği tarih olarak kabul etmiştir¹⁸¹.

Davada uygulanacak kanun hükmünün anayasaya aykırılığı iddiası ile Anayasa Mahkemesi önüne götürülmüş olması halinde, bu merci önünde geçen süre, Anayasa Mahkemesi uyuşmazlık veya suçlamayı konu alan bir karar veremeyeceğinden kural olarak dikkate alınmayacaktır¹⁸². Ancak, bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin kararı, olağan mahkeme önündeki uyuşmazlığın esasını doğrudan etkileyecek nitelikte ise, Anayasa Mahkemesi önünde geçen sürenin de

¹⁷⁸ BN. 14940/89, T. 23.03.1994.

¹⁷⁹ Dutertre, sh. 246.

¹⁸⁰ BN. 29921/96, T. 24.10.2000.

¹⁸¹ İnçeoğlu, sh.378.

¹⁸² Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 285.

makul süre hesabında dikkate alınması gerekir¹⁸³. AİHM, Diaz Aparicio-İspanya¹⁸⁴ kararında, Anayasa Mahkemesi tarafından görülen dava dâhil tüm yargılama süresini göz önünde bulundurmuştur¹⁸⁵.

Dava sonunda verilen kararın tavzihi (açıklanması) için mahkemeye yapılan başvurunun incelenme süresi, AİHM’ne göre makul süre hesabına dâhil değildir¹⁸⁶.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus da davaların niteliğine göre öngörülebilecek standart sürelerin olup olmadığıdır. Yukarıda da değinildiği gibi, her davanın somut özellikleri dikkate alınarak makul sürenin hesaplanması gerekir. Ancak, bu şekilde standart süreler öngörülmemesine rağmen, AİHM, sekiz yıl ve üzerindeki süreleri neredeyse her zaman makul sürenin ihlali olarak görmektedir. Ancak bu da, sekiz yıl ve aşağısı her sürenin sözleşmeye uygun olduğu anlamına gelmemelidir. Örneğin, AİHM, Vernillo- Fransa¹⁸⁷ davasında, tarafların hatası nedeniyle yedi yıllık süreyi makul bulmuşken, Foti-İtalya¹⁸⁸ davasında vermiş olduğu kararında üç yıllık süreyi makul bulmamıştır¹⁸⁹. Görüldüğü gibi, AİHM’nin buna ilişkin kararlarında da bahsedildiği üzere, her bir dava kendi içinde değerlendirilmelidir. Her dava için ortak, standart sayılabilecek nitelikte bir süreden bahsedilmesi oldukça güçtür.

¹⁸³ Gölcüklü, sh. 214, İnceoğlu, sh. 380.

¹⁸⁴ BN. 49468/99, T. 11.10.2001.

¹⁸⁵ Dutertre, sh. 245.

¹⁸⁶ Famillie Ruiz Mateos- İspanya, BN. 12952/87, T. 14.01.1992 (İnceoğlu, sh .380.).

¹⁸⁷ BN. 11889/85, T. 02.02.1991.

¹⁸⁸ BN. 7604/76, T. 10.12.1982.

¹⁸⁹ İnceoğlu, sh .373.

D. Makul Sürenin Hesaplanmasında Dikkate Alınan

Ölçütler

Makul sürenin hesaplanmasında dikkate alınması gereken ölçütler, AİHM'nin önüne gelen davalarda makul süreyi belirlerken dikkate aldığı ölçütlerdir. Bu ölçütler, temel olarak; söz konusu davanın karmaşıklığı, başvurucunun (bireysel başvuruda bulunanın) yargılama sürecindeki tutumu ve yetkili makamların tutumudur¹⁹⁰. Bu üç ölçütten başka olayın taraflar açısından önemi de dördüncü ölçüt olarak göz önünde tutulmaktadır¹⁹¹. Bu ölçütlerin hiçbirisi tek başına belirleyici değildir, her biri mahkeme tarafından tek tek ele alınmakta ve bu ölçütlerin toplam etkisi değerlendirilmektedir¹⁹². AİHM, makul sürenin hesaplanmasında dikkate aldığı ölçütleri Türkiye'ye ilişkin vermiş olduğu kararlarında da belirtmiştir. Bu kararlar, genellikle ceza davalarına ilişkin kararlardır. Tezin bu bölümünde, asıl konumuz hukuk yargılamasında makul süre olmasına rağmen, makul sürenin hesaplanmasında dikkate alınan ölçütler açıklanırken AİHM'nin ceza davalarına ilişkin vermiş olduğu kararlar da incelenecektir.

1. Davanın Karmaşıklığı

Davanın hem hukukî, hem de maddi açıdan bütün yönleri, davanın karmaşıklığı değerlendirilirken dikkate alınmalıdır. Bunun içine, davanın konusu,

¹⁹⁰ Pekcanıtez, Adil Yargılama Hakkı, sh. 42, Tanrıver, sh.199-200, Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 286, İncoğlu, sh. 380, Kaynak, sh. 124.

¹⁹¹ Grabenwarter, sh. 217.

¹⁹² İncoğlu, sh. 380.

hukukî meselenin çözümündeki güçlük, delillerin toplanmasında karşılaşılan engeller, hastalık ve tutukluluk gibi kişinin özel haline ilişkin unsurlar, maddi olayların karmaşıklığı, davanın taraflarının, tanıkların ya da isnat edilen suçların sayısı, davaların uluslararası unsurları, bilirkişi deliline ihtiyaç duyulması, yazılı delillerin çokluğu, tanık ve sanıklara ulaşmadaki güçlükler ve davanın başka davalarla bağlantılı olması girmektedir¹⁹³. AİHM, Hozee-Hollanda¹⁹⁴ davasında vermiş olduğu kararda, başvurunun şirketinin hesaplarının incelenmesi, bağlantılarının araştırılması, zaten mahkeme öncesi safhanın da 3 yıl 10 ay sürmüş olması nedeniyle yargılama süresinin 8 yıl 5 ay 18 gün sürmüş olmasını, davanın karmaşıklığı nedeniyle makul süre kapsamında değerlendirmiştir. Cazeneva De La Roche-Fransa¹⁹⁵ davasında vermiş olduğu kararında ise, AİHM, davanın 2 yıl 10 ay Paris İdare Mahkemesi önünde sürmesi, 1 yıl 3 ay sonra Paris İdare Mahkemesi kararının başvurucuya tebliğ edilmesi, 1 yıl 10 ay 22 gün de dosyanın temyizde beklemesi sonucu davanın yaklaşık 6 yılda sonuçlanmış olmasını ise, olayı da karmaşık bulmayarak makul süreyi aşar bulmamıştır¹⁹⁶.

Davanın karmaşıklığına neden olan unsurlar tek başına davanın uzamasına neden olmuyor ve başka nedenler de bu unsurlara ekleniyorsa, davanın karmaşıklığı haklı bir gerekçe olmaktan çıkmaktadır¹⁹⁷. Örneğin, AİHM'nin Türkiye'ye ilişkin Sadi Mansur¹⁹⁸ davasında vermiş olduğu karara konu olan olayda, 1.11.1984'te başlayıp, 30.4.1991'de sona eren ve 6 yıl 6 ay süren davanın makul sürede

¹⁹³ İncaoğlu, sh. 381, Akbulut, sh. 184, Çelik, makul süre, 139.

¹⁹⁴ BN. 21961/93, T. 22.05.1998.

¹⁹⁵ BN. 1997/39, T. 09.06.1998.

¹⁹⁶ Akbulut, sh. 184.

¹⁹⁷ İncaoğlu, sh. 381.

¹⁹⁸ BN. 16026/90, T. 08.06.1995.

yargılanma ilkesiyle bağdaşmadığı yolundaki itirazlara Türk hükümeti, uyuşturucu trafiği ile ilgili olan bu davada Türkiye ile Yunanistan arasında adli yardımlaşmaya ilişkin olan kuralların pek uygulanamadığı, Yunanistan'da devam etmekte olan davadaki bilirkişi raporunun geç intikal ettiği, Yunanistan makamlarının dava belgelerinin elde edilmesinde ihmalkâr davrandıklarını ileri sürmüştür. Buna karşılık şikâyetçi, Türk mahkemelerinde yeminli tercüman bulunmaması nedeniyle Yunanistan'dan intikal eden belgelerin bir türlü zamanında çevrilemediğini ileri sürmüştür. AİHM, aynı şehirde (Edirne), aynı sanık hakkında 2 ayrı davanın varlığının 3 yıl sonra fark edilmesini, yıllarca Yunanistan makamlarından istenen belgelerin çok önce Türkiye'ye teslim edildiğini, 1990'da Yunanistan makamlarından gelen analiz raporunun 1991 Şubat ayına kadar tercüme edilmediğini, daha sonra tercümesi istenen belgeler olmadan (itiraflar ve adli tıp görüşüne dayalı) mahkûmiyet kararı verildiğini belirterek, Türk Hükümetinin savunmasına itibar etmemiş ve yargılamanın makul sürede yargılanma ilkesine aykırı olduğunu belirtmiştir¹⁹⁹.

Yağcı-Sargın-Türkiye²⁰⁰ davasında, yargılama 4 yıl 8 ay sürmüştür. Türk hükümetince sanık sayısının çokluğu (16 sanık), dosyanın kapsamı, çok sayıda avukatla savunulmuş olması, avukatların güvenlik önlemlerini protesto ederek mahkemece verilen sürelerle uymayarak davanın uzamasına sebebiyet verdikleri yönünde savunma yapmıştır. Ancak AİHM, bu savunmaları yeterli görmeyerek sonuçta makul sürenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır²⁰¹.

¹⁹⁹ Çelik, makul süre, sh. 139, Koparan, sh.28.

²⁰⁰ BN. 16419/90, 16426/90, T. 08.06.1995.

²⁰¹ Koparan, sh. 27.

Akyazı-Türkiye²⁰² davasına konu olan olayda, başvuru 26.11.1980 tarihinde tutuklanmış, Ankara sıkıyönetim mahkemesince 24.8.1988 tarihinde 15 yıl ağır hapis cezasına mahkûm olmuş, dosya temyiz için önce Askeri Yargıtay'a (27.12.1993 tarihli 3953 sayılı yasanın 2. maddesiyle 1402 sayılı yasaya eklenen ek geçici maddeyle sıkıyönetim mahkemelerinin görev ve yetkilerinin sona ermesiyle) 26.12.1994 tarihinde gitmiş, 4.7.1995 tarihinde bozularak Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'ne gönderilmiş, 24.6.1997 tarihinde zamanaşımı nedeniyle ortadan kaldırılmıştır. AİHM, Sıkıyönetim Mahkemesinin yedi yıl dokuz ayda karara vardığını gözlemlemektedir. Askeri Yargıtay, itirazı beş yıl dört ay sonra ele almıştır. Askeri Yargıtay davayı ele aldıktan yaklaşık yedi ay sonra, 4 Temmuz 1995 tarihinde karara varmıştır. Bu kararı müteakiben dava, Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülmeye başlanmış ve bu mahkeme de zamanaşımına bağlı olarak yargılamanın sona erdirilmesine karar vermiştir. Mahkeme, gerek ilk derece mahkemesinde, gerek temyiz sürecinde önemli gecikmeler olduğu kanısındadır. Bu gecikmeler davanın karmaşıklığı ile açıklanamaz ve başvurana karşı yürütülen cezai kovuşturmanın uzamasının sorumluluğu ulusal makamlara atfedilmelidir. Mahkeme, kendisindeki delillere ve konu hakkındaki içtihadına dayanarak, ceza yargılamasının uzun sürmesinin "makul süre" yükümlülüğünün yerine getirilmemesine yol açtığı sonucuna varmıştır. Dolayısıyla, AİHS m.6/I'in ihlal edildiği sonucuna varmıştır²⁰³.

Mitap ve Müftüoğlu-Türkiye²⁰⁴ davasında, Türk Hükümeti, makul sürede yargılanma ilkesinin ihlali ile ilgili iddialara karşı, davanın karmaşıklığını ve

²⁰² BN. 33362/96, T. 30.10.2001.

²⁰³ Koparan, sh. 28.

²⁰⁴ BN. 15530/89 , 15531/89, T. 25.03.1996.

başvurucuların mensup oldukları örgütün 90 cinayetten sorumlu olduğunu, 600 aşkın duruşma yapıldığını, çok büyük sayıda (703) sanığın yargılandığını ileri sürerek, makul sürenin aşılmasında bu nedenlerin etken olduğunu ve uyuşmazlık konusunun niteliğinin kısa sürede yargılamaya müsait olmadığını ileri sürmüştür. İnsan Hakları Komisyonu ise, bu nedenleri kabul etmekle birlikte hükümetin yargılama sırasında makul sürenin aşılmasında rolü bulunduğu ve sırf hükmün gerekçesinin yazılmasının 3 yıl sürmesinin ve iki üst derece mahkemesinde geçen 6 yıllık uzun ve hareketsiz dönemin makul sürede yargılanma ilkesiyle bağdaşmadığı kanaatine varmıştır²⁰⁵.

Davanın karmaşıklığına ilişkin AİHM'nin Türkiye aleyhine sonuçlandığı davalardan birisi de Zana-Türkiye²⁰⁶ davasıdır. Başvurucu, Diyarbakır Askeri Cezaevinde mahkûm olarak bulunurken Ağustos 1987'de gazetecilerle yaptığı bir röportajda, şu görüşleri açıklamıştır: "... PKK'nın ulusal kurtuluş hareketini destekliyorum. Katliamlardan yana değiliz, yanlış şeyler her yerde olur. Kadın ve çocuklar yanlışlıkla öldürüyorlar...." Bu açıklama günlük gazete Cumhuriyet'te 30 Ağustos 1987'de yayınlanmıştır. 30 Ağustos 1987' de İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı basın suçu ile ilgili olarak, başvuru hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesine göre, suç oluşturan yasanın cürüm saydığı bir fiili savunduğu gerekçesi ile hazırlık soruşturmasına başlamıştır. 28 Eylül 1987'de İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, gazeteciler hakkında takipsizlik, Zana hakkında yer itibariyle yetkisizlik karar vermiştir. Başsavcılık, dosyayı Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı'na göndermiştir. Diyarbakır Cumhuriyet Savcısı, 22 Ekim 1987

²⁰⁵ Çelik, sh. 113.

²⁰⁶ BN. 69/1996/688/880, T. 25.11.1997.

tarhinde, başvurucunun işlediği suçun Türk Ceza Kanunu'nun 142. maddesinin 3-6 fıkralarının (bu hükümlere göre suç, ırkçı ya da ulusal duygulan zayıflatmayı hedefleyen yıkıcı propaganda olarak kabul edilmektedir) kapsamına girdiği gerekçesiyle yetkisizlik karan vermiştir. Savcı, dosyayı Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne göndermiştir. 4 Kasım 1987'de Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi savcısı, başvurucunun gazetecilere bu açıklamayı yaptığında askeri bir cezaevinde mahpus olduğu ve bu nedenle de asker statüsünde bulunduğu gerekçesiyle yetkisizlik karan vermiş ve dosyayı Askeri Savcılığı'na göndermiştir. Diyarbakır Askeri Savcılığı, 19 Kasım 1987 tarihli iddianameyle Zana hakkında, Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesini ihlâl ettiği gerekçesiyle, Diyarbakır Askeri Mahkemesi'nde, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bölmeyi hedefleyen silahlı bir örgüt olan PKK'nın eylemlerini desteklemekle itham edilmiştir. Diyarbakır Askeri Mahkemesi'nde yapılan 15 Aralık 1987 tarihli duruşmada başvurucu, davasına bakmaya görevli olmadığını iddia etmiş ve esasa ilişkin savunma yapmamıştır. 1 Mart 1988 tarihli duruşmada Zana'nın avukatı, müvekkilinin itham edildiği suçun askeri bir suç olmadığı ve bir askeri cezaevinin askeri mahal sayılamayacağı gerekçesiyle Askeri Mahkeme'den görevsizlik kararı vermesini talep etmiştir. Mahkeme bu başvuruyu aynı gün reddetmiştir. 28 Temmuz 1988'de başvurucu Diyarbakır Askeri Cezaevinden Eskişehir (sivil) Cezaevine nakledilmiştir. Diyarbakır Askeri Mahkemesi'nin istinabe ettiği Eskişehir Hava Kuvvetleri Mahkemesi, başvurucuyu savunmasını yapmak üzere çağırtmıştır. Açlık grevinde olan başvurucu, 2 Kasım 1988 tarihindeki duruşmaya katılmamıştır. 7 Aralık 1988 tarihinde yapılan duruşmaya katılmış; ancak mahkemenin kendisini yargılama yetkisinin olmadığını düşündüğünden mahkemeye yanıt vermemiştir. 18 Nisan 1988

tarıhli kararıyla Diyarbakır Askeri Mahkemesi, davaya bakmaya görevli olmadığını kabul etmiş ve dosyayı Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne göndermiştir. 2 Ağustos 1989'da Zana, Aydın E Tipi Cezaevine nakledilmiştir. Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin istinabe ettiğı Aydın Ağır Ceza Mahkemesi'nde yapılan 20 Haziran 1990 tarihindeki duruşmada başvuru, Türkçe konuşmayı reddetmiş ve Kürtçe olarak savunmasını anadilinde yapmak istediğini söylemiştir. Ağır Ceza Mahkemesi, kendini savunmayı reddetmekte ısrar etmesi durumunda bu hakkından vazgeçmiş sayılacağını başvuruca ihtar etmiştir. Zana, Kürtçe konuşmaya devam ettiğinden mahkeme, başvuruunun savunma yapmadığını duruşma tutanağına geçirmiştir. Daha sonra yargılama, başvuruunun avukatı tarafından temsil edildiğı Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde devam etmiştir 26 Mart 1991 tarihli kararıyla Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi, başvuruçuyu "yasanın cürüm saydığı bir fiili savunduğı" ve "umumun emniyetini tehlikeye düşürdüğü" için 12 ay hapis cezasına mahkûm etmiştir. 12 Nisan 1991 tarihli yasaya göre başvuru cezanın beşte birini (iki ay on iki gün) hapistede çekecek ve beşte dördü için şartlı tahliye edilecektir. Devlet Güvenlik Mahkemesi, PKK'nın Türk Ceza Kanunu'nun 168. maddesi anlamında bir "silahlı örgüt" okluğunu, Türkiye topraklarının bir bölümünün ayrılmasını amaçladığını ve cinayet, adam kaçıırma ve silahlı soygun gibi şiddet eylemleri gerçekleştirdiğini kabul etmiştir. Mahkeme, ayrıca Zana'nın, yargılama sırasında kesin olarak ortaya çıkarılan, gazetecilere yaptığı açıklamanın Türk Ceza Kanunu'nun 312. Maddesinde düzenlenen suçı oluşturduğunu kabul etmiştir. Başvuru, kararı 3 Nisan 1991 de temyiz etmiştir. Başvuruunun vekiline 18 Temmuz 1991'de tebliğ edilen 19 Haziran 1991 tarihli kararında Yargıtay, Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin kararını onamıştır. Bu arada, kendisine daha önce verilmiş

olan cezalan çeken Zana, 16 Nisan 1991'de tahliye edilmiştir. 26 Şubat 1992'de Diyarbakır Cumhuriyet Savcısı başvurucudan, beşte birini hapiste geçireceği ve geri kalanı için şartlı tahliye edileceği hapis cezasını çekmek üzere Diyarbakır Cezaevine teslim olmasını istemiştir²⁰⁷. AİHM, özellikle, özellikle yetkisizlik süreçlerinde geçen sürelerin uzunluğunu da dikkate alarak AİHS m. 6/I'nı ihlal edildiğini tespit etmiştir²⁰⁸. Görüldüğü üzere, dava konusu olaylar basit ise, millî mahkemelerdeki konu ve yer bakımından yetki sorunları nedeniyle davanın uzaması haklı görülmemekte, yetki ve görev sorunları davanın karmaşık olduğunu göstermemektedir²⁰⁹.

Davanın karmaşıklığı ölçütü, adaletin yerine getirilmesi ilkesi ile dengelenmektedir. AİHS m. 6'nın adaletin yerine getirilmesi ile uyumlu olduğunu kabul edersek, bunun makul sürede yargılamayı da gerektirdiğini söyleyebiliriz.

AİHM, tazminat davalarını genel olarak karmaşık bulmamaktadır. Bu nedenle Mavronichis-Kıbrıs²¹⁰ davasında vermiş olduğu kararında, 8 yıl 2 aylık tazminat davası süresinin makul süreyi aştığını belirtmiştir²¹¹.

²⁰⁷ www.yargitay.gov.tr/ahim/upload/69_1996_688_880.pdf.

²⁰⁸ Ünal, ah. 187, Koparan, sh. 28.

²⁰⁹ İnceoğlu, sh. 382.

²¹⁰ BN. 28054/95, T. 24.04.1998.

²¹¹ Akbulut, sh. 184.

2. Davanın Taraflarının Tutumu

Medenî yargılama alanında (hukuk davalarında), davacı ve davalı olmak üzere iki taraf vardır. Taraf kavramının hukuk davalarındaki önemi büyüktür. Çünkü bir davada verilen hüküm, yalnız o davanın tarafları bakımından kesin hüküm teşkil eder. Bu nedenle, davada tarafların yapacakları birçok taraf işlemi vardır²¹².

Hukuk yargılaması sistemimize egemen olan ilkelere biri, tasarruf ilkesidir. Bu ilke gereğince, kendiliğinden dava açılmaz, yani bir davanın açılıp açılmayacağını taraflar belirler. Bununla birlikte, taraflar davanın sona erdirilmesi bakımından da tasarruf yetkisine sahiptirler. Bir diğer usul ilkesi de, taraflarca hazırlanma (getirilme) ilkesidir. Bu ilkenin sonucu olarak da mahkeme, tarafların ileri sürmediği vakıaları kendiliğinden araştıramaz; yani mahkeme sadece taraflar tarafından ileri sürülen vakıaları inceleyebilir. Bu ilke, delilleri de kapsar²¹³.

Görüldüğü gibi, hukuk sistemimiz taraf üzerine kuruludur. Tarafların tasarrufunda bulunan usuli işlemlerin geç yerine getirilmesi, makul sürenin hesaplanmasında dikkate alınmaktadır. AİHM'ye göre, hukuk davalarında, her ne kadar işin takibi taraflara ait bir sorunsu da, bu husus mahkemenin davayı gerekli süratle yürütmesi yükümünü ortadan kaldırmaz. Bununla beraber, ilgilinin de yargılamada sürati sağlamak için üzerine düşeni yaptığını kanıtlaması gerekir²¹⁴.

²¹² Kuru/Arslan/Yılmaz, sh. 263 vd.

²¹³ Pekcanitez/Atalay/Özekes, sh. 224 vd.

²¹⁴ Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 286.

Başvurucunun (davanın taraflarının) tutumundan kaynaklanan gecikmelerden devlet sorumlu değildir. Başvurucunun (davanın taraflarının), usuli haklarını kullanması sonucunda yargılamanın uzaması da devlete karşı ileri sürülebilecek bir hata değildir.²¹⁵ Buna örnek olarak, AİHM'nin Monnet-Fransa²¹⁶ davasında vermiş olduğu kararı gösterebiliriz. Bu dava yedi yıldan fazla süren bir boşanma davasıdır. Bu davada başvuru, iki kere yargılamanın ilk aşamasını sonuçlandırma kararının tehirini talep etmiş, esas hakkındaki mütalaasını ve temyiz talebini geciktirmiştir. Mahkeme'ye göre, sadece devlete atfedilebilecek gecikmeler makul süre yükümlülüğüne devletin aykırı davrandığını doğrulayabilir; bu davada tarafların ve özellikle de başvuru yargılamanın uzamasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır²¹⁷.

Proszak- Polanya²¹⁸ davasında vermiş olduğu kararda da AİHM, bayan Proszak'ın kendi isteği üzerine bilirkişi tayini ve üçüncü bilirkişi raporunun mahkemeye gelişinin uzun sürmesi, ama mahkemenin raporu elde etmek için sürekli çabalamasının ve boş vakit geçirmemiş olmasının altını çizerek 3 yıl 9 ay 2 haftalık yargılama süresini makul süre kapsamında değerlendirmiştir²¹⁹.

AİHM, daha önce de değindiğimiz Yağcı-Sargın- Türkiye davasında²²⁰ başvuru yargılamanın ve avukatların tavrının gecikmeye neden olduğunu belirtmiştir. Türk Hükümeti, başvuru yargılamanın her bir duruşmada çok sayıda avukat tarafından temsil

²¹⁵ İncoğlu, sh. 383, Tanrıver, sh. 200.

²¹⁶ BN. 13675/88, T. 27.10.1993.

²¹⁷ İncoğlu, sh. 385, Doğru, p. 438.

²¹⁸ BN. 25086/94, T. 16.12.1997.

²¹⁹ Akbulut, sh. 185.

²²⁰ bkz. sh. 47.

edildiklerini belirtmiştir. Sadece duruşmalarda hazır bulunan avukatların isimlerinin kaydedilmesi bile epeyce zaman almıştır. Başvurucuların avukatları, duruşmalara giriş sırasında alınan güvenlik önlemlerine itiraz etme bahanesiyle birçok kez duruşmaları terk etmişlerdir ki, bu durum duruşmaların kesintiye uğramasına ve ertelenmesine yol açmıştır. Dava dosyasının 40 cilt olduğu ve başvurucuların avukatlarının istemiyle dava dosyasındaki tüm belge delillerin okunmasının 18. duruşmadan 48. duruşmaya kadar devam ettiği ve uzun zaman aldığı düşünülecek olursa, başvurucuların kendi tavırlarının makul sürede yargılama kuralını ihlal ettiği sonucuna ulaşılmıştır²²¹.

3. Yargılama Makamlarının Tutumu

Yargılamanın, yargılama makamlarının hatalı davranışları nedeniyle uzamış olması da makul süre terimiyle bağdaşmaz. Yani, yargılama makamlarının kusurlu davranışları da makul sürenin aşılmasına neden olabilmektedir²²². Bu konuda genel bir süre koymak ve bu süre aşıldığında makul sürenin aşıldığını ihlal edildiğini söylemek mümkün değildir. Örneğin, AİHM, Wemhoff-Almanya²²³ davasında, iş mahkemesinde beş yıl süren uyuşmazlığın altıncı madde ihlali olmadığını ileri sürmüşken, Zimmerman ve Steiner-İsviçre²²⁴ davasında, İsviçre Federal Mahkemesi'nde basit bir uyuşmazlığın layihalar teatisinden sonra üç yıl sürmesini

²²¹ Çelik, makul süre, sh. 140.

²²² Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 42, Tanrıver, sh. 200, İnceoğlu, sh. 286, Çelik, makul süre, sh. 142.

²²³ BN. 2122/64, T. 27/06/1968.

²²⁴ BN. 8737/79, T. 13.07.1983.

aşırı iş yükü gerekçesiyle haklı bulmamış ve makul sürenin ihlal edildiği sonucuna varmıştır²²⁵.

AIHM, yargılama makamlarının tutumu nedeniyle meydana gelen gecikmelerden dolayı, Devleti ancak kusur veya ihmali nedeniyle sorumlu tutmaktadır²²⁶ AIHM, mahkemelerin karar verirken geçirdiği süreleri, makul süre yükümlülüğü açısından ayrı ayrı değerlendirmektedir²²⁷. Daha önce bahsettiğimiz Zana-Türkiye ve Yağcı-Sargın-Türkiye davalarında yargılama makamları da kusurlu bulunmuştur.

Devletler, özellikle mahkeme kalemindeki rutin görevler sırasındaki, hâkimin duruşmayı yönetmesindeki ve devlet tarafından delillerin gösterilmesindeki gecikmelerden veya başka bir davanın sonucunun beklenmesi için yargılamanın ertelenmesinden, idarî makamlar ve yargısal makamlar arasındaki koordinasyon eksikliğinden meydana gelen gecikmelerden sorumlu tutulmaktadır²²⁸. Lechnerr-Hess-Avusturya²²⁹ davasında, ayıp nedeniyle taşınmaz satış sözleşmesinin iptali, semenin istirdadı ve mülkiyetin iadesi istemiyle açılan davada Viyana Bölgesel Mahkemesinde yargılamanın 7 yıl 3 ay 19 gün sürmesi ile ilgili olarak açılan davada hükümet, başvuruçuların hızlı karar verilmesini önlemek ve davayı karmaşıktırmak için bir dizi girişimlerde bulunduklarını ileri sürmüştür. Buna göre başvuruçular, öncelikle davalarını ıslah etmişler, davaya bakmakta olan hâkimi

²²⁵ Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı, sh. 42.

²²⁶ Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 286.

²²⁷ İnçeoğlu, sh. 387.

²²⁸ İnçeoğlu, sh. 388.

²²⁹ BN. 9316/81, T. 23.04.1987.

reddetmişler, avukatlarını sürekli azletmişler, satıcılar aleyhine sahtelik iddiasıyla ceza davası açılmasına sebep olmuşlardır. Buna karşılık komisyona göre başvuruçular, iç hukukun onlara tanıdığı yasal yolları tam olarak kullanmaları nedeniyle kınanamaz. Onların bu davranışı objektif bir olgudur ve davalı devlete atfedilemez. Makul sürenin aşıp aşılmadığının tespitinde bu husus dikkate alınmamalıdır. Başvuruçuların öncelikle hukuk davası ve ardından da ceza davası açtıkları bir vakıadır. Bu durum da bölgesel hukuk mahkemesinin, hukuk davasını, başvuruçuların açtığı ceza davasının sonucunun beklenmesine talik etmesi anlaşılabilir bir şeydir. Bunun yanında sık tekrarlanan hâkim değişikliği, hâkimlerden her birinin davayı yeni baştan öğrenme zorunluluğu nedeniyle yargılamayı yavaşlatmıştır. Fakat bu durum devleti, adaletin idaresinde uygun organizasyon yapma zorunluluğundan kurtarmaz. Bu nedenle, yerel yargılama makamlarının davranışlarının davanın gecikmesine sebep olduğunu kabul etmek gerekir²³⁰. Daha önce değindiğimiz Mansur-Türkiye davasında da, Edirne Ağır Ceza Mahkemeleri'nin rapor temini konusunda ısrar etmeleri ve bu nedenle duruşmaları ertelemeleri makul sürenin aşılmasında yargılama makamlarının tutumuna örnektir.

Yargılama makamlarının tutumundan kasıt, sadece hâkimlerin tutumları değildir. Aslında yetkili makamların tutumu demek daha doğrudur. Örneğin; mahkeme kaleminde bazı evrakın bulunmaması, resmî mercilere sorulan sorulara zamanında cevap verilmemesi gibi durumlarla devletin bütün kurumlarının sorumluluğu dikkate alınmalıdır²³¹.

²³⁰ Kayhan, Fahrettin; ABD, 2000/I, sh. 160.

²³¹ Çelik, makul süre, sh. 142.

AİHM, yargılama makamlarının üzerlerine düşeni yapmış olmalarına rağmen görev dışı başka nedenlerle, örneğin; yargıç açığı, siyasi ortam, idarî zorluklar, ulusal hukuktaki boşluklar, iş yükünün ağırlığı gibi nedenlerle makul sürenin aşılması hallerinde de devleti sorumlu tutmakta, buna gerekçe olarak da, devletin adil yargılanma hakkının gerçekleşmesine elverişli ortamı oluşturmak için gerekli önlemleri almakla görevli kılınmış olmasını göstermektedir²³². Zimmermann-Steiner- İsviçre²³³ davasında İsviçre Hükümeti, İsviçre Federal Mahkemesi'nin ağır iş yükü altında bulunduğunu ileri sürerek bunu istatistiksel verilerle de ortaya koymuş ve davaların önemlerine göre sıraya konulup incelendiğini, bu nedenle söz konusu şikâyetçilerle ilgili olarak dosya üzerinde uzun süre işlem yapılamadığı savunmasında bulunmuş; ancak bu savunma AİHM tarafından kabul edilmemiştir²³⁴. Wiesinger- Avusturya²³⁵ davasında da bir arazi tapulama işleminin dokuz yıl sürmesinde Divan, olayın karmaşıklığını ve şikâyetçinin tutumunu değerlendirdikten sonra, gecikmenin belediye ve yerel arazi komisyonları arasında bürokratik işlemlerden kaynaklandığını tespit ederek makul sürenin aşıldığı sonucuna varmıştır²³⁶.

Mahkemenin önündeki dava sayısında öngörülemeyen geçici bir yoğunluk söz konusu ise, yetkili makamlar bunun bilincinde olup çözmek için yeterli gayreti göstermişlerse makul sürenin ihlali söz konusu olmayacaktır. Daha önce de değindiğimiz Buchholz-Almanya davasında, ekonomik durgunluk nedeniyle 1974-

²³² İnçeoğlu, sh. 387, Tanrıver, sh. 200, Gölcüklü/Gözübüyük, sh. 287, Çelik, makul süre, sh. 143.

²³³ BN. 8737/79, T. 13.07.1983.

²³⁴ Kaynak, sh. 125, Çelik, makul süre, sh. 143.

²³⁵ BN. 11796/85, T. 30.10.1991.

²³⁶ Çelik, makul süre, sh. 143.

1976 yılları arasında iş mahkemelerindeki uyuşmazlık sayısı ciddi oranda artmıştır, fakat yetkili makamlar daha 1974’de artışı görerek hâkim sayısını arttırmışlar, 1976’da altıncı daire kurulmuş, 1979’da da reform yasası meclis tarafından kabul edilmiştir. Bu tedbirleri ve mevcut istisnai durumu dikkate alan AİHM’ye göre, yetkili makamlar sorumluluklarının bilincinde olduklarını gösterip yeterli gayreti sarf ettikleri için, makul süre şartı ihlal edilmemiştir²³⁷ Bu yoğunluk, yetkili makamların söz konusu istisnai durumu çözmek için makul bir hızla hareket etme zorunluluğunu da ortadan kaldırmamaktadır.

Adil yargılanma kavramı, adlî mekanizmanın yalnız işleyişini değil, bunun aynı zamanda organizasyonunu da kapsar. Hâkimlerin sayısının yetersiz olması, bazı hâkimlerin iş dağılımı nedeniyle işlerinin çok fazla olması, sürenin uzatılması için haklı bir neden olarak kabul edilmemektedir. Bu nedenle, AİHS’ye taraf olan devletler, yargı teşkilatlarını davaları makul sürede bitirecek şekilde örgütlemek ve düzenli olarak çalışmalarını sağlamak yükümlülüğü altındadır. Devlet, yeterli sayıda hâkim ve mahkemeyi görev başında tutmak zorundadır²³⁸. AİHM, Bükür-Türkiye davasına ilişkin kararda bu noktaya da değinmiştir.

Bu üç ölçütten başka olayın taraflar açısından önemi de dördüncü ölçüt olarak göz önünde tutulmaktadır. Davanın sonucu ilgililer açısından çok önemli ise, bu durumda kısa bir zaman dilimi kural olarak ihlal sonucunu doğurabilir. Ceza yargılamasında başvurunun tutuklanması, özel hukuk davalarında, özellikle aile hukukuna ilişkin davalarda ya da ilgilinin nafakasını etkileyen davalarda özel bir

²³⁷ İnçeoğlu, sh. 390.

²³⁸ Çelik, makul süre, sh. 144.

önemin varlığı kabul edilmektedir. Nitekim AİHM, emeklilik talepleri hakkındaki kararları konu alan davalarda aynı zamanda ilgilinin ileri yaşı nedeniyle makul süreyi özel önemde görmüştür²³⁹.

Beş, altı yıl gibi süreleri makul süreyi aşar bularak ilgili devleti mahkûm eden Strasbourg organları, bu kararlarını mahkûm olan devletlerden daha uzun bir sürede verebilmektedirler. Belki de, bu nedenle olacak ki, Pretto ve diğerleri davasında AİHM, ulusal mahkemeler önündeki 3 yıl 6 ay 5 günlük yargılama süresini sözleşmeye aykırı bulmamıştır. Pretto davası Komisyon’a 22.7.1977 tarihinde götürülmüş ve mahkemeden karar tam 6 yıl 4 ay 11 gün sonra çıkmıştır. İşte bu nedenle sözleşmenin yargı sistemini hızlandırmayı amaçlayan 11 numaralı ek protokolü 1998 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir²⁴⁰. Söz konusu protokol ile, Sözleşme’nin düzenlediği hakların niteliğine genel anlamda bir değişiklik getirilmemiş olmasına karşın, denetim mekanizmalarının kurumsal oluşum, işlev ve işleyişlerinde büyük değişiklikler yapılmıştır. Daire Kararına Karşı İtiraz ve Temyiz Hakkı, Duruşma Yönteminde Aleniyet İlkesi, Davaya Müdahale ve Müdahil Bulundurma Hakkı getirilmiştir. Temelde denetim mekanizmasının yapısını tamamen değiştirilmiş, AİHM’nin oluşumu ile doğru ve etkin bir denetim sistemi teşkil edilmiştir. Protokol öncesi dönemde 3 – 5 yılda ancak sonuçlanan davalar yeni sistem düzeninde, artık 1 – 1.5 yıl gibi kısa süre zarfında sonuca bağlanabilmektedir²⁴¹.

²³⁹ Grabenwarter, sh. 217.

²⁴⁰ Akbulut, sh. 185-186.

²⁴¹ Doğan, Naci; 11 Numaralı Protokol Bağlamında Avrupa Konseyi Denetim Sisteminin Kurumsal Yapı ve Yargısal İşleyişi Açısından Kazanımları, www.danistay.gov.tr.

III. Türk Hukuk Yargılamasında Davaların Makul Sürede Sonuçlandırılmaması Sebepleri ve Bunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Yargılamada makul sürenin hukukî niteliğine değinirken HUMK m. 77, AİHS m. 6 ve 1982 Anayasası'nın 141/IV. maddesinden bahsetmiştik. Bu mevzuat ışığında mahkemelerin, önlerine gelen davayı en az giderle, en az zorlukla ve makul süre içinde çözümlendirmeleri gerektiğini belirtmiştik. Bu amaç doğrultusunda, bu kısımda Türk hukuk yargılamasında davaların makul sürede sonuçlandırılmaması sebepleri ve bunların çözümüne yönelik konular üzerinde duracağız.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, tezimizin konusu olan makul sürede yargılanma hakkı, usul hukukumuzda egemen olan ilkelerden 'usul ekonomisi ilkesi' ile yakından ilgilidir. Usul ekonomisi ilkesi, çığnenen ya da çığnenme olasılığı bulunan hakkın en az giderle, en kısa sürede, en az zorlukla (bürokratik işlemlerden olabildiğince arındırılmış olarak) gerçekleştirilmesi ve boş yere davalar açılmasının önlenbilmesini sağlamaya yönelik bir usul ilkesidir²⁴². Bu ilke yalnızca mahkemeler bakımından değil, aynı zamanda taraflar ve usulün amacı yönünden de geçerlidir. Ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, davaların çabuk görülmesi bir amaç değildir.

Dünyanın her yerinde mahkemeler, dava sayısının çokluğu altında ezilmektedir. Bu yüzden davalar ciddi şekilde uzamaktadır. Davaların uzaması da

²⁴² Yılmaz, Ejder; Hukuk Davaları Bakımından Adalet Hizmetlerinin İyileştirilmesi İhtiyacı ve Yapılması Gerekenler, SÜHFD (Prof. Dr. Şakir Berki'ye Armağan), Konya, 1996, C. 5, S. 1-2, (sh. 55-76), sh. 56.

ihtilafların derinleşmesine ve kronikleşmesine yol açmakta ve toplumsal gerginlikleri artırmaktadır. Bunlarla birlikte davaların uzaması parasal taleplerin değerini önemli ölçüde azaltmakta, bu durum da hak sahiplerini kısa süreli çözümler sunan hukuk dışı yollara itmektedir²⁴³.

Yukarıda da değinmeye çalıştığımız üzere, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin makul sürenin aşılması nedeniyle Türkiye aleyhine sonuçlandığı birçok dava vardır. Bu kısımda Türk Yargılama Hukuku'ndaki davaların makul sürede sonuçlandırılmaması sebepleri ve bunlara ilişkin çözüm önerileri üzerinde durulacaktır. Bu sebepleri kısaca şu şekilde sıralayabiliriz²⁴⁴:

- A. Mahkeme teşkilatı ile ilgili sebepler,
- B. Hâkimler ile ilgili sebepler,
- C. Mahkemelerde çalışan personel ile ilgili sebepler,
- D. Tebligat ile ilgili sebepler,
- E. Yargıtay ile ilgili sebepler,
- F. Avukatlar ile ilgili sebepler,
- G. Dava sayısının çokluğu ile ilgili sebepler,
- H. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunundan kaynaklanan sebepler.

²⁴³ Şanlı, Cemal; Uyuşmazlıklar ve Çözüm Yolları Üzerine Düşünceler, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 461-465), sh. 461.

²⁴⁴ Kuru, Baki; Hukuk Davalarının Uzaması Sebepleri, Makaleler, Ankara, 2006 (sh. 99-116), sh. 99-100, Yılmaz, Ejder; Aksak Adaletten İşleyen Adalet, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 470-493.), sh. 480, Tanrıver, Önlemler, sh. 68, Öztekin, Selçuk; Hukuk Davalarında Adil ve Çabuk Yargılama, Aksaklıklar- Çözüm Önerileri, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 494-502), sh. 494, Aktalay, Uygur; Adalet Reformu Üzerine Düşünceler, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 136-139), sh. 136, Onur, İsmet; Yargının Hızlandırılması, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 442-446), sh. 443.

A. Mahkeme Teşkilatı İle İlgili Sebepler

Mahkemeler teşkilatı, 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ve Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun'da düzenlenmiştir. Adı geçen kanunun dördüncü maddesine göre, hukuk mahkemeleri, sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemeleri ile özel kanunlarla kurulan diğer hukuk mahkemeleridir. Beşinci maddeye göre ise, sulh hukuk mahkemeleri ve asliye hukuk mahkemeleri tek hâkimden, asliye ticaret mahkemeleri ise çok hâkimden oluşmaktadır; yani asliye ticaret mahkemeleri toplu mahkemelerdir. Daha önce bu durum, fiilî bir durum iken, yani asliye hukuk mahkemelerinin de toplu olması gerektiği öngörüldüğü halde, davalar tek hâkimle görülmekteydi. Bu durum, 5235 sayılı kanun ile yasal hale getirilmiştir. Şu halde HUMK'a göre karmaşık ve önemli işlere bakan asliye hukuk mahkemeleri ile sulh hukuk mahkemeleri tek hâkimli mahkemelerdir. O halde ticaret mahkemeleri de dâhil olmak üzere bu ayrıma son verilerek tek bir hukuk mahkemesi oluşturmak, ancak daire sayısının fazla olduğu yerlerde Yargıtay'da olduğu gibi daireleri ihtisaslaştırmak çare olarak gösterilebilir²⁴⁵. Bunun yanında, sulh hukuk mahkemesi ve asliye hukuk mahkemesi ayrımının kaldırılmasının değil; aksine korunmasının davaların daha uzamasının önlenmesine hizmet edeceği görülebilir. Önemli olan bu ayrımın gereklerine uygun bir biçimde iş bölümü ayrımının sağlanmasıdır. Yani, sulh hukuk mahkemelerinin tüm çekişmesiz yargı işlerinde genel görevli yargı yeri haline getirilip, bu mahkemelerin kararlarına karşı tüm ülke düzeyinde toplu bir mahkeme olarak kuruluşları sağlanmış olan asliye hukuk mahkemelerinin itirazen bakmakla görevli

²⁴⁵ Aktalay, sh. 137.

mahkemeler haline getirilmesi düşünülebilir. Böylece hem davaların uzaması engellenir, hem de Yargıtay'ın iş yükü hafifletilmiş olur²⁴⁶.

Sosyo-ekonomik ilişkilerdeki karmaşıklık ve buna bağlı olarak uzmanlık gerektiren uyuşmazlıkların artması nedeniyle ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak üzere özel görevli mahkemelerin kurulması zorunlu hale gelmiştir. Özellikle tüketici mahkemelerinin ve aile mahkemelerinin tüm ülke düzeyinde kuruluşunun tamamlanması gerekmektedir²⁴⁷. Böylece asliye hukuk mahkemelerinin bu görevleri sözünü ettiğimiz mahkemelere devredilecek, böylelikle mahkemeler kendi uzmanlık alanlarına giren uyuşmazlıkları daha hızlı bir şekilde çözüme kavuşturabileceklerdir.

Asliye hukuk mahkemeleri ile sulh hukuk mahkemeleri arasındaki görev ilişkisi dikkate alınarak mahkemeler arasındaki bu görev uyuşmazlığı nedeniyle davaların gereksiz yere uzamasının önüne geçmek için, sade vatandaşın dava dilekçesini “mahkemeye” diye vermesi ve bu dilekçe hangi mahkemenin görev alanına giriyorsa, görevlendirilecek bir kişi ya da kuruluş tarafından dilekçenin görevli mahkemeye iletilmesi de çözüm yolu olarak gösterilebilir²⁴⁸.

Bu noktada karşımıza çıkan bir diğer sorun ise, mahkeme teşkilatının tek hâkime bırakılmış olmasıdır. Yani, asliye hukuk ve asliye ceza ya da sulh hukuk ve sulh ceza veyahut bunların çaprazlanması sonucu bu mahkemelerin tek hâkime

²⁴⁶ Tanrıver, Önlemler, sh.72.

²⁴⁷ Tanrıver, Önlemler, sh.73.

²⁴⁸ Yılmaz, Yapılması Gerekenler, sh. 61, Güven, Ülkü Türk; Türk Yargı Sisteminde İyileştirme ve Yeniden Yapılanma, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 314-320), sh. 316.

bırakılmasıdır. Bunlarla birlikte, bu tek hâkime icra mahkemesi, kadaastro mahkemesi ve ilçe seçim kurulu başkanlığı görevleri de verilince ister istemez davalar uzamaktadır. Üstüne üstlük bu yerlerdeki hâkimlerin, stajını yeni tamamlamış, ilk ataması yapılmış ve meslek tecrübesi olmayan hâkimler olduğunu düşündüğümüzde iş iyice çıkmaza girmektedir. Bunların önüne geçebilmek için, her bir mahkemeye tek bir hâkim yetkili ve görevli kılınmalı ve buna ilişkin personel ihtiyacı karşılanmalıdır²⁴⁹.

Mahkemeler teşkilatı başlığı çerçevesinde, adliyelerde hâkimlere sunulan imkânlarla da değinmek gerekmektedir. Öncelikle adliyelerde kütüphane yoktur. Hâkimlerin, önündeki davayla ilgili araştırma yapması zaman almakta, bu da davanın uzamasına neden olmaktadır²⁵⁰. Bununla birlikte, adliye binalarının da son derece yetersiz olması, özellikle büyük adliyelerde uygun olmayan çalışma ortamında çalışmak zorunda kalınması da bir nedendir. Son yıllarda Adalet Teşkilatını Güçlendirme Vakfı (ATGV) bünyesinde birçok il ve ilçemizde yeni adliyeler açılmakta, mevcut adliyeler gözden geçirilerek hâkimler ve savcılar için uygun ortamlar oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Modern çağın önemli yeniliklerinden biri, bilgi iletişimi ve veri işleme alanında bilgisayarlar aracılığıyla büyük çapta verinin çok kısa zamanda işlenebilmesidir²⁵¹. Adalet Bakanlığı da tüm hâkim ve savcı personeline bilgisayar

²⁴⁹ Kuru, Sebepler, sh.100.

²⁵⁰ Öztekin, sh. 497, TÜSİAD, AİHS ve Adil Yargılanma İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu, Ankara, 2004, sh. 53.

²⁵¹ Yaşamış, Firuz Demir; Türkiye’de Yargının Tıkanma Nedenleri ve Yargı Reformu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 305-313), sh. 309.

vermekte ve bu sayede hâkim ve savcılar bilgi teknolojisinden yararlanabilmektedir. Bununla birlikte, tüm ülke genelinde Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) ile özellikle mahkeme ve savcılıkların kalem işlemleri daha seri halde yürütülmekte ve bu da davalara olumlu sirayet etmektedir.

Mahkemeler teşkilatına ilişkin son olarak, iki dereceli yargılama sisteminden üç dereceli yargılama sistemine geçmenin faydalı olacağını belirtmek gerekir. Yani, ilk derece mahkemeleri ile üst derece mahkemesi olan Yargıtay arasına Bölge Adliye Mahkemelerinin kurulması gerekliliği gündemdedir²⁵². Bu mahkemelerin kontrol mahkemesi olma niteliği daha dar tutularak, davayı taleplerle belirlenen sınırlar çerçevesinde ikinci kez yeniden görüp karara bağlama niteliği ağır basmalıdır²⁵³. Bölge Adliye Mahkemelerinin kurulabilmesi için gerekli ortamı sağlamak, yukarıda değindiğimiz davaların uzaması sebep olan unsurların halledilmesine bağlıdır²⁵⁴. Üst derece mahkemelerin kurulması halinde içtihat farklılıkları ortaya çıkacaktır şeklinde eleştiriler gelmektedir. İstinaf mahkemeleri de sonuçta karar mercii olduğuna göre, ilk derece mahkemelerindeki gibi benzer davalarda farklı kararlar verilmesi burada da söz konusu olacaktır. Bu durum da yine Yargıtay’a intikal edecektir²⁵⁵.

İstinaf mahkemelerinin kurulması halinde karar düzeltme yoluna ihtiyaç kalmayacağından karar düzeltme kanun yolu kaldırılmalı ve böylece Yargıtay’ın iş

²⁵² Bu konu hakkında bkz. Kuru, Sebepler, sh.101, Yılmaz, Adalet, sh. 483, Tanrıver, Önlemler, sh. 72, Öztekin, sh. 500, Aktalay, sh. 138. Utku, Müfit; Yargı Reformu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 117-119), sh. 119.

²⁵³ Tanrıver, Önlemler, sh. 72.

²⁵⁴ Kuru, Sebepler, sh. 102.

²⁵⁵ Aktalay, sh. 138.

yükü azaltılmalıdır²⁵⁶. Böylece kanun yolu aşaması daha kısıda sonuçlanacak, kararlar da daha kısa sürede kesinleşecektir.

B. Hâkimler İle İlgili Sebepler

Yargı teşkilatının en önemli ögesi hâkimlerdir. Çünkü hâkimler, uyuşmazlıkları verdikleri kararlarla çözen kimselerdir. Hâkimlerin mesleğe seçilme, atanma ve özlük haklarına ilişkin düzenlemeler, 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nda yapılmıştır.

Hâkimlerin bilgi ve tecrübe kazanmadan, tam yetişmeden kürsüye çıkarılması ve onlardan süratli ve isabetli kararlar vermelerini beklemek hatalı olur²⁵⁷. Bu nedenle hâkimlerin seçimi ve eğitimi çok önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukuk fakültesi sayısının aşırı artış göstermesi, hukuk eğitimi kalitesini olumsuz etkilemektedir. Özellikle, vakıf üniversitelerinin hukuk fakültelerini tercih etmelerinin nedeni, mühendislik veya tıp fakültelerindeki gibi hastane, laboratuvar gibi masraflı yatırımlardan uzak, daha az masrafla eğitimin yapılabileceği fakülteler olmasıdır. Hatta öğretim kadrosu ve iyi bir kütüphane gibi zorunlu unsurlara da riayet edilmediği görülmektedir. Bunların yanında fakültelerde verilen eğitimlerin, öğretim elemanlarının tek yanlı anlatımına dayalı olması, öğrencilerin pasif durumda bulunması ve muhakeme yeteneklerinin gelişmesine yönelik pratik çalışmaların

²⁵⁶ Yılmaz, Adalet, sh. 483.

²⁵⁷ Tosun, Öztekin; Yargının Çabuklaştırılması İle Adaletin Bir An Önce Gerçekleştirilmesi İçin Çareler, İstanbul Barosu Dergisi, C. 58, S. 7-8-9, 1984, sh. 426.

yapılmaması da etkili olmaktadır²⁵⁸. Ayrıca hukuk fakültelerinde öğretim süresinin kısa olduğu, bu kısa süre içerisinde öğrencilere sadece teorik bilgilerin anlatılabildiği, bu nedenle uygulamaya yönelik eğitim yapılamadığı da göz önüne alındığında, hukuk fakültelerindeki öğrenim süresinin en az bir yıl daha uzatılarak, bu süre içinde de uygulamaya yönelik eğitim verilmesi gerekmektedir.

Hukuk fakültesinden mezun olan öğrencilerin hâkimlik mesleğine atanmak için gerekli şartları (yazılı sınav, mülakat) yerine getirdikten sonra, meslek öncesi eğitimlerini (staj dönemlerini) daha verimli almalarını sağlamak gerekir. Şu anki sistemimiz bu konuda oldukça yetersizdir. Staj döneminde, kendi kendini yetiştirmek için özel bir gayret göstermemiş olan hâkimler, nitelik bakımından yeterli olamamakta ve bu hâkimlerin baktıkları davalar, bilgisizlik ve tecrübesizlik nedeniyle uzamaktadır. Hâkimlik stajını daha verimli hale getirip hâkimlerin bilgili, donanımlı ve ehil olarak yetişmelerini sağlamak ve mahkemeleri bu hâkimlerle donatmak suretiyle davaların uzaması önemli oranda önlenecektir²⁵⁹. Bu amaca yönelik günümüzde Türkiye Adalet Akademisi, hâkim ve savcıların staj dönemlerindeki eğitimlerini sağlamaya hizmet etmektedir. Stajın yerel mahkemelerdeki kısmı da ciddiyetle ele alınmalı, bu kısmın belli başlı il merkezlerinde yapılması ve buralarda özel düzenlemelere gidilmesi sağlanmalıdır.

²⁵⁸ Demirbaş, Timur; Yargının Yapısal Sorunları, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh.352-365), sh. 355, Güran, Sait; Yargı Reformu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 923-924), sh. 923, Utku, sh. 117.

²⁵⁹ Kuru, Sebepler, sh. 102, Alemdaroğlu, Tuncay; Yargı Reformunda Öncelikler, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 191-193), sh. 192.

Ancak iyi yetişmiş, bilgili ve kaliteli bir hâkimin davayı süratlendirebileceğini unutmamak gerekir. Bu nedenle hâkimlik stajına gereken önem verilmelidir²⁶⁰.

Hâkimlerin göreve başladıktan sonra görev süresi içinde, meslek içi eğitimlerinin de sağlanması gerekmektedir. Bu doğrultuda hâkimlerin kazaî ve ilmî içtihatları takip etmeleri sağlanmalıdır. Ancak, bugün hâkim sayısındaki azlık ve iş yükünün fazlalığı nedeniyle, hâkimlerin meslek içi eğitimi tam anlamıyla yapılamamaktadır. Böyle bir eğitime çağırılan hâkim, eğitim kurslarına katılmak durumunda kalması nedeniyle işinin başından ayrılmak zorunda kalacaktır. Oysa, onların yerine yargılamayı kesintisiz sürdürecektir hâkimlerimiz bulunmamaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, meslek içi eğitim, hâkimlerimiz için çağdaş hukuku takip etmeleri ve bilgilerini yenilemeleri ve tazelemeleri için şarttır²⁶¹.

Yargı sistemimizde hâkim sayısının yetersizliği de davaların uzama sebepleri arasında gösterilebilir²⁶². Hâkim sayısının artmasıyla bir hâkimin bakacağı dosya sayısı azalacak, hâkimler dosyalara daha iyi hazırlanabilecek ve böylelikle hem daha hızlı, hem de daha adil sonuçlara ulaşabileceklerdir. Daha önce mahkeme teşkilatına ilişkin sebeplere değinirken bahsettiğimiz gibi, özellikle küçük ilçelerde tek hâkimin birden fazla mahkemeye bakmak zorunda kalması yargılamayı yavaşlatmaktadır. Bunun için de hâkim sayısının artırılması gerekmektedir. Hâkim sayısının

²⁶⁰Öztek, sh. 497, Postacıoğlu, E. İlhan; Türkiye’de Yargılamanın Uzayıp Gitmesinin Sebepleri ve Çözüm Yolları Üzerine, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 454-460, Röportaj: Tahsin Erdiç), sh.454, Toroslu, Nevzat; Ceza Yargılamalarının Çabuklaştırılması Sorunu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 613-615), sh. 614.

²⁶¹Yılmaz, Adalet, sh. 482, Tanrıver, Önlemler, sh. 72.

²⁶²Güven, sh. 317.

artırabilmesi için de hâkimlik mesleğinin daha cazip hale getirilmesi gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak, hâkimlerin maaşlarının iyileştirilmesi yoluna gidildiğini söyleyebiliriz. 2005 yılından itibaren hâkimlerin maaşının Adalet Bakanlığı müsteşarının maaşına endekslenmesiyle maaş sorunu büyük oranda çözülmüş ve bu mesleği seçenlerin sayısı artmıştır. Bunların dışında, hâkim sayısının artırılması için avukatlık mesleğinde beş yılını doldurmuş ve otuz beş yaşını tamamlamamış avukatlardan da sınav yoluyla hâkim alımı yapılması, hem mesleğe aşina olan, hem de tecrübeli kimselerin bu mesleğe alınması anlamına gelmektedir ki, bu da olumlu karşılanmaktadır. Bu durum da muhakkak ki, davaların makul sürede görülmesine hizmet edecektir.

Hâkimlerin atanmalarında ve yetkilendirmelerinde uzmanlığı riayet edilmelidir. Uygulamada, meslek hayatında yıllarca ceza hâkimi olarak görev yapan bir hâkimin hukuk hâkimliğine atandığı görülmektedir. Bu durum, hâkimin verimliliğini azalttığı gibi, davaların uzamasının da başlıca nedenlerinden biridir. Bunun önlenmesi için, hukuk ve ceza hâkimliği olarak hâkimlerin bu alanlarda uzmanlaşmaları sağlanmalı ve bu tür geçişlerin önüne geçilmelidir²⁶³. Bununla birlikte, ihtisas mahkemelerinin türleri artırılmalı, bu mahkemelerde görev yapacak hâkimler titizlikle seçilmelidir. Böylece, uyuşmazlık hâkimin önüne geldiğinde hâkim, en seri şekilde uyuşmazlığı çözecektir.

Az da olsa, görevini ihmal ederek davaların uzamasına sebep olan hâkimlerimiz vardır. Hâkimlik teminatının bir kalkan olarak kullanılmak suretiyle

²⁶³ Tanrıver, Önlemler, sh. 73.

görevin ihmal edilmesi tasvip edilemez. Bu durumun önüne geçilmeli ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) bünyesinde kurulacak bir heyet ile bu durum takip edilmeli ve gereken disiplin cezaları verilmelidir²⁶⁴.

C. Mahkemelerde Çalışan Personel İle İlgili Sebepler

Mahkemelerde hâkimlerden sonra en önemli kişiler yazı işleri müdürleri ve kâtiplerdir. Bunlara ilişkin düzenleme Hukuk Ve Ticaret Mahkemelerinin Yazı İşleri Yönetmeliği'dir. Bu personel olmaksızın mahkemelerin iş yapması düşünülemez²⁶⁵. Bu personelin iyi yetişmiş olması davaların çabuklaştırılmasında etkilidir²⁶⁶.

Kalem personeli, hâkimlerin sağlıklı çalışmasının ön koşuludur. Hâkimlerle duruşmaya çıkan zabıt kâtiplerinin, hâkimin, tarafın ve taraf vekillerinin kullandıkları sözcükleri anlamakta güçlük çekmeleri uygulamada zorluklar çıkarmaktadır²⁶⁷. Bu nedenle, etkin bir yargılamanın sağlanabilmesi için, mahkemelerin gerek nicelik, gerekse nitelik bakımından yeteri kadar yazı işleri müdürü ve zabıt kâtibi ile donatılması şarttır²⁶⁸. Bunu sağlamak için hukuk fakültelerine bağlı Adalet Meslek Yüksek Okulları açılmıştır. Bu okullarda öğrencilere hem hukuk ve kalem mevzuatı dersleri hem de bilgisayar eğitimi verilmektedir. Kalem personeli mutlaka bu okullardan mezun olan kişiler arasından

²⁶⁴ Kuru, Sebepler, sh. 102.

²⁶⁵ Kuru, Sebepler; sh. 103.

²⁶⁶ Tosun, sh. 430.

²⁶⁷ Kılıçoğlu, Ahmet; Yargının Sorunları, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 284-304), sh. 290.

²⁶⁸ Tanrıver, Önlemler, sh. 74, Aktalay, sh. 137, Öztekin, sh. 498.

seçilmelidir²⁶⁹. Ancak bu okullar uzun süreden beri mezun vermelerine rağmen, bazı politik nedenlerle bu okullardan mezun olmayan kişiler de kalem personeli olarak görev yapmaktadır²⁷⁰. Bunu önlemek için “yargı memurluğu” kurulmalı, Adalet Meslek Yüksek Okulunu bitiren kişilerin arasından sınavla seçilecek yargı memurlarının hâkimin hâkimlik, savcının savcılık yapmasına engel olan işlemleri yapmak suretiyle onların yükünü önemli ölçüde azaltmalıdır. Bu durum da, yargılamanın hızlanmasına hizmet edecektir²⁷¹.

Bunların yanında, bu mesleğin de mali yönden cazip hale getirilmesi ve yoğun hizmet içi eğitimin verilmesi gerekmektedir²⁷². Ayrıca bu personelin yaptığı işi bir ölçüde bilinçli yapması sağlanmalı, kalemler yeterli teknik araçlarla donatılmalıdır.

Bu personelin çalışma alanlarında yazışmaları hızlandırmak için bu yazıların büyük bir kısmının matbu olarak basılması ve personelin boş yerleri doldurması ile yetinilmesi durumu gerçekleştiğinde, bildirimlerin hızlı yapılması sağlanacaktır. Bu durum da yargılamanın hızını olumlu yönde etkileyecektir²⁷³.

²⁶⁹ Tanrıver, Önelemler, sh. 74.

²⁷⁰ Kılıçoğlu, sh. 290.

²⁷¹ Demirbaş, sh. 364, Alemdaroğlu, sh. 193.

²⁷² Tanrıver, Önelemler, sh. 74.

²⁷³ Tosun, sh. 430.

D. Tebligat İle İlgili Sebepler

Tebligat, genel bir anlatımla, hukukî bir işlemde ilgili kimsenin haberdar olmasını sağlamak amacıyla yetkili makamın kanunî biçimde yazı veya ilan ile yapacağı belgeleme işlemidir. Tebligat, her dava veya icra takibinde, vergi uygulamalarında ve idarî işlemlerde uygulamacıların karşılaştığı bir konudur²⁷⁴. Türk hukuk sistemimizde tebligata ilişkin hükümler 7201 sayılı Tebligat Kanunu'nda düzenlenmiştir. Bu Kanuna göre, tebliği gereken işlem tebliğ edilmedikçe, o işlemin ortaya çıkarması gereken hukuksal sonuçlar ortaya çıkmaz; tebliğe çıkaran merciin yaptığı işlemler çoğu kez hüküm ifade etmez ve devamlılık göstermesi gereken işlemler kesintiye uğrar²⁷⁵. Bu da yargılamanın uzamasına yol açmaktadır. 7201 sayılı Tebligat Kanunu'nda değişiklik yapan 4829 sayılı kanunun genel gerekçesinde, Türk yargı sistemiyle ilgili en önemli şikâyetlerden birinin yargının yavaş işlemesi olduğu, bunun ise toplumda hukuk sistemine duyulan güveni önemli ölçüde zedelediği, gerek ceza, gerekse hukuk davalarının bir an önce sonuçlanmasının bireyler açısından son derece önemli olduğu, yargılamanın hızlanması ve adaletin gerçekleşmesi şartlarından en önemlisinin, tebligat müessesesinin tam ve hızlı çalışması olduğu, böylelikle zamanın delilleri yıpratması hatta yok etmesinin önleneyeceği, haklı olan kişinin hakkına kavuşmasının adalete olan güveni arttıracacağı belirtilmiştir²⁷⁶.

²⁷⁴ Yılmaz, Ejder/ Çağlar, Tacar; Tebligat Hukuku, Ankara, 2007, sh. 1.

²⁷⁵ Yılmaz/ Çağlar, sh. 1.

²⁷⁶ Muşul, Timuçin; Tebligat Hukuku, Ankara, 2005, sh. 35.

Özellikle tebligatı yapan memurların bilgisizlik ve ihmalleri nedeniyle adli tebligat çok ağır işlemektedir. Tebligatın etkili biçimde yapılabilmesi için gerekli tedbirleri ve cezaları öngören Tebligat Kanunu'na görevli memurlar için ceza öngören hükümler konulmuştur²⁷⁷. Tebligat Kanunu'nun 52. ve devamı maddelerinde bu kişilerle ilgili cezaî hükümler düzenlenmiş olup, bu kişiler Türk Ceza Kanunu anlamında kamu görevlisi sayılmaktadırlar.

Tebliğat açısından uygulamada ortaya çıkan sorunları şu şekilde özetleyebiliriz²⁷⁸:

- Adli tebligat evrakının muhatabına ulaşmaması ve tebligat parçasının tebliği çıkaran mercie çok geç dönmesi,
- Kanunda tebliğin yapılacağı yer bakımından öngörülen sınırlamanın tebliğin gerçekleştirilmesine engel olması, tebliğin gecikmesine sebebiyet vermesi,
- Tebliğ memurunun tebliğ mazbatalı zarf üzerindeki muhatabın adresine değişik nedenlerle ulaşamaması,
- Tebligat Kanunu'nun 21. maddesinde yer alan tebliğ imkânsızlığı ve muhatabın tebellüğden imtina etmesi hallerinden kaynaklanan nedenler,
- Tebligat Kanunu'nun 28. maddesinde düzenlenen muhatabın adresinin bulunamaması (adresin meçhul olması) ve bu nedenle tebligat yapılamaması halinde yapılan ilan tebligattan kaynaklanan nedenler,

²⁷⁷ Kuru, Baki; Hukuk Davalarında Yargılamanın Çabuklaştırılması İçin Alınması Gereken Tedbirler, Makaleler, Ankara, 2006 (sh. 117-139), sh. 135.

²⁷⁸ Muşul, sh. 28-29.

- Tebligat Kanunu’nun 35. maddesinde düzenlenen muhatabın, adresinin değişmesi halinde yeni adresini bildirmemesinden kaynaklanan nedenler.

Bu nedenlere hâkimin davayı yürütmek için tebligatla ilgili yetkilerinin kısıtlı olmasını da ekleyebiliriz. Taraflar talep edip masrafını ödemedikçe, hâkim re’sen hiçbir tebligatı yaptıramamaktadır. Bu ise, davanın sürüncemede kalmasını, tarafların veya bir tarafın iradesine tâbi kılmaktadır. Bu duruma engel olmak ve hâkime davanın görülmesinde daha aktif bir rol tanınması için, hâkimin bütün kararlarını re’sen tebliğ edebilmesi sağlanmalıdır. Bunun için de gerekli masrafın ve harcın yatırılması beklenmemeli, posta masrafı daha önceden davacıdan alınacak bir avanstan ödenmeli, sonradan haksız çıkan tarafa yükletilmelidir²⁷⁹. Aynı şekilde karar ve ilam harcının ödenmemiş olması nedeniyle kararın tebliğe çıkarılmaması yerine mahkeme tarafından re’sen tebliğe çıkarılması uygun olacaktır.

Yapılacak tebliğlerin yargılamanın uzamasına sebebiyet vermemesi için, tebliğin yapılacağı zaman ve yer bakımından bir sınırlamanın mevcut olmaması gerekir. Tebligatla ilgili olumsuzlukların önüne geçebilmek için, İsviçre’de uygulaması bulunan “Resmi İlanlar Gazetesi” gündeme getirilebilir²⁸⁰.

E. Yargıtay İle İlgili Sebepler

Ülkemizde adlî yargı alanında ilk derece mahkemelerince verilen kararlar Yargıtay’ca denetlenmektedir. Buna göre ülkemizde iki dereceli bir yargı sistemi söz

²⁷⁹ Kuru, Tedbirler, sh. 135.

²⁸⁰ Postacıoğlu, sh. 458.

konusudur. Bu gün ülkelerin büyük çoğunluğunda ise (daha önce mahkemeler teşkilatı ile ilgili sebeplere değinirken bahsettiğimiz) üç dereceli yargı sistemi mevcuttur. Üç dereceli sistemde, ilk derece mahkemelerince verilen kararların, ikinci derecedeki mahkemelerce olaya ispat ve kanuna uygunluk yönlerinden, üçüncü derecedeki mahkemelerce de kanuna ve hukuka uygunluk bakımından denetimle yetinilmektedir²⁸¹. Ülkemizde de ikinci derece yargılama yeri olan Bölge Adliye Mahkemelerinin kurulması gündemdedir.

Batı ülkelerinde bizdeki Yargıtay'ın karşılığı olan yüksek mahkemeler, birer içtihat mahkemesi görevi yapmakta ve bu sıfatla da ispat araçlarıyla değil, kanunun uygulanmasıyla ilgilenmektedirler. Oysa Yargıtay, ilk derece mahkemelerinin üstünde süzgeç görevi yapacak bir ara mahkeme bulunmadığı için her iki görevi de yerine getirmektedir. Yani, hem içtihat oluşturmakta, hem de olayın hukuka uygunluğunu denetlemektedir. Hatta kararların maddi açıdan doğru olup olmadığının incelenmesi faaliyeti, içtihat birliğinin sağlanması faaliyetine oranla öncelik kazanmaktadır²⁸². Her iki işin yerine getirilmesi, kuşkusuz işlerin aksamasına ve adaletin gecikmesine neden olmaktadır²⁸³.

Yargıtay'ın iş yükü çok ağırdır; dolayısıyla bazı dairelerde temyiz ve karar düzeltme talepleri çok geç karara bağlanmakta, aylarca beklenmekte, bu da davaları uzatmaktadır²⁸⁴. Yargıtay'a iş akışının yoğunlaşmasının çok değişik nedenleri vardır.

²⁸¹ Utku, sh. 118.

²⁸² Öztekin, sh. 500.

²⁸³ Yılmaz, Adalet, sh. 484, Öztekin, sh. 500, Kılıçoğlu, sh. 294, Özay, sh. 188, Ekşioğlu, sh. 333, Utku, sh. 119, Yaşamış, sh. 307.

²⁸⁴ Kuru, Sebepler, sh. 103, Kılıçoğlu, sh. 295.

Bunlardan ilki ülkemizde insanların hukuka ve hakka saygısının azalmış olması, diğeri ise genel mahkemelerdeki yetersizliklerdir²⁸⁵. Bu iş yükü karşısında Yargıtay'da bir üyenin dosya başına ayırdığı zaman dakikalarla ölçülebilecek sınıra gelmektedir. Böyle bir durumda çalışmanın sağlıklı olamayacağı, bu iş yükü karşısında sağlıklı ve hızlı karar verilemeyeceği açıktır. Yargıtay hukuk dairelerinin ve Hukuk Genel kurulunun 2007 yılına ilişkin iş yükü aşağıda tablo 1'de, 2006 ile 2007 yıllarına ilişkin karşılaştırılmalı iş yükü tablo 2'de ve 1986 ilâ 2007 yılları arasındaki istatistikler de tablo 3, 4, 5 ve 6'da gösterilmiştir.

Hukuk sistemimizde, Yargıtay üyelerinin tayininde uzmanlığı riayet edilmemektedir. Meslek hayatı boyunca ceza hâkimi olarak görev yapmış olan bir hâkimin, Yargıtay hukuk dairelerinden birine üye olarak atanmasına (ya da tam tersine) rastlanılmaktadır. Bu durum, hâkimlerin verimliliğini azalttığı gibi, içtihatlarda da karışıklık yaratmakta ve davaların da uzamasına sebep olmaktadır. Bu nedenle Yargıtay'a üye atanmasında bu hususa da dikkat edilmesi gerekmektedir²⁸⁶.

Yargıtay kurullarındaki toplantı ve karar yeter sayılarının çok yüksek olması sebebiyle bu kurulların toplanması ve karar vermesi çok güç olmakta ve bu durum da Yargıtay'ın çalışmasını yavaşlatmakta ve dolayısıyla davaların uzun sürmesine sebep olmaktadır²⁸⁷. Genel kurulların ve dairelerin toplantı ve karar yeter sayılarını azaltarak davaların hızlı görülmesi sağlanabilir. Dairelerin üç üye ile toplanması ve

²⁸⁵ Kılıçoğlu, sh. 295.

²⁸⁶ Kuru, Sebepler, sh. 103.

²⁸⁷ Kuru, Sebepler, sh. 103, Kılıçoğlu, sh. 298.

karar alması yeterli görülür, kalan üyeler Genel Kurulun teşekkülü için yeterli kabul edilirse, hem dairelerde hem de Genel Kurulda işler daha hızlı görülmüş olacaktır.

Yargıtay'da önemli bir işlevi üstlenmiş olan ve ağır iş yükü altında ezilen tetkik hâkimlerinin, nitelikli hâkimler arasından seçilip sayılarının arttırılması temyiz aşamasının daha da çabuklaştırılması açısından şarttır²⁸⁸.

İçtihatların birleştirilmesi yolunun daha etkin bir şekilde kullanılması da yargılamanın çabuklaştırılması için alınabilecek önlemler arasında gösterilebilir²⁸⁹.

Yargıtay kararlarının muntazam bir şekilde yayınlanmaması da davaların uzamasına sebep olmaktadır²⁹⁰. Teknoloji ve internetin yaygın olduğu günümüzde, Yargıtay'ın vermiş olduğu kararların internet ortamına aktarılması etkinleştirilebilir ve bu yolla bu kararların paylaşımı sağlanabilir.

F. Avukatlar İle İlgili Sebepler

Avukatlara ilişkin hukukî düzenlemeler, 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nda yapılmıştır. Adı geçen kanunun ikinci maddesine göre, kamu hizmeti gören avukatların, taraflardan birinin vekili olarak bulunduğu davalarda görevi, anlaşmazlıkların adalet ve hakkaniyete uygun olarak çözümlenmesi ve genellikle hukuk kurallarının tam olarak uygulanması hususunda mahkemelere yardım

²⁸⁸ Tanrıver, Önlemler, sh. 73.

²⁸⁹ Kuru, Tedbirler, sh. 124.

²⁹⁰ Kuru, Sebepler, sh. 103.

etmektir. Avukatların bu görevi içinde davaların makul sürede bitirilmesine hizmet etmek de sayılabilir. Avukatlık Kanunu'nun 1. ve 2. maddeleri ile Avukatlık Meslek Kuralları'nın 22. maddesi birlikte değerlendirildiğinde, avukatların, dürüstlük (gerçeğin bulunmasına katkıda bulunma) yükümlülüğüne bağlı olarak “davanın sürüncemede bırakılmasından kaçınma” konusundaki yükümlülükleri ortaya çıkar. Avukatlar, davaların olabildiğince çabuk sonuçlanması için gereken her şeyi yapmakla yükümlüdürler²⁹¹.

Avukatların yargılamanın hızlanmasındaki rolü iki aşamalı olarak değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi, sözleşmelerin hazırlanması aşaması; ikincisi ihtilafın çıktığı aşamadır. İlk aşama bakımından, belli meblağın üzerindeki sözleşmelerin veya hukuksal işlemlerin yapılmasında avukat tutma zorunluluğudur²⁹², ki bu tezimizin konusuyla ilgili değildir. İhtilafların çıktığı aşamada avukatların, bir an önce ve tarafların gerçek iradelerine göre uyumsuzluğu çözmek için gerekli önlemleri alması gerekir. Özellikle, ispat hukuku bakımından münhasır delil sözleşmesi ve hakem bilirkişi şartlarının konulması, birçok ihtilafı ortadan kaldıracak veya çok çabuk bir biçimde çözümlenmesini sağlayacaktır²⁹³. Böylece davaların makul sürede sonuçlanmasına hizmet edilmiş olacaktır.

²⁹¹ Özkan, Meral Sungurtekin; Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 137-159), sh. 146, Uyar, Talih; Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Özellikle İcra Hukuku Açısından Hâkim, Taraf ve Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 152-169).

²⁹² Bu durum koruyucu avukatlık olarak adlandırılmakta, ancak ülkemizde pek fazla uygulanmamaktadır. Bu uygulamanın genişletilmesiyle uyumsuzluk kaynağında kurutulacak ve mahkemelere intikal etmeyecektir (Kılıçoğlu, sh. 292.).

²⁹³ Görgün, Şanal; Yargılamanın Gecikmesinde ve Hızlanmasında Hâkim, Taraf ve Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 170-178), sh. 177.

Bahsettiğimiz bu ikinci aşama bakımından, yani yargılama aşaması bakımından avukatın davayı yavaşlatması davanın başlangıcında olabileceği gibi, davanın yürütülmesi sırasında da usulî işlemlerle ilgili olarak gerçekleşebilmektedir²⁹⁴.

Bilgili, mesleğine ehil ve Avukatlık Kanunu hükümlerine riayet eden bir avukat, bahsettiğimiz bu sorunlara yol açmaz, aksine davaların görülmesinde mahkemenin işini çok kolaylaştırır. Adaletin daha çabuk ve emin bir şekilde gerçekleşmesine yardımcı olur²⁹⁵.

Günümüzde avukatlık mesleğine giriş için avukatlık sınavı getirilmişti; ancak yoğun itiraz ve eleştirilere maruz kalması nedeniyle bu sınav kaldırılmıştır. Ancak ehil olmayan, fakülte eğitimini tam alamamış ve avukatlık stajını da verimli geçirmeyen kişilerin avukat olarak göreve başlamalarının, davaların uzamasına ve adil olmayan sonuçların ortaya çıkmasına sebebiyet verdikleri göz önüne alındığında, söz konusu sınavın gerekliliği ortaya çıkmaktadır²⁹⁶. Böylece en az hâkimlik mesleği kadar önemli olan bu mesleğin, diğer mesleklere seçilmişlerin dışında kalanların mesleği olmaktan çıkarılması gerekir²⁹⁷.

Yukarıda değindiğimiz gibi, avukatların dava takibi sırasında dürüst davranması zorunludur. Bu sebeple avukat kendisine yapılan teklifi yolsuz ve haksız görür ya da sonradan böyle olacağı kanısına varırsa teklifi reddetmelidir. Fakat bunun tersinin yapılması, yani avukatların haksız olduğunu bile bile davaları sonuna

²⁹⁴ Özkan, sh. 146.

²⁹⁵ Kuru, Sebepler, sh. 104, Öztekin, sh. 501.

²⁹⁶ Kuru, Sebepler, sh. 104, Öztekin, sh. 501, Kılıçoğlu, sh. 289.

²⁹⁷ Kılıçoğlu, sh. 289.

kadar ısrarla takip etmeleri, hem dava sayısının artmasına hem de davaların uzamasına neden olmaktadır²⁹⁸.

Görüldüğü gibi, hukuk yargılamasında yargılamanın çabuk karara bağlanmasını engelleyen bir kısım sebepler avukatlardan kaynaklanmaktadır. Bu sebepler arasında, avukatın davanın kazanılma olasılığını yanlış değerlendirmesi, müvekkiline iyi tavsiyelerde bulunmaması, mahkemelerin ve usul kanunlarının kötü niyetle kullanılması, avukat sayısındaki fazlalık ve avukatların acemiliği, avukatlık ücretinin yetersizliği ve avukatlar arasındaki katı rekabetin giderek artması da sayılabilir²⁹⁹. Sayılan bu nedenlerin ortadan kaldırılması halinde yargılama daha sağlıklı yapılabilecek, böylelikle de davaların makul sürede sonuçlandırılması sağlanabilecektir.

Son olarak, hazine avukatlarının da durumuna değinmek gerekir. Hazine avukatlığı kurumunun yeniden yapılandırılması gerekir. Hazine avukatlarının bir istisna dışında, bütün kararlara karşı kanun yoluna gitmeleri zorunludur. Hükmün bozulmasını gerektiren bir neden yoksa hazine avukatlarının Yargıtay'a başvuru yolunun takdirine bırakılması, Yargıtay'ın iş yükünü de azaltıcı etki yapacağı muhakkaktır³⁰⁰.

HMK tasarısında daha önce birinci bölümde de bahsettiğimiz gibi avukat ile temsil zorunluluğu getirilmektedir. Tasarının 77. maddesine göre, dava ehliyetine

²⁹⁸ Kuru, Sebepler, sh. 105.

²⁹⁹ Özkan, sh. 147.

³⁰⁰ Tanrıver, Önlemler, sh. 74, Görgün, sh. 178.

sahip taraf, sulh hukuk, iş ve kadastro mahkemeleri ile, değeri elli bin Türk Lirasından az olan davalar hariç olmak üzere, davasını ancak bir avukat aracılığıyla açıp yürütebilir ve kendisi aleyhine açılan davayı takip edebilir. Böylece avukatların yargılamada etkinliği artacaktır. Tasarının kanunlaşmasıyla, artık avukatla temsil edilmeyebilecek davalar da avukatla görülebilir hale gelecektir.

G. Dava Sayısının Çokluğu İle İlgili Sebepler

Mahkemelerdeki iş yükünün fazla olması, yani hâkimlerin bakmakla yükümlü oldukları dosya sayısının fazla olması da davaların makul sürede sonuçlandırılmaması sebepleri arasında yer almaktadır. Adliyelerde her gün duruşma yapılmakta, yüzlerce dosya ile yargılamaların yapıldığı olmakta, dosyalar geceleri evlere götürülmekte ancak, yine de bu olağanüstü özverili çalışmaya rağmen adaletin geç işleyişi sorun olmaktadır³⁰¹.

Dava sayısının artmasının pek çok nedeni vardır. Bu nedenler sosyo-ekonomik nedenler olabildiği gibi yargı sisteminden kaynaklanan nedenler de olabilmektedir³⁰². Bu sosyo-ekonomik nedenlerin başında, vatandaşların hukuka saygısının gittikçe azalması gelmektedir. Geç işleyen adalet, hukuka saygıyı azaltmakta, hukuka saygısızlık ise dava sayısını arttırmaktadır. Toplumsal barışı sağlamak, mevcut davaları süratle sonuçlandıracak bir seferberliğe girmek, böylece adaletin hukuka saygı göstermeyenlerin karşısında olduğunu kanıtlamak zarureti

³⁰¹ Öney, sh. 87.

³⁰² Şanlı, sh. 462.

doğmaktadır³⁰³. Bunun dışındaki sosyo-ekonomik nedenler, hızlı nüfus artışı, kırsal kesimden büyük şehirlere göçler, sanayi ve ticaretin gelişmesi, ekonomik hayattaki hızlı değişim ve gelişim, enflasyonun çok hızlı yükselmesi ve ekonomik krizler olarak sayılabilir. Bu nedenler sosyal yapının zedelenmesine ve uyuşmazlıkların (davaların) sayısının artmasına yol açmaktadırlar³⁰⁴.

Diğer nedenlerin yargı sisteminden kaynaklandığını söylemiştik. Bu nedenlerin başında, dava hakkının kullanılmasında dürüstlük kuralına riayet edilmemesi gelmektedir. Davanın açılmasında ve yürütülmesinde dürüstlük kuralı geçerlidir³⁰⁵. Yani, hukuk yargılamasında da dürüstlük kuralı ve onun sonucu olan hakkın kötüye kullanılması yasağı geçerlidir. Söz konusu kavramlar, objektif hukukun bir parçasını oluşturan usul hukuku alanında kullanılacak olan dava hakları bakımından sınırlayıcı işlev yerine getireceklerdir. HUMK m. 418 ve 421'nin bu bağlamda yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir³⁰⁶.

Hukuk sistemimizden kaynaklanan diğer bir neden ise, yargılama harçları ile ilgilidir. Dava sayısının artmasını önlemek için harçlar miktarlarını arttırmak gerekmektedir. Nispi karar ve ilam harcına tâbi davalarda, davası reddedilen davacının maktu değil, mahkûmiyet halindeki gibi nispi harca mahkûm edilmesi gerekir. Yani, davacının da davası reddedilince o kadar nispi harca mahkûm edilmesi

³⁰³ Kılıçoğlu, sh. 291.

³⁰⁴ Öney, sh. 87.

³⁰⁵ Arslan, Ramazan; Medenî Usul Hukuku'nda Dürüstlük Kuralı, Ankara, 1989, sh. 55 vd.

³⁰⁶ Arslan, Dürüstlük, sh. 55, Tanrıver, Önlemler, sh. 75, Görgün, sh. 175.

gerekir³⁰⁷. Harçların fahiş olmamak kaydıyla arttırılması, dava sayısının azaltılmasına katkı sağlayabilir; ancak burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, yargılama harçlarının arttırılmasının vatandaşların hak arama özgürlüğüne engel olmamasıdır³⁰⁸.

Davalının davayı uzatması, bazı durumlarda, işine gelmektedir. Davalı, davayı kaybedince mahkûm olacağı faiz ve yargılama giderlerinden korkmamaktadır. Çünkü yargılama sonunda ödeyeceği kanunî faiz, akdî faizin çok altındadır. Böylelikle davalı, davacının parasını dava devam ettiği sürece adeta düşük faizle kullanmaktadır. Bu yüzden de aleyhine kolayca dava açılmasına sebebiyet vermekte ve davayı elinden gelebildiğince uzatmaktadır³⁰⁹.

Uygulamada dava konusu olmaması gereken, hâkimin hukukî bilgisine dayanmayan, yani, tamamen teknik konulara ilişkin birçok uyuşmalık, dava olarak hâkimlerin önüne gelmektedir. Bu tür uyuşmazlıklarda hâkimler, bilirkişilere başvurmakta ve onların görüşlerine kararlarında yer vermektedirler³¹⁰. Bunlara örnek olarak, uygulamada en sık rastlanan kira tespit davaları, kamulaştırma davaları ve idarî yargıda görülen not düzeltme davalarını gösterebiliriz. Bu tür uyuşmazlıklar, mahkemelere intikal ettirilmeden, oluşturulacak kira tespit komisyonu, kamulaştırma komisyonu ve not düzeltim kurulu gibi komisyon veya kurullarda görüşülmeli ve karara bağlanmalıdır³¹¹. Böylece Yargıtay'ın ilgili dairelerinin de iş yükü azalacaktır.

³⁰⁷ Kuru, Tedbirler, sh. 125.

³⁰⁸ Tanrıver, Önlemler, sh. 76, Öztekin, sh. 501, Şanlı, sh. 462.

³⁰⁹ Kuru, Sebepler, sh. 114, Öztekin, sh. 501, Görgün, sh. 175, Öney, sh. 88.

³¹⁰ Yılmaz, Adalet, sh. 481, Kılıçoğlu, sh. 291.

³¹¹ Yılmaz, Adalet, sh. 481, Kılıçoğlu, sh. 291.

Ayrıca arabuluculuk, uzlaşma, tahkim gibi alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına işlerlik kazandırılarak mahkemelerin önüne gelen dava sayısının azaltılması sağlanabilir³¹².

Hukuk sistemimizden kaynaklanan diğer bir neden olarak, kamu kuruluşlarında çalışan personelin sorumluluk alma korkusu ve aldığı bu sorumluluğu üzerinden atmak çabası içinde, kişileri gereksiz yere dava açmaya zorlamaları gösterilebilir. Bu durum, kamuda çalışan kişilere bu tür konularda takdir hakkı verilerek önlenabilir. Özellikle, kamu kuruluşlarında çalışan işçilerin açmış oldukları seri davalarda bu durum gözetilmelidir. Kamu kuruluşları haksız olduklarını anladıklarında dava açılmasının önüne geçmeliler, işçilerin haklarını vermelidirler. Böylece dava sayısının artmasının önüne geçilebilir³¹³.

Dava sayısının azaltılması için alınması gereken önlemler arasında tarafların sulh olmaya teşvik edilmesi de sayılabilir. Hâkim, çözümü karışık olmayan davalarda, sanki bir hakem gibi davranarak tarafları mahkemeye davet edip görüşmelerini sağlayabilir, uyuşmazlığın çözüme kavuşturulmasına katkı sağlayabilir³¹⁴.

³¹² Tanrıver, Önlemler, sh. 76, ayrıca alternatif uyuşmazlık çözüm yolları için bkz. Tanrıver, Süha; Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk, Makalelerim Ankara, 2006, Pekcanitez, Hakan; Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri, Hukukî Perspektifler Dergisi, 2005/5 (sh. 12-16) , Özbek, Mustafa; Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Ankara, 2004, Ildır, Gülgün; Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Ankara, 2003, Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları Sempozyumu, Ankara, 2006.

³¹³ Kuru, Tedbirler, sh. 128, Tanrıver, Önlemler, sh. 76, Öztek, sh. 501.

³¹⁴ Tanrıver, Önlemler, sh. 76, Öztek, sh. 495, Umar, Bilge; Hukuk ve Adliye Reformu Sorununun Medenî Usul Hukuku'nu İlgilendiren Bölümü Üzerine Ön Rapor, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 126-128), sh. 127.

Mahkemelerin önüne gelen davaların bir kısmı da yapay davalardır. Yapay davalar, karara bağlanan davaların görevsizlik, yetkisizlik, birleşme, ortadan kaldırma ile sonuçlanması, zamanaşımı ve sulh olma gibi davanın işlerliği ile ilgili olmayan, usulden kaynaklanan davalardır. Daha önce bahsettiğimiz asliye hukuk mahkemesi ve sulh hukuk mahkemesi ayrımı yapay dava sayısını artırıcı mahiyettedir³¹⁵. Bu tür davaların artmasının önüne geçilmesiyle, bu davaların görüldüğü asıl davaların uzamasının da önüne geçilmiş olacaktır. Yani, ayrıca bu tür işlemlerle mahkemeler uğraşmayacak bu işlemler için geçecek sürede makul sürenin hesabında dikkate alınmayacaktır.

Dava sayısının çok fazla olmasının bir diğer nedeni de, çekişmesiz yargı işlerinin dava kalıbına sokularak mahkemelerin önüne getirilmesidir. Hukuk sistemimizde ayrı bir çekişmesiz yargı kanunu mevcut değildir. Bu tür uyuşmazlıklar da HUMK kapsamında çözümlenmektedir. Bu yüzden hem ilk derece mahkemelerinde hem de Yargıtay’da bu tür çekişmesiz yargı işleri, iş yükünü (dava sayısını) arttırmaktadır. Aşağıda da değinileceği üzere bu durumu önlemek için çekişmesiz yargı kanunu (usulü) kabul edilmeli, bu tür uyuşmazlıklar sulh hukuk mahkemesinin görev alanına sokulmalı, sulh hukuk mahkemesinin bu işlere ilişkin kararlarına itiraz yolu açılmalı, asliye hukuk mahkemeleri de itiraz üzerine bu uyuşmazlıkları kesin olarak inceleyip karara bağlamalıdır. Böylece hem ilk derece mahkemelerinin, hem de Yargıtay’ın iş yükü azalacaktır³¹⁶. Aşağıda, tablo 14’te 2003, 2004, 2005, 2006 ve 2007 yıllarına ait çekişmesiz yargı işlerine ilişkin

³¹⁵ Öney, sh. 88.

³¹⁶ Kuru, Tedbirler, sh. 130, Yılmaz, Adalet, sh. 481, Tanrıver, Önlemler, sh. 77, Öztekin, sh. 501, Güven, sh. 316.

istatistikler gösterilmiştir. Bu tablo incelendiğinde bu tür işlerin azımsanmayacak kadar çok olduğu anlaşılabacaktır.

Hukuk sistemimizde mevcut olan ilamsız icra kurumu da, dava sayısının azalmasında oldukça etkili olmaktadır. Bu kurum sayesinde her yıl mahkemeler ilamsız icra sayısı kadar iş yükünden kurtulmaktadırlar. Burada dikkate alınan ilamsız icra, icra mahkemesine ya da genel mahkemeye başvuru olmadan kesinleşen takipler içindir. Bu yüzden bu yolun etkinliğinin arttırılması ve bu yola yönelimin teşvik edilmesi sağlanmalıdır³¹⁷.

Bu konuda, alınması gereken önlem olarak taşınmazlara ilişkin kadastralama ve tapulama işlemlerinin tamamlanması gerekliliği de gösterilebilir. Özellikle orman kadastrasının tamamlanmasıyla, açılması muhtemel davaların önüne geçilerek dava sayısının çoğalmasa önlenecektir³¹⁸. Böylelikle ilgili mahkemenin iş yükü de azalacak ve diğcr uyuşmazlıklar daha kısa sürede karara bağlanacaktır.

Dava sayısının çokluğu ile ilgili 2007 yılına ilişkin istatistikler, aşağıda tablo 7, 8, 9, 10, 11, 12 ve 13'te, 1986 ilâ 2007 arası istatistikler 15, 16, 17 ve 18'de, 1988 ilâ 2007 yılları arası istatistikler de tablo 19 ve 20'de gösterilmiştir.

³¹⁷ Kuru, Tedbirler, sh. 129, Tanrıver, Önlemler, sh. 77, Öztekin, sh. 502.

³¹⁸ Kuru, Tedbirler, sh. 129, Yılmaz, Adalet, sh. 481, Tanrıver, Önlemler, sh. 77.

H. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunundan Kaynaklanan Sebepler

Davaların uzamasının en büyük sebebi olarak HUMK gösterilmektedir. Bu Kanunda değişiklikler yapılarak davaların uzamasının önüne geçilebileceği düşünülmektedir. Bunda haklılık payı yok değildir. Aşağıda görüleceği üzere, bu Kanundan kaynaklanan birçok sebep vardır. Ancak kanunun yanında, bunu uygulayanın da sorumluluğu yok değildir. Örneğin, asliye hukuk mahkemesinde hâkim, lâyhalar teatisi bittikten sonra dava dosyasını tamamen okumalı, dava dilekçesi verildikten sonra hemen ilk duruşma günü tayin etmemeli, tarafların hangi hususlarda uzlaşıp uzlaşmadıklarını belirlemeli, davayı tarafların uzlaşmadıkları kısımlara hasretmelidir. Bunların dışında hâkim, duruşma günlerine bakabileceği kadar dava koymalı ve tahkikat safhasında sözlü ifade yerine geçmek üzere dilekçe vermeleri için taraflara süre vermemelidir³¹⁹.

Uygulayıcıların kanunu daha dikkatli ve özenli uygulamalarını sağlamak için kanunların açık, sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınması gerekir³²⁰.

Yargılama sistemimize ilişkin başlıca mevzuatımız 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri ve Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun, 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ve 2797 sayılı Yargıtay Kanunu'dur. 5235 sayılı kanun 2005 yılında yürürlüğe girmiş, pek çok

³¹⁹ Kuru, Sebepler, sh. 105, Tanrıver, Önlemler, sh. 81, Öztekin, sh. 495, ayrıca bkz. yukarı sh. 13.

³²⁰ Yayla, Yıldızhan; Yargı Reformu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 126-129), sh. 128, Öney, sh. 89, Yaşar, sh. 313.

tartışma ve eleştiriye son vermiştir. HUMK ve Yargıtay Kanunu değişikliği ise gündemdedir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu tasarısının yasalaşmasıyla birlikte HUMK'ta yer alan ve eleştirilen birçok konu hakkında yeni düzenlemeler yapılmış olacaktır. Bu düzenlemeler aşağıda açıklanacaktır.

1086 sayılı kanun, yürürlüğe girmesinden bugüne kadar yirmi altı kez değiştirilmiştir. Bu değişikliklerin tümünde, geciken yargının hızlanması, daha basit ve daha ucuz bir yargının sağlanması amaçlanmıştır. Ancak bu değişiklikler genellikle, uygulamada görülen aksaklıkların ve şikâyet edilen hususların giderilmesine yönelik belirli maddelerin veya belirli kurumların değiştirilmesi biçiminde yapılmıştır³²¹. Bu kısımda inceleme konumuz, HUMK'tan kaynaklanan davaların uzaması sebepleri olup, söz konusu bu sebeplere değinilerek Hukuk Muhakemeleri Kanunu tasarısında bu konulara ilişkin yapılan düzenlemelere yer verilecektir.

Bu sebepleri ve HMK tasarısında bu sebeplere ilişkin getirilen düzenlemeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Bu sebeplerin başında **dava şartlarının** neler olduğunun, inceleme usulü ve sırası hakkında açık bir düzenlemenin bulunmaması gelir³²². Bu şekilde bir düzenlemenin bulunmaması nedeniyle, davanın sonuna gelmiş olan hâkimler, dava şartlarından birinin eksik olduğunu görünce buna ilişkin karar vermekteler, bu nedenle de davalar uzayabilmektedir. HMK tasarısında bu durum açıkça

³²¹ HMK tasarısı genel gerekçesi.

³²² Kuru, Sebepler, sh. 106, Tanrıver, Önlemler, sh. 78, Öztekin, sh. 495.

düzenlenmiştir. Tasarının 119. maddesinde dava şartları açıkça sayılmış, 120. maddesinde de bu şartların incelenmesi usulü düzenlenmiştir.

Diğer bir sebep, **derdestlik** kurumunun HUMK'ta ilk itiraz olarak düzenlenmiş bulunmasıdır. Aynı davanın tekrar açılıp görülmesinde, davacının hiçbir hukukî yararı yoktur. Bu nedenle derdestlik kurumunun ilk itiraz olmaktan çıkarılıp dava şartı haline getirilmesi gerekmektedir³²³. Yukarıda dava şartına ilişkin bahsettiğimiz gerekçe, derdestlik için de geçerlidir. HMK tasarısı ile birlikte derdestlik de dava şartları arasında düzenlenmiştir. Tasarının 119/I-1 maddesinde düzenlenen “aynı davanın, daha önceden açılmış ve hâlen görülmekte olmaması”, buna işaret etmektedir.

Çekişmesiz yargı işlerinde sulh hukuk mahkemesinin genel görevli yargı yeri olduğunun vurgulanması, sulh hukuk mahkemesinin vermiş olduğu kararlara karşı da asliye hukuk mahkemesine itiraz yolunun açılması gerekir³²⁴. Böylelikle, çekişmesiz yargı işleri de normal iki taraflı davalar gibi görülmeyecek, bu davalara ilişkin usul kuralları uygulanmayacaktır. Böylece, bu tür davalar daha kısa sürede kesin olarak çözümlenecektir. HMK tasarısında çekişmesiz yargı işleri 386. maddede açıkça sayılmıştır. Bu sayım yapılırken hangi hukuk dallarında, hangi çekişmesiz yargı işlerinin olduğu göz önünde tutulmuştur. 387. maddede bu işlerde görevli mahkeme düzenlenmiş, aksine bir düzenleme bulunmadığı sürece sulh hukuk mahkemesinin genel görevli mahkeme olduğu belirtilmiştir. 388. maddede yetkili mahkeme, 389. maddede yargılama usulü (basit yargılama usulü), 391. maddede de

³²³ Kuru, Sebepler, sh. 106, Tanrıver, Önlemler, sh. 78, Öztekin, sh. 495.

³²⁴ Tanrıver, Önlemler, sh. 78, Öztekin, sh. 495.

bu kararlara karşı on beş gün içinde “istinaf” yoluna başvurulabileceği düzenlenmiştir.

Görevsizlik ve yetkisizlik kararlarında davacının yargılama giderlerine mahkûm edilemeyeceğinin açık bir hükümle düzenlenmesi ve bu sayede görev ve yetki itirazlarının sayısının bir hayli azalacağı ve bu nedenle yargılamanın çabuklaşacağı tahmin edilmektedir³²⁵. Ancak HMK tasarısının 335/2. maddesine göre, görevsizlik, yetkisizlik veya gönderme kararından sonra davaya bir başka mahkemede devam edilmesi hâlinde, yargılama giderlerine o mahkeme hükmeder. Görevsizlik, yetkisizlik veya gönderme kararından sonra davaya bir başka mahkemede devam edilmemiş ise, talep üzerine davanın açıldığı mahkeme dosya üzerinden bu durumu tespit ile davacıyı yargılama giderlerini ödemeye mahkûm eder. 3. fıkrasına göre ise, davanın açılmamış sayılmasına karar verilen hâllerde yargılama giderleri davacıya yükletilir. Bu kararlara ilişkin itiraz sayısının azalmasıyla yargılamanın makul sürede bitirilmesine hizmet edilmiş olacaktır.

Terditli davanın kanunda açıkça düzenlenmesi gerekir³²⁶. HMK tasarısının 116. maddesinde terditli dava açıkça düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, davacı, aynı davalıya karşı birden fazla talebini, aralarında aslilik–ferîlik ilişkisi kurmak suretiyle, aynı dava dilekçesinde ileri sürebilir. Bunun için, talepler arasında hukukî veya ekonomik bir bağlantının bulunması şarttır. Mahkeme, davacının asli talebinin esastan reddine karar vermedikçe, fer’î talebini inceleyemez ve hükme bağlayamaz.

³²⁵ Kuru, Tedbirler, sh. 134, Tanrıver, Önlemler, sh. 78, Öztekin, sh. 495.

³²⁶ Kuru, Tedbirler, sh. 137, Tanrıver, Önlemler, sh. 78, Öztekin, sh. 495

Davaya aslî müdahale konusunda kanuna açık hüküm konulmalıdır³²⁷.

HMK tasarısının 71. maddesinde asli müdahale kurumu açıkça düzenlenmiştir. Adı geçen maddeye göre, bir yargılamanın konusu olan hak veya şey üzerinde kısmen ya da tamamen hak iddia eden üçüncü kişi, hüküm verilinceye kadar bu durumu ileri sürerek, yargılamanın taraflarına karşı aynı mahkemede dava açabilir. Asli müdahale davası ile asıl yargılama birlikte yürütülür ve karara bağlanır. Böylelikle, aslî müdahale davasının ayrıca görülmesi engellenecek ve mahkemenin ihbar etmesini ilgilinin beklemesine gerek kalmayacaktır.

İki mahkemenin yargı sınırlarının kapsamında tereddüt edilmesi halinde, daha dava açılmadan önce yargı yerinin belirlenmesini sağlayacak bir sistem kabul edilmelidir³²⁸. HMK tasarısının 27. maddesinde yargı yerinin belirlenmesini gerektiren sebepler sayılmıştır. 27. maddenin 1. fıkrasının b bendinde, iki mahkeme arasında yargı çevrelerinin sınırlarının belirlenmesi konusunda bir tereddüt ortaya çıkması hali düzenlenmiştir. Bu bentte, iki mahkeme arasında yargı çevrelerinin sınırlarının belirlenmesi konusunda bir tereddüt ortaya çıkarsa, yine yargı yeri belirlenmesi yoluna başvurulacaktır. Bu başvuru için, dava açılmasını beklemeye gerek yoktur. Dava açılmadan yargı yeri belirlenirse, davanın gereksiz yere uzaması engellenmiş olur³²⁹.

³²⁷ Kuru, Tedbirler, sh. 138, Tanrıver, Önlemler, sh. 78.

³²⁸ Kuru, Tedbirler, sh. 134, Tanrıver, Önlemler, sh. 78.

³²⁹ HMK tasarısı madde gerekçesi.

Tespit davaları hakkında kanuna açık hükümler konulmalıdır. Özellikle, kısmî eda davasının mümkün olduğu hallerde hukukî münasebetin tamamının tespiti için bir tespit davası açılabileceğinin kabul edilmesiyle, açılacak birçok eda davasının önüne geçilebilir. Bu durum da, dava sayısının azalmasını sağlayabileceği gibi yargılamayı da hızlandırır³³⁰. HMK tasarısının 112. maddesinde tespit davası açıkça düzenlenmiş, hangi hallerde bu davanın açılıp açılmayacağı belirtilmiştir.

Sulh hakkında kanunda açık bir düzenleme yapılması, özellikle sulh halinde mahkemelerin nasıl karar vereceği ve bu kararın maddi anlamda kesin hüküm oluşturup oluşturmayacağı hususuna da açıklık getirilmesi gerekir³³¹. Sulh konusunda da HMK tasarısının 317 ve devamı maddelerinde açık hükümler getirilmiş, 317. maddede sulhün tanımı yapılmış, kapsamı belirtilmiş, 318. maddede sulhün zamanı düzenlenmiş, 319. maddede de sulhün davayı doğrudan doğruya sona erdirdiği ve kesin hüküm gibi sonuç doğurduğu ve son olarak da irade fesadı ve gabin hallerinde iptalinin istenebileceği düzenlenmiştir. Bu tür bir düzenlemeyle, sulhle sona eren davaların özellikle dava sayısının azalması bakımından etkili olması sağlanabilir.

Islah yoluyla tarafların değiştirilmesi de mümkün hale getirilmelidir³³².

HMK tasarısında da bu yönde bir hüküm bulunmamaktadır. Tasarının gerekçesinde, Yargıtay uygulamasının da ıslah yoluyla taraf değiştirilemeyeceği yönünde olduğu

³³⁰ Kuru, Tedbirler, sh. 135.

³³¹ Kuru, Tedbirler, sh. 134, Tanrıver, Önlemler, sh. 78.

³³² Kuru, Tedbirler, sh. 138, Tanrıver, Önlemler, sh. 78, ayrıca bu hakkında bkz. Yılmaz, Ejder; Medenî Yargılama Hukuku'nda Islah, Ankara, 1982.

vurgulanmıştır. Islah yoluyla taraf değişikliğinin sağlanabilmesinin önü açılırsa, mahkemelerin önüne gelen dava sayısı da azalmış olacak, davalar da daha kısa sürede sonuçlandırılacaktır.

Birlikte dava açılmasının koşullarını belirleyen HUMK m. 43'te yer alan **“aynı sebepten neşet etmesi”** deyiminin yanına **“veya birbirine benzer sebeplerden”** deyiminin eklenmesi ve birlikte dava açılması imkânının genişletilmesi gerekir. Böylece birbirine benzer davalara ayrı ayrı bakılması, birlikte bakılmasına oranla daha fazla zaman alacağı için bu durumun önüne geçilmiş olur³³³. HMK tasarısının 63 ve devamı maddelerinde ihtiyarî ve mecburî dava arkadaşlığı düzenlenmiş olup, 63. maddenin 1. fıkrasının c bendinde, davaların temelini oluşturan vakıaların ve hukukî sebeplerin aynı veya birbirine benzer olması şeklinde düzenleme yapılmıştır.

Mahkeme içi ikrarın ve taraf yemininin kesin delil olmaktan çıkarılıp takdirî delile dönüştürülmesi sağlanmalı, bilimsel ve teknolojik gelişmeler karşısında kesin delil sistemi terk edilerek serbest delil sistemine geçilmelidir³³⁴. Ancak HMK tasarısında ikrar kurumunun (madde 192) içeriğinde herhangi bir değişiklik yapılmamış, sadece dili sadeleştirilmiştir. Taraf yemini konusunda da farklı bir düzenlemeye gidilmemiş, taraf yemininin düzenlenmesinde yer alan formül dini öğelerden soyut hale getirilmeye çalışılmıştır³³⁵.

³³³ Kuru, Tedbirler, sh. 138, Tanrıver, Önlemler, sh. 78.

³³⁴ Yılmaz, Adalet, sh. 485-486, Tanrıver, Önlemler, sh. 79.

³³⁵ HMK tasarısı genel gerekçesi.

Adlî yardım kurumunun daha etkin bir biçimde düzenlenmesi gerekir. Mahkemelerde verilen ara kararların sırf masraf yatırılmadığı için yerine getirilmediği görülmektedir. Bu nedenle de söz konusu davalar uzamaktadır. Adlî yardım kurumu daha etkin bir hale getirilirse, bu sorun ortadan kaldırılacak, sırf masraf yatırılmadığı için dosyanın sürüncemede kalması engellenecektir. HMK tasarısında adlî yardım kurumu da 338 ve 344. maddeler arasında ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Anayasada düzenlenen hak arama özgürlüğünün kullanılabilmesi ve adil yargılama hakkının unsurlarından olan, taraflar arasında silahların eşitliği ilkesinin hayata geçirilebilmesi için, gerekli yargılama giderlerini hiç veya sıkıntıya düşmeksizin ödeyemeyecek durumda bulunan kişilere, her türlü mali ve hukukî korunma taleplerinde kolaylık sağlanması, sosyal hukuk devleti ilkesinin gereklerindendir. Bu gereğin yerine getirilebilmesi ise, adlî yardım ile mümkün olacaktır. Adlî yardımdan yararlanabilme koşulları, yoksulluk ve haklılıktır. Yoksulluk, tamamen fakr-u zaruret içinde bulunmak şeklinde anlaşılmamalıdır. Kendisi ve ailesinin normal geçimini sağlayacak kadar mal ve haklara veya gelire sahip olan bir kişinin, açmak zorunda kaldığı bir dava veya kendisine karşı açılan bir dava sebebiyle yapmak zorunda kalacağı harcamaları, kendisi ve ailesinin geçimini önemli ölçüde zora düşürmeksizin karşılama gücünden yoksun olan kişilerin de adlî yardımdan yararlanmaları icap eder. Haklılık koşulunun varlığı konusunda ise, yaklaşık ispat ölçüsünde hâkimde bir kanaatin oluşması gerekir. Talepte bulunan kişinin baştan açıkça haksız görülmüyor olması da, adlî yardımın koşulu olan haklılığın ispatı için yeterli sayılabilir³³⁶.

³³⁶ HMK tasarısı madde gerekçesi.

Bilirkişilik kurumunun kötüye kullanılmasının önüne geçilmeli, hukukî sorunlarda bilirkişiye başvurulması engellenmeli, böyle bir durum söz konusu olursa bu mutlak bozma nedeni sayılmalıdır³³⁷. Bu konuyu ikiye ayırarak inceleyebiliriz³³⁸:

1. Taraflardan biri, bilirkişi hakkındaki bir usul kuralının yanlış uygulandığını veya hiç uygulanmadığını haklı olarak ileri sürmüş, fakat mahkeme bu itirazı inceleyip karara bağlamamışsa, bu durum tek başına bir temyiz nedeni olacaktır. 2. Bilirkişi konusundaki kanun hükümlerine aykırı davranıldığı taraf veya taraflarca ileri sürülmemişse, bu aykırılığın bozma nedeni oluşturabilmesi için, uyulmayan hükmün emredici olması ve bu kuralın uygulanmamasının hükme etkisi bulunması gerekir. Yani, bilirkişiye ilişkin emredici kuralın uygulanmaması veya yanlış uygulanmasından hükmün etkilenmiş olması gerekir. HMK tasarısında bilirkişilik kurumu 270 ilâ 291. maddeler arasında ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. 270. maddeye göre, hâkimler, hâkimlik mesleğinin gerektirdiği genel ve hukukî bilgi ile çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişiye başvuramaz. Tasarının 375. maddesinde de mutlak bozma nedenleri sayılmış; ancak bu sebepler arasında bilirkişilik kurumuna ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. 375. maddenin 1-ç bendinde, karara etki eden yargılama hatası veya eksiklikleri bulunması mutlak bozma nedeni olarak düzenlenmiştir. Yukarıda yaptığımız ayrımı bu bent açısından uygulayabiliriz. Hâkimin hukukî sorunlarda bilirkişiye başvurusu halinde dava bilirkişi önünde geçen süre kadar uzayacaktır. Bu durumu ayrıca mutlak bozma nedeni de sayacak olursak Yargıtay önünde geçecek süre kadar da yargılama

³³⁷ Tanrıver, Önlemler, sh. 79, bu konu hakkında bkz. TBB, Bilirkişilik Sempozyumu, Samsun, 2001.

³³⁸ Arslan, Ramazan; Bilirkişilik, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 190-211), sh. 208.

uzayacak, söz konusu davanın makul sürede sonuçlandırılması söz konusu olmayacaktır.

Seri ve sözlü yargılama usullerinin kaldırılması gerekir³³⁹. HMK tasarısının genel gerekçesinde açıkça belirtildiği gibi, seri yargılama ve sözlü yargılama usullerine taslakta yer verilmemiştir. 1086 sayılı Kanunda seri yargılama usulü, sadece cevap dilekçesi ile cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçesi için yazılı yargılama usulüne nazaran kısa süreler öngörmekteydi. Bu kısa süreler dışında yazılı yargılama usulüne atıf yapıldığı için, seri yargılama usulü ile yazılı yargılama usulü arasında bir fark bulunmamakta idi. Hatta cevap ve diğer dilekçeler için çoğu kez mahkemeye müracaat ederek sürenin uzatılması istendiğinden ve bu talep kabul edildiğinden, adı seri olan yargılama usulü çoğu kez yazılı yargılama usulünden daha uzun sürmekte idi. Bu nedenle, uygulamada ismi dışında seri bir yargılama öngörmeyen bu usule yer verilmemiştir. Keza, sözlü yargılama usulü de uygulamada yazılı yargılama usulü gibi uygulandığından, bu iki yargılama usulü kaldırılarak, basit yargılama usulü, yazılı yargılama usulüne nazaran daha hızlı, daha kolay bir usul haline getirilmeye çalışılmıştır³⁴⁰.

Dava konusunu davacıdan devralan kimsenin, davada onun yerine geçerek davayı takip etmeye yetkili olduğu hakkında açık bir hüküm konulmalıdır³⁴¹. HMK tasarısının 130. maddesinin 2. fıkrasında bu husus açıkça düzenlenmiştir. Adı geçen

³³⁹ Tanrıver, Önlemler, sh. 79.

³⁴⁰ HMK tasarısı genel gerekçesi.

³⁴¹ Kuru, Tedbirler, sh. 137.

maddeye göre, davanın açılmasından sonra, dava konusu davacı tarafından devredilecek olursa, devralmış olan kişi, görülmekte olan davada davacı yerine geçer ve dava kaldığı yerden itibaren devam eder.

Kanunda yer alan sürelerin miktar ve işlemeye başlayacakları an itibariyle bir yeknesaklığa kavuşturulması gerekir³⁴². HMK tasarısının 96 ve 100. maddeleri arasında süreler düzenlenmiş olup sürelerin başlama anının tebliğ veya tefhim tarihi olduğu belirtilmiştir. Böylece süreler bakımından uygulamada ortaya çıkan tereddütler ortadan kaldırılmış olacaktır.

Hâkimlerin sorumluluğuna ilişkin hükümler gözden geçirilerek yeniden düzenlenmelidir³⁴³. HMK tasarısının 52 ilâ 55. maddelerinde bu durum ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Hâkimlerin hukukî sorumluluğuna dair hükümlerin yeri değiştirilmiş ve kanunun sistemi bakımından hâkimin yasaklılığı ve reddinden sonra düzenlenmiştir. Bu hükümle, 1086 sayılı kanunun 573–576. maddelerinde düzenlenen hâkimin kusurlu davranışlarından, ilk etapta Devletin sorumlu tutulamayacağı, hâkimin şahsen sorumlu tutulması gerektiği yönündeki esastan ayrılmış ve uluslar arası hukuk da nazara alınarak, hâkimin yargılama faaliyeti esnasında vermiş olduğu zararlardan, ilk plânda Devlete karşı tazminat davası açılması esası kabul edilmiştir. Devlet, daha sonra kusurlu hâkime rücu edebilecektir. Böyle bir düzenleme ile hâkimlerin hukukî sorumluluğuna ilişkin durum, idarenin memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri eylem ve

³⁴² Tanrıver, Önlemler, sh. 79.

³⁴³ Tanrıver, Önlemler, sh. 79.

yaptıkları işlemlerden birinci derecede Devleti sorumlu tutan ve daha sonra da Devletin sorumlu kişiye rücu etmesini kabul eden, Anayasanın 129. maddesinin beşinci fıkrası hükmüne de uygundur. Hükümde geçen “hâkim” kavramı, genel anlamda kullanılmıştır. Buna, yargı yetkisini kullanan tüm hâkimler dâhildir. Örneğin, ilk derece mahkemesi hâkimleri, bölge adliye mahkemesi hâkimleri, Yargıtay, Danıştay başkan ve üyeleri de buraya dâhildir³⁴⁴.

Dürüstlük kuralı daha önce de bahsettiğimiz gibi yargılama hukukunda da geçerlidir. Bu nedenle dürüstlük kuralının ve doğruyu söyleme yükümlülüğünün kanunda açıkça düzenlenmesi gerekir³⁴⁵. HMK tasarısının 35. maddesinde dürüst davranma ve doğruyu söyleme yükümlülüğü başlığı altında bu durum açıkça düzenlenmiştir. Adı geçen maddeye göre, taraflar, dürüstlük kuralına uygun davranmak zorundadırlar. Taraflar, davanın dayanağı olan vakıalara ilişkin açıklamalarını gerçeğe uygun bir biçimde yapmakla yükümlüdürler.

Davanın başında belirli bir miktar **masraf avansı** alınabileceğini öngören ve ilamın tebliğe çıkartılması ve infaza konması için mahkeme kararlarının taraflara re’sen tebliğ edilmesi hususunda Kanunda açık bir düzenlemeye gidilmesi gerekir³⁴⁶. Tebligat hukukuna ilişkin sebeplere değinirken bahsettiğimiz yargılama harç ve giderlerinin yatırılmaması veya geç yatırılmasının yargılamanın uzamasına neden olduğu ve bu nedenle avans sistemine geçilmesi gerektiği konusunda HMK

³⁴⁴ HMK tasarısı madde gerekçesi.

³⁴⁵ Tanrıver, Önlemler, sh. 80.

³⁴⁶ Tanrıver, Önlemler, sh. 80.

tasarısında açık hükümler bulunmaktadır. HMK tasarısının 125. maddesine göre, davacı, yargılama harçları ile her yıl Adalet Bakanlığı'na çıkartılacak gider avansı tarifesinde belirlenecek olan tutarı, dava açarken mahkeme veznesine yatırmak zorundadır. Avansın yeterli olmadığının dava sırasında anlaşılması hâlinde, mahkemece, bu eksikliğin tamamlanması için davacıya yedi günlük kesin süre verilir. 446. maddede de avansın yatırılması ve giderlerin ödenmesi hususu düzenlenmiştir. Ancak ilam harcı kaldırılmamış, 306. maddede ilamı almak isteyen tarafın karar ve ilam harcının tamamını değil, hüküm sonucunda kendisine yüklenmiş olan kısmı ödemek zorunda olduğu düzenlenmiştir.

HMK tasarısıyla bu alanda getirilecek olan en büyük yenilik, daha önce de değindiğimiz **ön inceleme** müessesidir. HMK tasarısının 142 ilâ 147. maddelerinde bu kurum ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. “Ön İnceleme” başlığını taşıyan bu bölüm, medenî usul hukuku alanındaki kanunlaştırmada, hukukumuz için önemli bir yeniliktir. Uygulamada en çok şikâyet edilen ve yargılamanın gecikmesi sebebi olarak gösterilen önemli bir husus, tam hazırlık yapılmadan tahkikata başlanmasıdır. Hatta çoğu kez, taraflar delillerini tam olarak göstermeden ve dilekçelerine eklemeden, mahkeme de delilleri tam olarak toplamadan tahkikata başlamaktadır. Delillerin ve hukukî uyumsuzluğun tartışılması için yeterli hazırlık yapılmadan tahkikata başlandığında, istenen sonuç elde edilememekte, tahkikat, delillerin toplanması için gereksiz yere uzamaktadır. Bunun yanında, mahkemelerce, yeterli hazırlık yapıp dosyalar incelenmediğinden ve taraflar da bu konuda gerekli açıklamaları tam olarak yapmadıklarından, yargılamanın başında karar verilmesi gereken, usule ilişkin dava şartları ve ilk itirazlar davanın sonunda karar verilebilmektedir. Örneğin, iki yıl

süren bir davanın sonunda, bazen mahkemenin görevsizlik ya da yetkisizlik kararı verdiği veya zamanaşımı gerekçesiyle davayı reddettiği görülebilmektedir. Bu eleştirilerin, aslında 1086 sayılı Kanunun sistemi içinde de giderilmesi mümkündür. Her ne kadar kanunda açıkça bir ön inceleme aşaması mevcut olmasa da, dilekçelerin teatisi aşamasında, tarafların tüm delillerini sunmaları ve gerekli yerlerden getirilecek şekilde bilgi ve masrafları vermelerine ilişkin hükümler, hâkimin tahkikata başlamadan önce, tarafların anlaştıkları ve anlaşamadıkları hususları tespit ederek, anlaşamazlık noktaları üzerinde yargılamayı yürütmesi, hatta uyuşmazlık hüküm için yeterince aydınlanmışsa hükmün verileceği, gerektiğinde tarafların dinlenerek sulhe teşvik edileceği şeklindeki hükümler karşısında, yukarıda kısaca eleştiri içeren uygulamanın ortaya çıkmaması gerekirdi. Ancak, bu hükümler, belirli bir kesiti içinde barındırmadığından, uygulamamız, gereğini tam yerine getirmemiş, daha doğrusu bunların tümü tahkikat içinde yapar hale gelmiştir. Hatta, ilk duruşmada daha dilekçelerin teatisi aşamaları dahi tamamlanmadığı, dilekçelerin ilk duruşmada taraflara tebliğ edildiği, delillerin tahkikat içinde toplandığı görülmüştür. Tahkikat duruşmaları, delillerin inceleneceği ve hukukî tartışmanın yapılacağı zaman dilimleri olmaktan çıkmış, delillerin toplandığı bir aşama hâline gelmiştir. Çoğu kez, tapu veya nüfus idaresine yazılacak yazının belirlenmesi ya da buralardan gelecek yazıların gelmediğinin tutanağa geçirilmesi için duruşmalar yapılır hâle gelmiştir. Aslında tahkikat için gereksiz olan bu duruşmalara taraflar gitmediğinde dosyanın işleminden kaldırılması, gittiklerinde ise herhangi bir ciddi işlemin yapılmamaktadır. Tüm bu eleştirileri ortadan kaldırmak için, ancak dilekçelerin karşılıklı verilmesi aşaması tamamlandıktan, elde olan mevcut deliller verildikten, elde olmayanların ise masrafları ödendikten ve nereden getirtileceğine ilişkin bilgiler verildikten sonra,

tahkikatın başlatılması amaçlanmıştır. Buna bağılı olarak, tahkikatın, amacına uygun olarak, sadece uyuşmazlığın ve uyuşmazlığa ilişkin delillerin incelendiğı ve tartışıldığı bir aşama haline getirilmesi; bunun için de tarafların anlaştıkları ve anlaşamadıkları hususların tahkikat başlamadan tam tespiti gereklidir. Ayrıca, işin esasına girilmesi gerekli olmayan, usule ilişkin kararlarla sürelerle ilişkin kararların da başlangıçta verilmesi, birçok uyuşmazlığın baştan hâlli sonucunu doğuracaktır. Tüm bunları sağlamak için dilekçelerin karşılıklı verilmesinden sonra, tahkikat aşamasından önce, ön inceleme aşaması yeni bir yargılama kesiti olarak kabul edilmiştir. Bu aşamada, uyuşmazlık konuları tam ve açık olarak tespit edilmiş olacağından, tarafların durumlarını gözden geçirerek sulh olmaları da daha kolay hâle gelebilecektir. Bu aşamanın diğeri bir olumlu yönü ise, uyuşmazlık noktaları kesin olarak tespit edildiğinden, inceleme ve hukukî tartışma da bu noktalara münhasır yapılacak, gereksiz işlemlerin ve zaman kaybının önüne geçilmiş olacaktır. Ön inceleme aşamasında yapılması gerekenler yapılmadan, bu konuda verilmesi gereken kararlar verilmeden tahkikata geçilemeyeceğı çok açık olarak düzenlenmiştir. Bunun aksine davranış, açık kanun hükmünü uygulamamak olacağından, hâkimin de sorumluluğunu gerektirecektir.

Ön incelemenin amacına uygun yapılması, taraflar arasında sulh imkânını artıracak, hatta yargılama dışı uyuşmazlık çözüm yollarıyla da bağlantılı olarak tarafların doğrudan ya da arabulucu yardımıyla uyuşmazlığı çözmelerinin yolunu açacaktır. Taraflar sulh olmadıklarında ise tahkikat için tüm hazırlıklar yapılmış olduğundan, tahkikatta sadece tanık dinlenmesi, bilirkişiye başvurulması ve keşif gibi usul işlemleri gerçekleştirilecek, tahkikatın arka arakaya yapılacak birkaç

oturumda da tamamlanması mümkün olabilecektir. Bu bölümün “ön inceleme” olarak ifade edilmesinin sebebi, dilekçelerden sonra, mahkemece yapılacak ilk inceleme aşaması olması, ancak işin henüz esasına tam olarak girilmemesidir. Bu aşama, tahkikat olmadığından tahkikat ifadesi de kullanılmamıştır. Çünkü, bu aşamada bir ön tahkikat ve benzeri işlemlerden daha çok, tahkikattan önce yapılması gereken işlemler tamamlanmaktadır. Bu bölüm, tasarıda yeni olmakla birlikte, hukukumuzda tamamen yabancı da değildir. Aynı işlevi tam olarak görmese, farklı işlemler yapılsa da, örneğin temyiz aşamasında da işin esasına girilmeden ön inceleme yapılarak gerekli kararlar verilmektedir. Belirtilen sebeplerle, yargılamanın bu aşamasına ön inceleme denilmiştir³⁴⁷.

Son olarak kanun yollarına ilişkin **karar düzeltme yolunun** kaldırılması gerektiğini ve mahkemelerin Yargıtay’ın bozma kararına karşı **direnme** müessesesinin kaldırılması ya da belli miktarlarla sınırlandırılması gerektiğini söyleyebiliriz³⁴⁸. Daha önce de değindiğimiz gibi, HMK tasarısında istinaf yolunun kabul edilmesiyle karar düzeltme yolu kaldırılmıştır. Bu nedenle, tasarıda karar düzeltme yoluna yer verilmemiştir. HMK tasarısında direnme müessesesine ilişkin herhangi bir sınırlama da getirilmemiştir.

³⁴⁷ Naklen: HMK tasarısı genel gerekçe.

³⁴⁸ Kuru, Tedbirler, sh. 138-139, Tanrıver, Önlemler, sh. 79-80.

SONUÇ

Adil yargılanma hakkı iç hukukumuzda açıkça düzenlenmiş değildir; sadece Ay. m. 36'da açıkça zikredilmektedir. Ancak bu bir eksiklik değildir. Çünkü adil yargılanma hakkı, AİHS. m. 6'da ayrıntılı bir düzenlemeye tâbi tutulmuştur. Yine Anayasamızın 90. maddesinin beşinci fıkrasıyla bu hüküm iç hukukumuzun bir parçası haline getirilmekle bu boşluk doldurulmuş olmaktadır.

Adil yargılanma hakkı sözleşmede açıkça belirtilen unsurlardan (kanunî, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde yargılanma, makul süre içinde yargılanma, aleni olarak yargılanma, hakkaniyete uygun olarak yargılanmadan) başka dava hakkı, çelişmeli yargılama, silahların eşitliği vb. gibi zımni unsurları da içermektedir. Bu hakkın koruma alanını ise, özel hukuk uyuşmazlıkları ve suç ithamına ilişkin ceza hukuku uyuşmazlıkları oluşturmakta, bunlardan başka bazı kişi haklarını ilgilendiren idarî uyuşmazlıklar da bu kapsamda telakki edilmektedir. Bu ilke sadece medenî yargılamada geçerli olan bir ilke değildir, aynı zamanda ceza muhakemesi, idarî yargı ve tahkimde de geçerli olan bir ilkedir. Adil yargılama hakkının ihlali halinde başvurulabilecek yollar ise HUMK. m. 445'e 11. bent olarak eklenen yargılamanın yenilenmesi ve ayrıca anayasa şikâyetidir.

Medenî yargılama alanında makul sürede yargılanma hakkı, usul hukukumuzda egemen olan ilkelere usul ekonomisi ilkesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu ilke, yargılamanın en az giderle, mümkün olan en kısa sürede ve en az zorlukla

gerçekleştirilmesini sağlama yöneliktir. Makul sürede yargılanma hakkı da, bu amaca hizmet etmektedir.

Makul sürenin hesaplanmasında standart süreler mevcut değildir. Her olayın özelliklerine göre değerlendirme yapılmaktadır. Bu sürenin başlangıcı, kural olarak, mahkemeye başvuru tarihi, yani, davanın açıldığı tarihtir. AİHM, bu sürenin hesaplanmasında davaların karmaşıklığını, yargılama makamlarının tutumlarını ve davanın taraflarının tutumunu ölçüt olarak dikkate almaktadır.

Medenî yargılama alanında davaların uzama sebepleri de mahkeme teşkilatına, hâkimlere, mahkemede çalışan personele, tebligata, Yargıtay’a, avukatlara, dava sayısının çokluğuna ve HUMK’a ilişkin sebepler olarak özetlenebilir. Bu sebeplere değinirken bunlara ilişkin çözüm önerileri de getirilmeye çalışılmış, özellikle HUMK’a ilişkin sebeplere değinirken HMK tasarısıyla getirilmesi düşünülen düzenlemelere de tezimizde yer verilmiştir.

En son, konunun öneminin vurgulanması amacıyla, Yargıtay’ın iş yüküne ve dava sayısının çokluğuna ilişkin 2007 yılı ve daha önceki yıllara ilişkin istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 1. YARGITAY HUKUK GENEL KURULU VE HUKUK DAİRELERİ İŞ YÜKÜ
(1/1/2007-31/12/2007)

	GELEN İŞ			YIL İÇİNDE ÇIKAN İŞ							BİR		
	GEÇEN YILDAN DEVREN GELEN	YIL İÇİNDE GELEN	TOPLA M	ONAM A	BOZMA	BİR LÜMD ONAM	RED	GERİ ÇEV.	İLGİLİ DAİREY E	YARGI YERİ BELİRT.	TOPLA M	SONRAKİ YILA DEVREDEDEN İŞ	M*
HUKUK GENEL	11	983	994	86	663	2	76	59	91	0	977	17	23
2.HUKUK	1169	13040	14209	3434	1565	0	1687	1355	4197	0	12238	1971	125
3.HUKUK	8899	21701	30600	7349	4292	32	2596	2247	1522	0	18038	12562	216
4.HUKUK	534	21611	22145	10626	1896	15	2778	837	3522	0	19674	2471	62
5.HUKUK	7107	15147	22254	6950	2028	20	2446	381	4678	0	16503	5751	234
6.HUKUK	2976	15366	18342	8353	2260	0	2243	1765	751	0	15372	2970	80
7.HUKUK	1649	14744	16393	8018	1821	343	1571	719	1901	0	14373	2020	74
8.HUKUK	124	5314	5438	2014	1448	60	634	210	739	0	5105	333	44
9.HUKUK	682	7330	8012	3082	1135	209	860	1094	1047	0	7427	585	61
10.HUKUK	9950	43054	53004	21358	12141	0	2436	1249	2930	0	40114	12890	116
11.HUKUK	6836	25300	32136	15113	3454	0	441	1544	1032	0	21584	10552	145
12.HUKUK	11812	15200	27012	4714	3424	56	1960	447	5436	0	16037	10975	394
13.HUKUK	2215	24501	26716	12221	3246	0	6371	914	1756	0	24508	2208	47
14.HUKUK	3212	16357	19569	4471	2619	0	2449	810	5023	0	15372	4197	168
15.HUKUK	845	16907	17752	7588	2422	0	2494	901	3252	0	16657	1095	62
16.HUKUK	4202	7907	12109	3194	1634	1	1380	564	1672	0	8445	3664	234
17.HUKUK	52	5738	5790	1857	1191	58	601	1186	692	0	5585	205	32
18.HUKUK	311	5725	6036	1745	811	27	511	518	773	0	4385	1651	105
19.HUKUK	1140	12309	13449	4667	2359	0	1158	2040	925	0	11149	2300	70
20.HUKUK	3415	12301	15716	3883	2170	4	2125	466	2934	0	11582	4134	180
21.HUKUK	2156	18609	20765	8926	1908	0	1799	2214	700	1696	17243	3522	65
21.HUKUK	7410	26230	33640	19198	1960	0	708	1059	835	0	23760	9880	133
TOPLAM	76707	345374	422081	158847	56447	827	39324	22579	46408	1696	326128	95953	126
GENEL KURUL%	1,1	98,9	100	8,8	67,9	0,2	7,8	6,0	9,3	0,0	100		
DAİRELER TOP: %	18,2	81,8	100	48,8	17,2	0,3	12,1	6,9	14,2	0,5	100		

M* : Ortalama görülmeye süresi (Gün) ; Dosyanın daireye geliş ile daireden çıkışı arasında geçen zaman olarak hesaplanmıştır.

**Tablo 2. YARGITAY HUKUK GENEL KURULU VE HUKUK DAİRELERİ
KARŞILAŞTIRMALI İŞ YÜKÜ
(2006-2007)**

HU K U K U H	KUK GEN. KUR.	GELEN İŞ			ÇIKAN İŞ			ORTALAMA GÖRÜLME		
		2006	2007	ARTIŞ	2006	2007	ARTIŞ	2006	2007	ARTIŞ %
		833	994	19,3	822	977	18,9	25	23	-8,0
	1.DAİRE	1456	14209	-2,5	13400	12238	-8,7	114	125	9,6
	2.DAİRE	2755	30600	11,0	18660	18038	-3,3	140	216	54,3
	3.DAİRE	1981	22145	11,7	19283	19674	2,0	49	62	26,5
	4.DAİRE	2191	22254	1,6	14806	16503	11,5	271	234	-13,7
	5.DAİRE	1752	18342	4,7	14545	15372	5,7	80	80	0,0
	6.DAİRE	1539	16393	6,5	13741	14373	4,6	73	74	1,4
	7.DAİRE	4609	5438	18,0	4485	5105	13,8	44	44	0,0
	8.DAİRE	8982	8012	-10,8	8300	7427	-10,5	78	61	-21,8
	9.DAİRE	4528	53004	17,1	35331	40114	13,5	97	116	19,6
	10.DAİRE	2421	32136	32,7	17379	21584	24,2	108	145	34,3
	11.DAİRE	2568	27012	5,2	13875	16037	15,6	374	394	5,3
	12.DAİRE	2748	26716	-2,8	25266	24508	-3,0	52	47	-9,6
	13.DAİRE	1997	19569	-2,0	16763	15372	-8,3	141	168	19,1
	14.DAİRE	1730	17752	2,6	16455	16657	1,2	57	62	8,8
	15.DAİRE	1200	12109	0,8	7807	8445	8,2	240	234	-2,5
	16.DAİRE	8485	5790	-31,8	8433	5585	-33,8	65	32	-50,8
	17.DAİRE	9681	6036	-37,7	9370	4385	-53,2	174	105	-39,7
	18.DAİRE	1237	13449	8,7	11230	11149	-0,7	58	70	20,7
	19.DAİRE	1591	15716	-1,2	12495	11582	-7,3	184	180	-2,2
	20.DAİRE	2078	20765	-0,1	18630	17243	-7,4	57	65	14,0
	21.DAİRE	2468	33640	36,3	17279	23760	37,5	106	133	25,5
		3942	421087	6,8	317533	325151	2,4	115	126	9,6
	TOPLAM	3950	422081	6,8	318355	326128	2,4	115	126	9,6

**Tablo 3. YARGITAY HUKUK DAİRELERİNCE VERİLEN KARAR ORANLARININ YILLARA VE
KARAR TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI (1986-2007)**

YILLAR	YIL İÇİNDE ÇIKAN İŞ	KARAR TÜRÜ %							
		ONAM A	BOZMA	BİRBÖLÜM. ONAMA BİR BÖLÜM. BOZMA	RED	GERİ ÇEVİR.	İLGİLİ DAİREYE	YARGI YERİ	ZAMAN- AŞIMI İLE ORTADAN KALKMA
1986	166521	54,9	18,9	0,4	7,8	7,0	10,9	0,2	0,0
1987	200426	52,0	15,5	0,3	6,7	5,4	20,0	0,1	0,0
1988	215856	59,5	16,0	0,4	7,4	6,3	10,2	0,3	0,0
1989	216614	58,8	16,4	0,3	8,2	5,7	10,3	0,2	0,0
1990	238703	58,7	16,4	0,3	8,4	4,5	11,5	0,1	0,0
1991	249382	59,4	14,9	0,2	9,8	5,1	10,5	0,2	0,0
1992	294550	50,7	16,5	0,3	8,0	5,3	19,1	0,1	0,0
1993	294233	55,1	17,4	0,3	9,8	5,4	11,9	0,1	0,0
1994	295905	56,6	18,1	0,4	8,6	5,8	10,3	0,1	0,0
1995	294367	51,2	22,5	0,5	9,8	5,9	10,1	0,1	0,0
1996	258427	55,8	17,6	0,5	9,6	5,9	10,5	0,1	0,0
1997	246281	55,2	16,6	0,5	10,2	5,7	11,7	0,1	0,0
1998	244107	54,4	17,2	0,3	10,0	6,1	11,9	0,1	0,0
1999	246945	54,2	17,5	0,4	9,9	6,1	11,7	0,2	0,0
2000	244978	54,3	16,6	0,4	10,7	6,1	11,8	0,1	0,0
2001	265300	49,5	21,0	0,4	10,4	5,8	11,3	0,1	1,4
2002	283356	48,9	23,5	0,3	9,6	5,8	11,9	0,1	0,0
2003	272867	46,0	23,3	0,3	9,7	6,4	13,9	0,4	0,0
2004	297505	42,2	24,1	0,4	11,1	6,1	15,2	0,9	0,0
2005	317855	45,1	21,1	0,6	13,2	6,0	13,4	0,6	0,0
2006	317533	47,5	18,4	0,4	12,1	6,9	14,1	0,7	0,0
2007	325151	48,8	17,2	0,3	12,1	6,9	14,2	0,5	0,0

Tablo 4. YARGITAY HUKUK GENEL KURULU VE HUKUK DAİRELERİ İŞ YÜKÜNÜN YILLARA GÖRE DAĞILIMI (1986-2007)

YILLAR	GELEN İŞ				YIL İÇİNDE ÇIKAN	D*	BİR YILA DEVREDE	D*	M*
	YILDA DEVRE	YIL İÇİND	TOPLAM	D*					
1986	42698	190378	233076	100	167710	100	65366	100	134
1987	65366	222685	288051	124	201532	120	86519	132	180
1988	86519	217353	303872	130	216923	129	86949	133	171
1989	86949	226182	313131	134	217311	130	95820	147	176
1990	95820	245582	341402	146	239374	143	102028	156	178
1991	102028	263623	365651	157	250056	149	115595	177	180
1992	115595	288059	403654	173	295333	176	108321	166	192
1993	108321	263577	371898	160	295115	176	76783	117	151
1994	76783	259250	336033	144	296810	177	39223	60	100
1995	39223	282573	321796	138	295533	176	26263	40	63
1996	26263	255690	281953	121	259302	155	22651	35	56
1997	22651	245637	268288	115	247383	148	20905	32	56
1998	20905	240170	261075	112	245026	146	16049	25	52
1999	16049	245667	261716	112	248010	148	13706	21	46
2000	13706	252182	265888	114	246829	147	19059	29	47
2001	19059	277767	296826	127	266494	159	30332	46	56
2002	30332	290215	320547	138	284478	170	36069	55	67
2003	36069	288042	324111	139	273664	163	50447	77	86
2004(*)	50446	311390	361836	155	298259	178	63577	97	101
2005(*)	63578	324528	388106	167	318645	190	69461	106	105
2006(*)	69421	325641	395062	169	318355	190	76707	117	115
2007	76707	345374	422081	181	326128	194	95953	147	126

Tablo 5. YARGITAY HUKUK GENEL KURULUNCA VERİLEN KARAR ORANLARININ YILLARA VE KARAR TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI (1986-2007)

YILLAR	YIL İÇİNDE ÇIKAN	KARAR TÜRÜ %						
		ONAM MA	BOZ MA	BiR ONAMA BiR BOZMA	RED	GERİ ÇEVİR	İLGİLİ DAİRE	YARGI YERİ YERİ
1986	1189	15,5	56,4	0,3	7,8	5,9	14,0	0,1
1987	1106	15,0	61,0	0,5	8,4	4,6	10,5	0,0
1988	1067	15,8	52,1	0,4	21,0	3,6	7,1	0,0
1989	697	22,8	44,6	0,4	12,9	6,3	12,9	0,0
1990	671	17,0	56,0	0,7	10,4	4,9	10,9	0,0
1991	674	19,1	55,8	0,4	10,4	4,0	10,2	0,0
1992	783	17,5	61,0	0,1	8,8	1,9	10,6	0,0
1993	882	11,8	72,8	0,1	6,2	3,2	5,9	0,0
1994	905	16,1	58,5	0,0	9,6	3,8	12,0	0,0
1995	1166	12,9	64,7	0,0	7,4	4,6	10,5	0,0
1996	875	12,2	62,3	0,0	9,6	5,0	10,9	0,0
1997	1102	15,7	55,8	0,0	12,1	6,4	10,1	0,0
1998	919	12,8	51,5	0,0	11,2	9,6	14,9	0,0
1999	1065	24,7	54,8	0,3	6,9	5,4	7,8	0,0
2000	1851	12,5	65,2	0,2	11,7	4,4	6,1	0,0
2001	1194	10,8	65,6	0,3	10,7	4,4	8,2	0,0
2002	1122	12,9	53,3	0,1	9,3	6,8	17,6	0,0
2003	797	11,3	57,3	0,8	16,7	5,3	8,6	0,0
2004	754	9,3	60,0	0,1	9,3	10,3	11,0	0,0
2005	790	10,8	58,5	0,1	11,5	5,4	13,7	0,0
2006	822	9,2	63,7	0,6	12,3	4,0	10,1	0,0
2007	977	8,8	67,9	0,2	7,8	6,0	9,3	0,0

Tablo 6. YARGITAY HUKUK GENEL KURULU VE HUKUK DAİRELERİNDE DAVALARIN ORTALAMA GÖRÜLME SÜRESİNİN (GÜN) YILLARA GÖRE DAĞILIMI

(1986-2007)

YILLAR	HUKUK GENEL KURULU	HUKUK DAİRELERİ
1986	306	133
1987	156	180
1988	78	171
1989	86	176
1990	86	178
1991	77	180
1992	70	192
1993	72	152
1994	107	100
1995	76	62
1996	101	56
1997	82	56
1998	43	52
1999	20	46
2000	15	48
2001	21	59
2002	38	67
2003	18	86
2004	27	102
2005	36	105
2006	25	115
2007	23	126

NOT: Aidiyeti nedeniyle ilgili daireye gönderme karar verilen dosya sayısı ortalama görülme süresi hesabına katılmamıştır

Tablo 7. HUKUK MAHKEMELERİNE AÇILAN(*) VE YOĞUNLUK GÖSTEREN DAVALAR (1/1/2007-31/12/2007)

DAVA TÜRÜ	AÇILA DAVA SAYISI	TOPLA DAVA SAYISI (%)
BOŞANMA	373534	23,7
ALACAK	166271	10,5
TAZMİNAT(ÖDENCE)	110274	7,0
KADASTRO TESBİTİNE İTİRAZ	90477	5,7
İTİRAZIN İPTALİ	79057	5,0
ŞİKAYET	61052	3,9
VASİ TAYİNİ	58368	3,7
NÜFUS DAVALARI	54887	3,5
TAPU İPTALİ-TESCİL	53005	3,4
TAHLİYE	38763	2,5
İSTİMLAK	37291	2,4
TESPİT	32968	2,1
İTİRAZ	29434	1,9
TAPU KAYIT-AD-SOYAD TAS.DAVALARI	26861	1,7
İZALE-i ŞUYUU	22075	1,4
MÜDAHALENİN-MUARAZANIN MENİ	20713	1,3
NAFAKA	20710	1,3
MENFİ TESBİT	20183	1,3
İŞDAVALARI	17852	1,1
DiĞER	13299	0,8
TOPLAM	250223	15,9
	157729	100

(*):Yıl içinde açılan ve bozularak gelen toplam dava sayısı alınmıştır.

Tablo 8.

HUKUK MAHKEMELERİNDE YIL İÇİNDE KARARA BAĞLANAN DAVALARIN KARAR VE DAVA TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI

(1/1/2007-31/12/2007)

DAVA TÜRÜ	DAVANIN REDDİ				DAVANIN KABULU		SULH OLMA	DİĞER KARARLAR	TOPLAM
	ZAMANASIMI VE HAK DÜŞÜRÜCÜ SURE	YETKİ- SİZLİK	GÖREV- SİZLİK	SUBUT BULMADI- GNDAN	FERAGAT SEBEBİYLE	TAM KABUL	KABUL- KISMEN		
VERASET	6	26	490	1970	399	357168	245	0	368766
BOSANMA	49	1132	1040	12568	12670	98396	1681	205	159017
ALACAK	245	1559	4135	16004	5224	29187	26756	1047	90014
TAZMİNAT (ODENCE)	154	1254	3897	12108	4239	25904	27679	358	89575
SİKAYET	210	533	402	18682	1021	26842	3146	129	56072
İTHRAZIN İPTALİ	84	675	3281	9366	1885	14836	15632	623	55935
NUFUS DAVALARI	27	546	479	4901	762	35195	1002	41	51323
KADASTRO TESBİTİNE İTJRAZ	52	125	1548	11134	3290	15429	4342	256	50332
VASI TAYİNİ	17	2496	497	5336	178	38485	273	16	48923
TAPU İPTALİ-TESCİL	110	228	2219	7921	1710	12910	3950	119	35895
TAHLİYE	70	93	283	5862	1070	20181	1710	242	35460
TESPİT	33	268	749	3263	687	16151	5922	311	32621
İSTİMLAK	19	49	149	1497	475	25000	2543	35	31192
İTHRAZ	168	438	230	7631	569	9874	1825	43	24912
TAPU KAYIT-AD-SOYAD TASHİHİ VE TAPU DAVALARI	8	65	430	1387	331	16065	1201	25	21756
MUDAHALENİN-MUARAZANIN MENİ	27	110	1576	3438	1019	7778	2785	68	21467
NAFAKA	17	124	91	1665	953	3106	10036	68	19402
İZALE-İ SUYUU	32	93	219	1214	1050	10602	727	53	18646
MENFİ TESBİT	32	321	1358	3334	1169	4163	2615	43	16657
İŞ DAVALARI	19	171	585	2063	612	7413	1138	54	12864
İSTİHKAK	24	49	61	5050	282	3677	673	32	11458
HİZMET TESBİTİ	10	128	641	736	328	6369	1384	12	10911
ÇEK-SENET-KYMETLİ EVRAK/İPTALİ-ZAYİ	6	942	539	1598	542	4120	478	16	10471
İTHRAZIN KALDIRILMASI VE TAHLİYE	29	58	61	2519	246	4613	1362	6	10047
TAKİBİN/TALİKİ-İPTALİ-DURDURULMASI	86	77	78	3001	316	4006	744	16	9868
EVLENMEYE İZİN	1	3	11	813	112	7796	31	0	9484
TANIMA-TENFİZ	0	20	45	369	146	7115	57	0	8512
KIRATESBİTİ	5	20	105	650	295	2168	2926	45	7441
İDDET MUDDETİNİN KALDIRILMASI	0	2	7	155	54	6563	50	0	7243
BORCA İTHRAZ	64	73	62	2397	250	2236	446	18	7195
ÇOCUK MALLARINI KORUMA	0	592	91	583	23	4828	18	0	6595
TESCİL	9	44	468	897	232	2629	451	7	5664
İPTAL	8	113	109	1273	101	2629	599	126	5578
KAYYUM TAYİNİ	1	88	79	366	55	3941	50	2	4895
VASİYETNAMEİN TENFİZİ-TENKİSİ-AÇILMASI-	2	346	56	267	23	3878	25	1	4831
VEFAT DAVASI ADI	0	113	96	743	238	2444	87	6	4502
DİĞER DAVALAR	303	2792	3831	22710	5916	61096	8441	276	122726
TOPLAM	1927	15766	29998	175471	48472	904793	133040	4299	1497250

Tablo 9. HUKUK MAHKEMELERİNDE KARARA BAĞLANAN DAVALARIN MAHKEMELELERİNE GÖRE ORANSAL (%) DAĞILIMI

(1/1/2007-31/12/2007)

MAHKEME TÜRÜ	KARAR TÜRÜ											
	DAVANIN REDDİ						DAVANIN			DAVANIN		
	ZAMAN-AŞIMI VE HAK DÜŞ. SÜRE	YETKİ - SİZLİK	GOREV -SİZLİK	SÜBUT BULMA-DİĞİNDA N	FERAGAT SEBEB.	TAM KABUL	KISMEN KABUL	KISMEN KABUL RED	DAVANIN AÇILMAM İŞ SAYILMA SI	DAVANIN BİRLEŞ TİRİLMESİ	DAVANIN AYRILMASI	SULH OLM A
ASLİYE TİC	0,3	4,7	6,5	19,3	5,8	21,2	22,1	16,3	3,5	0,1	0,3	
ASLİYE HUKUK	0,1	1,2	3,7	12,6	4,0	51,4	11,6	11,4	3,6	0,1	0,2	
İŞ	0,1	1,0	0,4	12,4	4,8	40,9	26,6	8,7	3,5	0,1	1,4	
İCRA HUKUK	0,4	1,1	0,7	29,6	2,3	47,3	5,9	11,5	1,0	0,0	0,2	
SULH HUKUK	0,1	0,9	1,4	5,1	1,2	80,4	4,3	6,0	0,6	0,0	0,1	
KADASTRO	0,1	0,2	3,0	22,1	6,5	30,4	8,5	3,3	24,9	0,4	0,5	
TÜKETİCİ	0,2	0,7	9,3	28,9	12,1	14,7	12,5	19,0	2,2	0,2	0,2	
AİLE	0,0	0,8	1,0	8,1	6,7	58,2	6,0	17,4	1,5	0,1	0,2	
FK.VE	0,0	4,4	1,0	23,8	5,0	17,9	26,1	15,7	4,7	0,2	1,2	
DENİZ	2,0	2,0	9,4	28,5	11,1	10,7	19,5	12,4	4,4	0,0	0,0	
TÜRKİYE	0,1	1,1	2,0	11,7	3,2	60,4	8,9	9,6	2,6	0,1	0,3	

Tablo 10.

HUKUK MAHKEMELERİ İŞ YÜKÜNÜN MAHKEME TÜRÜNE GÖRE DAĞILIMI
(1/1/2007 - 31/12/2007)

YIL İÇİNDE ÇIKAN İŞ																																																																																																																																																																																																																																																																																			
MAHKEME TÜRÜ	DAVANIN REDDİ										DAVANIN KABULÜ					TOP LAM	SULH OLM A	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN BİRL EŞTİ RİL	DAV ANIN AÇIL MAMI Ş SAYI	DAV ANIN BİRL EŞTİ RİL	DAV ANIN AYRI LMA SI	BİR SONR AKI YILA DEVR EDEN	ÇIK ANI N GEL ENE E& %	M*																																																																																																																																																																																																																																																										
	DAVANIN REDDİ										DAVANIN KABULÜ																																																																																																																																																																																																																																																																								
	GEÇEN YILDAN DEVRN GELEN	YIL İÇİN DE AÇI LAN	BOZ ULA RAK GELE N	TOPLA M	ZAMA NAŞI MI VE HAK DÜŞÜ RÜCÜ	YETKİ SİZLİK	GÖRE VSİZL İK	SÜBU T BUL MADI ĞIND AN	FERA GAT SEB	TOP LAM	TAM KABUL	KISME N KABU L KISME N RED RED	TOP LAM	DAV ANIN AÇIL MAMI Ş SAYI	DAV ANIN BİRL EŞTİ RİL											DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI	DAV ANIN AYRI LMA SI

Ortalama yargılama süresi (gün), davanın mahkemeye geliş ile karar verilmesi arasında geçen zaman olarak hesaplanmıştır.

Tablo 11. HUKUK MAHKEMELERİNDE KARARA BAĞLANAN DAVALARIN AÇILIŞ YILLARI
(1/1/2007-31/12/2007)

MAHKEME TÜRÜ	2007 YILINDA KARARA BAĞLANAN DAVALARIN AÇILIŞ YILLARI						TOPLAM	DAVACI SAYISI	DAVALI SAYISI
	2003 VE ÖNCESİ	2004	2005	2006	2007				
ASLİYE TİC . %:	1710 4,9	1866 5,4	4357 12,5	13066 37,6	13780 39,6	34779 100		42659	44630
ASLİYE HUK. %:	10269 2,9	11381 3,2	27432 7,8	110785 31,6	191018 54,4	350885 100		455254	580780
İS %:	3082 2,5	5426 4,4	19714 16,0	51738 42,1	42997 35,0	122957 100		131321	154261
İCRA HUKUK %:	150 0,1	398 0,2	2620 1,6	36426 21,7	127925 76,4	167519 100		181013	182112
SULH %:	1620 0,3	3931 0,7	16962 2,8	91728 15,3	484600 80,9	598841 100		647419	368433
KADASTRO %:	1230 2,4	801 1,6	3743 7,3	18225 35,4	27421 53,3	51420 100		74086	114522
TÜKETİCİ %:	98 0,5	513 2,9	1469 8,2	6757 37,9	9004 50,5	17841 100		19241	20566
AİLE %:	298 0,2	888 0,6	5132 3,4	46059 30,6	98104 65,2	150481 100		154021	145833
FİK.VE SIN.HAK. %:	112 5,0	232 10,4	314 14,1	1053 47,2	518 23,2	2229 100		2476	3083
DENİZ İH.MAH. %:	0 0,0	0 0,0	46 15,4	124 41,6	128 43,0	298 100		311	396
TÜRKİYE %:	18569 1,2	25436 1,7	81789 5,5	375961 25,1	995495 66,5	1497250 100		1707801	1614631

Tablo 12. HUKUK MAHKEMELERİNDE YIL İÇİNDE KARARA BAĞLANAN DAVALARIN AÇILIŞ YILLARINA VE DAVA TÜRLERİNE GÖRE DAĞILIMI
(1/1/2007-31/12/2007)

2007 YILINDA KARARA BAĞLANAN DAVALARIN													
DAVA TÜRÜ	2003 VE ÖNCESİ	AÇILIŞ YILLARI								TOPLA M ÇIKAN	%	M*	
		%	2004	%	2005	%	2006	%	2007				
VERASET	55	0,0	93	0,0	517	0,1	10433	2,8	357668	97,0	368766	24,6	12
BOŞANMA	304	0,2	975	0,6	5628	3,5	48709	30,6	103401	65,0	159017	10,6	145
ALACAK	3047	3,1	4740	4,8	17324	17,5	37856	38,2	36047	36,4	99014	6,6	360
TAZMİNAT (ÖDENCE)	4607	5,1	5528	6,2	13617	15,2	34301	38,3	31522	35,2	89575	6,0	388
ŞİKAYET	26	0,0	79	0,1	518	0,9	8770	15,6	46679	83,2	56072	3,7	65
İTİRAZIN İPTALİ	1171	2,1	2045	3,7	6712	12,0	24242	43,3	21765	38,9	55935	3,7	312
NÜFUS DAVALARI	96	0,2	166	0,3	744	1,4	12445	24,2	37872	73,8	51323	3,4	104
KADASTRO TESBİTİNE İTİRAZ	1178	2,3	771	1,5	3734	7,4	18034	35,8	26615	52,9	50332	3,4	233
VASİ TAYİNİ	39	0,1	194	0,4	651	1,3	8934	18,3	39105	79,9	48923	3,3	81
TAPU İPTALİ-TESCİL	2370	6,6	2416	6,7	5029	14,0	13092	36,5	12988	36,2	35895	2,4	400
TAHLİYE	23	0,1	132	0,4	914	2,6	11031	31,1	23360	65,9	35460	2,4	136
TESPİT	597	1,8	1006	3,1	2859	8,8	14668	45,0	13491	41,4	32621	2,2	285
İSTİMLAK	292	0,9	373	1,2	1740	5,6	12073	38,7	16714	53,6	31192	2,1	206
İTİRAZ	61	0,2	105	0,4	639	2,6	6132	24,6	17975	72,2	24912	1,7	115
TAPU KAYIT-AD-SOYAD TASHİHİ VE TAPU MÜDAHALENİN-MUARAZANIN MENİ	72	0,3	128	0,6	508	2,3	6054	27,8	14994	68,9	21756	1,5	128
NAFAKA	841	3,9	948	4,4	2449	11,4	9121	42,5	8108	37,8	21467	1,4	339
İZALE-İ ŞUYU	29	0,1	121	0,6	693	3,6	7870	40,6	10689	55,1	19402	1,3	181
MENFİ TESBİT	784	4,2	995	5,3	2552	13,7	7769	41,7	6546	35,1	18646	1,2	367
İŞ DAVALARI	589	3,5	822	4,9	2178	13,1	6674	40,1	6394	38,4	16657	1,1	343
İSTİHKAK	39	0,3	171	1,3	685	5,3	5587	43,4	6382	49,6	12864	0,9	213
HİZMET TESBİTİ	31	0,3	87	0,8	470	4,1	3200	27,9	7670	66,9	11458	0,8	142
ÇEK-SENET-KIYMETLİ EVRAK/İPTALİ-ZAYİ	132	1,2	313	2,9	1172	10,7	5863	53,7	3431	31,4	10911	0,7	319
İTİRAZIN KALDIRILMASI VE TAHLİYE	27	0,3	42	0,4	175	1,7	3945	37,7	6282	60,0	10471	0,7	156
TAKİBİN/TALİKİ-İPTALİ-DURDURULMASI	12	0,1	22	0,2	149	1,5	2806	27,9	7058	70,2	10047	0,7	115
EVLENMEYE İZİN	14	0,1	40	0,4	176	1,8	2590	26,2	7048	71,4	9868	0,7	114
TANIMA-TENFİZ	5	0,1	7	0,1	24	0,3	535	5,6	8913	94,0	9484	0,6	24
KİRA TESBİTİ	34	0,4	96	1,1	389	4,6	2508	29,5	5485	64,4	8512	0,6	157
İDDET MÜDDETİNİN KALDIRILMASI	10	0,1	61	0,8	348	4,7	3283	44,1	3739	50,2	7441	0,5	203
BORCA İTİRAZ	4	0,1	6	0,1	45	0,6	244	3,4	6944	95,9	7243	0,5	18
ÇOCUK MALLARINI KORUMA	18	0,3	26	0,4	137	1,9	2240	31,1	4774	66,4	7195	0,5	133
TESCİL	2	0,0	6	0,1	50	0,8	690	10,5	5847	88,7	6595	0,4	45
İPTAL	349	6,2	360	6,4	689	12,2	1971	34,8	2295	40,5	5664	0,4	370
KAYYUM TAYİNİ	69	1,2	130	2,3	513	9,2	2015	36,1	2851	51,1	5578	0,4	239
VASİYETNAMENİN TENFİZİ-TENKİSİ-AÇILMASI-	12	0,2	22	0,4	86	1,8	1121	22,9	3654	74,6	4895	0,3	103
VELAYET DAVALARI	82	1,7	65	1,3	226	4,7	1008	20,9	3450	71,4	4831	0,3	148
DİĞER DAVALAR	16	0,4	37	0,8	180	4,0	1609	35,7	2660	59,1	4502	0,3	171
	1532	1,2	2308	1,9	7269	5,9	36538	29,8	75079	61,2	122726	8,2	188
TOPLAM	18569	1,2	25436	1,7	81789	5,5	375961	25,1	995495	66,5	1497250	100	

M * : Ortalama yargılama süresi (gün). Süre hesaplanırken 2007 yılında açılıp aynı yıl karara bağlanan davalar hesaba katılmamıştır.

Tablo 13. HUKUK MAHKEMELERİNDE ÇIKAN HASIMLI DAVALARIN AÇILIŞ YILLARINA GÖRE DAVA TÜRÜNE DAĞILIMI
(1.1.2007 - 31.12.2007)

DAVA TÜRÜ	ÇIKAN DAVALARIN AÇILIŞ YILLARI							
	2003 VE ÖNCESİ	2004	2005	2006	2007	ŞİKAN TOPLAMI	DAVACI SAYISI	DAVALI SAYISI
Abonelik sözleşmesi/verilmesi-iptali	0	0	19	922	2363	3304	3320	3350
Acele el koyma	1	0	2	236	804	1043	1090	4460
Ad tashihi	5	4	56	909	3186	4160	4160	4160
Adli yardım talebi	0	0	0	5	7	12	12	12
Aile konutu şerhi	0	2	15	93	262	372	374	407
Aile mallarının korunması	0	0	6	39	167	212	231	231
Ailede ayrılık	0	2	8	36	41	87	87	87
Ailenin korunması	1	3	7	247	2896	3154	3443	3814
Alacak	3047	4740	17324	37856	36047	99014	116505	149048
Ana ya da baba rızası arama	1	0	4	23	107	135	139	152
Anne ya da baba soybağı(Nesep) tespiti	40	70	212	612	656	1590	1720	2898
Araç Mülkiyet/tespiti-tescili	2	3	7	66	124	202	218	228
Ayıplı/Mal-Hizmet	21	34	244	1446	1803	3548	3656	4296
Borça itiraz	18	26	137	2240	4774	7195	8025	8100
Bore Tesbiti	8	15	15	139	130	307	342	357
Boşanma	304	975	5628	48709	103401	159017	159017	159017
Boşanmada mal paylaşımı	0	3	28	63	47	141	141	141
Butlan	9	16	36	203	329	593	641	920
Cinsiyet tashihi	0	0	1	12	34	47	47	47
Şek iptali	24	31	95	860	1480	2490	2931	3318
Çocuk mallarını koruma	2	6	50	690	5847	6595	6672	6778
Çocuk teslimi	0	0	1	8	12	21	21	21
Çocukla şahsi ilişki	0	4	15	213	379	611	643	636
Delillerin tespiti	1	3	5	53	25	87	118	149
Deniz raporu ve gemi sicili	0	0	0	0	17	17	17	17
Derece kararına itiraz	0	0	0	0	2	2	2	2
Dernek feshi	2	21	37	747	1266	2073	2375	4081
Devre Mülk	0	7	30	75	33	145	153	172
Diğer hasımlı davalar	155	269	882	3422	5438	10166	15927	21181
Ecrimisil	133	200	481	1383	1155	3352	5127	6239
Eski hale getirme	13	14	48	117	110	302	365	387
Eşya alacağı	4	E	81	210	146	449	463	689
Evi göstermeye izin	0	0	1	9	9	19	22	21
Evlat edinme akdinin feshi	0	1	1	10	48	60	81	76
Evlat edinmeye izin	4	18	84	962	2128	3196	4749	4885
Evliliğe hakim müdahalesi	0	0	0	0	5	5	5	5
Faize itiraz	1	4	92	346	633	1076	1210	1183
Ferağ icbar	11	12	34	81	122	260	306	780
Gecikmiş itiraz	0	0	0	3	35	38	73	73
Geçit hakkı tesisi	67	81	242	900	813	2103	3033	7648
Genel kurul ve yönetim kurulu kararları iptali	34	75	160	503	517	1289	1911	1676
Haczedilmezlik şikayeti	0	2	10	268	1305	1585	1705	1712

Haczin kaldırılmasma itiraz	0	A	35	344	1600	1983	2140	2185
Hakem Tayini	1	5	52	894	2101	3053	3222	3259
Haksız rekabetin men-i	23	28	49	78	76	254	326	323
Hisseli malm satıs şekli	0	2	11	70	742	825	927	1065
Hizmet tesbiti	132	313	1172	5863	3431	10911	11444	14253
icra emrine itiraz	1	1	29	362	1088	1481	1632	1602
iflasa itiraz	5	2	26	116	145	294	339	349
ihalenin feshi	A	12	70	595	1490	2171	2570	3352
ihbar ve kidem tazminatı	44	154	470	1026	719	2413	2440	2798
ihtiyati haczin kaldırılması	0	1	5	32	175	213	266	315
imza/itirazı-inkan	10	39	209	1537	2159	3954	4215	4316
ipoteke	9	17	88	647	1022	1783	2423	2595
iptal	69	130	513	2015	2851	5578	6429	7349
istihkak	31	87	470	3200	7670	11458	12638	14395
istimlak	292	373	1740	12073	16714	31192	40854	103763
istirdat	70	93	249	914	838	2164	3273	3185
iş Davalan	39	171	685	5587	6382	12864	13699	14550
iş. Hal. Mü. Mus. Mlil. Dön.	21	21	149	686	935	1812	3464	12734
itiraz	61	105	639	6132	17975	24912	26223	26787
itirazın iptali	1171	2045	6712	24242	21765	55935	64392	74707
itirazın kaldırılması ve tahliye	12	22	149	2806	7058	10047	10941	11154
izale-i şuyuu	784	995	2552	7769	6546	18646	32223	115011
Kadastro tespiti itiraz	1178	771	3734	18034	26615	50332	72135	111257
Kanuni Rehin Hakkı	2	0	3	14	42	61	71	70
Kat mülkiyeti	34	79	293	798	623	1827	2702	7523
Kıymet takdirine itiraz	11	15	67	1033	3023	4149	4772	5595
Kira Tesbiti	10	61	348	3283	3739	7441	8844	10335
Konkordatonun feshi	0	0	1	2	5	8	12	9
Kooperatif Davalan	30	17	72	305	263	687	1018	1240
Kooperatif üyeliğinden/cıkma-cıkarılma	1	3	3	11	11	29	38	46
Koruma amaçlı özgürlüğün kısıtlanması	0	0	0	0	401	401	401	401
Kredi Kartı	1	11	13	108	75	208	227	208
Mai tasviyesi	0	0	2	17	14	33	35	37
Menfi Tesbit	589	822	2178	6674	6394	16657	20955	23984
Menkul teslimi	0	0	1	2	0	3	A	6
Mesaha tashihi	6	6	8	24	40	84	112	256
Meskeniyet iddiası	0	1	13	89	131	234	240	247
Mezhep tashihi	0	0	0	2	0	2	2	2
Mirasta iade	5	A	30	246	611	896	1211	2141
Müdahalenin-muarazamn/meni	841	948	2449	9121	8108	21467	30003	41643
Mülkiyet tesbiti	17	31	86	443	489	1066	1590	4248
Nafaka	29	121	693	7870	10689	19402	20023	20904
Nışan bozma ve ziynetlerin iadesi	0	2	9	41	33	85	91	93
Nüfus davalan	86	132	614	9786	28971	39589	50318	50655
Orman tahdidine itiraz	20	6	109	168	310	613	995	1945
Ortaklıktan gıkma-gıkaima-gıkanılma	33	41	103	551	422	1150	1774	5030
Ödeme emrine-icra takibine/itaraz	2	4	44	426	756	1232	1392	1373
Ödeme emrinin iptali	1	1	6	119	353	480	508	554
Paket Tur	0	9	7	33	9	58	58	76
Reddi hakim	0	0	0	4	7	11	19	14
Satım iptali	5	E	20	111	345	489	576	772
Sebebsiz zenginleşme	2	6	6	20	10	44	54	81
Sıra cetveline itiraz	2	7	37	135	350	531	630	775
Sigorta	0	2	5	42	28	77	80	90
Siyasi parti davalan	0	0	0	0	5	5	17	5

Soyadı kullanımına izin	1	0	3	105	474	583	583	583
Soyadı tashihi	0	0	2	75	351	428	428	428
Sözleşmenin iptali	78	96	184	618	582	1558	2214	2287
şerh	4	E	18	71	57	158	259	265
Sikayet	26	79	518	8770	46679	56072	60427	59869
Sirket fesih-i-tasviye	27	26	68	341	354	816	1016	1161
şufa	34	42	200	789	698	1763	2489	2915
Tahkim	1	0	0	1	E	10	11	11
Tahliye	23	132	914	11031	23360	35460	38860	40313
Takas-mahsup	0	0	2	20	115	137	157	144
Takibin/taliki-iptali-durdurulması	14	40	176	2590	7048	9868	10817	11038
Tanım -Tenfiz	34	96	389	2508	5485	8512	8608	8703
Tapu iptali-Tescil	2370	2416	5029	13092	1298E	35895	55458	92825
Tapuda/kayıt-ad-soyad tashihi ve tapu davalan	72	128	508	6054	14994	21756	28454	28133
Tasarruf yetki sın	0	0	1	13	12	26	26	28
Tasarrufun iptali	119	102	256	540	50E	1525	2503	3162
Tasvip	0	0	0	35	354	389	427	400
Tazm inat(Ödence)	4607	552E	13617	34301	31522	89575	116208	141672
Tehiri icra	2	1	3	21	189	216	224	251
Teminat/takdiri-kabulü-bedeli-mektubu-blokesi-iadesi-iptali	5	4	10	22	140	181	215	279
Tenkis	57	26	41	90	105	319	503	536
Terkten dolayı ihtar	0	0	0	2	13	15	15	15
Tescil	349	360	689	1971	2295	5664	8109	14753
Tespit	597	1006	2859	14668	13491	32621	35433	51517
Tüketici Hakem Kurulu Karanna itiraz	1	3	53	1059	2289	3405	3547	3714
Uyarılama	19	2	10	30	36	97	125	157
Ürün Bedelinin iadesi	0	0	0	1	3	4	4	4
Vakıf tescilinin iptali	4	11	34	211	212	472	1253	670
Vasinin iptali	24	62	106	883	3022	4097	4288	4974
Vasiyetnamenin iptali	17	7	24	151	288	487	643	1325
Velayet davalan	16	37	180	1609	2660	4502	4628	4771
Veraset ve veraset ilammın iptali	14	15	59	241	3492	3821	4216	6857
Yaş tashihi	5	30	71	1663	5330	7099	7099	7099
Yetki itirazı	4	9	20	597	3430	4060	4401	4444
Yurt dışıma gikiş yasağının kaldırılması	0	0	0	16	11	27	35	37
Zilyetliğin korunması	8	5	15	121	111	260	345	611
551 Sayılı patent / F.M. KHK	15	83	80	112	53	343	369	439
554 Sayılı Endüstriyel tasarım/KHK	13	7	21	98	64	203	219	242
556 Sayılı marka/KHK	39	64	257	736	417	1513	1696	2101
5846 Sayılı fikir ve sanat es.	55	95	94	249	115	608	668	782
TOPLAM	18246	24897	79637	34672	55841	1027913	122504	1614631

Tablo 14. HUKUK MAHKEMELERİNDE ÇIKAN HASIMSIZ DAVALARIN AÇILIŞ YILLARINA GÖRE DAVA TÜRÜNE DAĞILIMI (1.1.2007 - 31.12.2007)

DAVA TÜRÜ	ÇIKAN DAVALARIN AÇILIŞ YILLARI							
	2003 VE ÖNCE	2004	2005	2006	2007	ÇIKAN TOPLA MI	DAVA CI SAYIS	
Bakıma muhtaç olduğunun tesbiti	0	0	0	3	2	5	5	0
Çek-senet-kıymetli evrak zayı	27	42	175	3945	6282	10471	10994	0
Çocuk koruma	1	0	14	286	2645	2946	3081	0
Diğer hasımsız davalar	10	12	61	500	1953	2536	2848	0
Erken dağıtım izin	0	0	0	7	34	41	41	0
Evlenmeye izin	5	7	24	535	8913	9484	13302	0
Gaiplik	15	19	104	427	196	761	909	0
Genel kurula/Çağn-izin	3	4	12	61	91	171	380	0
Hukuki tasarufa izin	0	0	2	0	11	13	15	0
iddet müddetinin kaldırılması	4	6	45	244	6944	7243	7243	0
iflas/erteleme-kapatma-kaldırma	38	19	39	193	369	658	772	0
intifa hakkı/tanım-tesbiti	0	1	2	10	5	18	27	0
ipoteğe izin	0	0	0	1	3	4	4	0
Kayyum tayini	12	22	86	1121	3654	4895	5369	0
Kaza-i rüş	0	1	1	72	334	408	528	0
Konkordato	0	1	3	12	71	87	96	0
Miras Şirketine mümessil-Yönetici-müşavir-danışman-	3	21	34	292	1552	1902	2248	0
Mirasın reddi	3	5	28	469	1916	2421	3915	0
Satışa izin	1	1	24	296	1182	1504	1751	0
Sirket davalan	6	5	17	52	115	195	260	0
Tereke	5	6	38	132	286	467	578	0
Tevdi-i mahal tayini	0	0	0	3	9	12	15	0
Vakıf tescili	14	15	49	204	293	575	985	0
Vasi tayini	39	194	651	8934	39105	48923	50392	0
Vasiyetnamenin tenfizi-tenkisi-açılması-okunması	82	65	226	1008	3450	4831	5226	0
Veraset	55	93	517	10433	35766	368766	371773	0
TOPLAM	323	539	2152	29240	43708	469337	482757	0

Tablo 15. HUKUK MAHKEMELERİNDE KARARA BAĞLANAN DAVALARIN YILLARA VE MAHKEMELERİNE GÖRE MEVCUT DAVALARA ORANI (%) (1986-2007)

YILLAR	HUK. MAHKEMELERİ										TÜRKİ YE
	ASLİ YE TİC.	ASLİY E	İŞ	İCRA	SULH	KADAS TRO	TÜKET İCİ	AİLE	FİK.SİN HAKLA R	DENİZ	
1986	59,1	56,4	55,6	76,8	70,4	29,9	-	-	-	-	59,4
1987	61,5	55,7	52,2	75,1	72,5	27,7	-	-	-	-	59,3
1988	62,0	56,0	67,4	75,9	75,2	38,1	-	-	-	-	62,1
1989	59,6	54,9	56,4	76,2	76,2	33,8	-	-	-	-	60,5
1990	59,9	57,4	61,2	77,8	75,8	36,8	-	-	-	-	62,7
1991	58,9	57,6	57,7	76,6	78,6	38,9	-	-	-	-	63,7
1992	61,0	58,9	54,1	79,2	82,0	37,3	-	-	-	-	65,4
1993	59,5	57,2	52,8	79,7	83,4	34,3	-	-	-	-	64,5
1994	59,1	58,5	51,9	78,7	85,0	40,1	-	-	-	-	65,3
1995	54,4	58,3	65,6	81,4	85,4	37,6	-	-	-	-	66,4
1996	54,0	60,2	59,7	80,3	80,0	39,1	-	-	-	-	65,9
1997	50,9	59,5	59,0	80,3	81,3	38,9	-	-	-	-	66,6
1998	62,3	60,2	55,2	78,5	81,3	40,5	-	-	-	-	67,1
1999	47,3	60,1	58,7	76,7	82,7	45,3	-	-	-	-	67,3
2000	45,0	59,0	55,5	77,1	82,8	40,8	-	-	-	-	66,4
2001	45,4	58,5	52,0	74,0	83,5	43,9	-	-	-	-	66,1
2002	41,8	58,5	52,0	77,8	85,1	44,1	78,6	-	-	-	66,8
2003	50,2	61,8	51,0	74,8	86,1	49,4	30,9	38,4	-	-	66,5
2004	51,9	60,4	46,0	78,7	80,3	45,1	24,0	69,6	34,9	-	66,1
2005	50,7	58,2	44,6	77,4	78,2	46,9	57,7	69,8	28,3	-	65,3
2006	45,2	56,6	43,2	78,4	76,7	38,8	69,9	70,1	49,2	50,9	64,0
2007	44,0	54,6	44,6	75,4	75,9	38,7	63,4	68,2	32,9	36,1	62,4

Tablo 16. HUKUK MAHKEMELERİNE GELEN VE ÇIKAN DAVALARIN MAHKEME TÜRÜNE VE YILLARA GÖRE DAĞILIMI

(1986-2007)

YILLAR													D*
6891	GEÇEN YILDAN	12733	325043	39738	34872	181905	165835	-	-	-	-	760126	100
	YENİ GELEN	17393	367399	48788	98529	439342	58176	-	-	-	-	1029627	100
	BOZULARAK GELEN	579	17363	2041	2069	5338	3207	-	-	-	-	30597	100
	TOPLAM	30705	709805	90567	135470	626585	227218	-	-	-	-	1820350	100
1	ÇIKAN	18131	400014	50317	103994	441097	67938	-	-	-	-	1081491	100
69991	GEÇEN YILDAN	27175	333615	54582	21403	68160	72167	-	-	-	-	577102	76
	YENİ GELEN	25211	407023	58786	82654	423626	25567	-	-	-	-	1022867	99
	BOZULARAK GELEN	1254	22808	4266	2620	3345	6497	-	-	-	-	40790	133
	TOPLAM	53640	763446	117634	106677	495131	104231	-	-	-	-	1640759	90
1	ÇIKAN	28951	459622	70199	85661	396158	40786	-	-	-	-	1081377	100
79991	GEÇEN YILDAN	24689	303824	47435	21016	98973	63445	-	-	-	-	559382	74
	YENİ GELEN	32620	405034	58881	84210	442321	22827	-	-	-	-	1045893	102
	BOZULARAK GELEN	1506	21929	4115	2222	3277	5205	-	-	-	-	38254	125
	TOPLAM	58815	730787	110431	107448	544571	91477	-	-	-	-	1643529	90
1	ÇIKAN	29931	435105	65138	86288	442579	35550	-	-	-	-	1094591	101
89991	GEÇEN YILDAN	28884	295682	45293	21160	101992	55927	-	-	-	-	548938	72
	YENİ GELEN	54919	442833	67408	95961	447798	22172	-	-	-	-	1131091	110
	BOZULARAK GELEN	1554	21437	4179	2340	3629	3939	-	-	-	-	37078	121
	TOPLAM	85357	759952	116880	119461	553419	82038	-	-	-	-	1717107	94
1	ÇIKAN	53144	457640	64521	93794	450059	33189	-	-	-	-	1152347	107
99991	GEÇEN YILDAN	32213	302312	52359	25667	103360	48849	-	-	-	-	564760	74
	YENİ GELEN	36102	442036	73595	115363	431531	17435	-	-	-	-	1116062	108
	BOZULARAK GELEN	1450	22353	5262	3172	4014	3791	-	-	-	-	40042	131
	TOPLAM	69765	766701	131216	144202	538905	70075	-	-	-	-	1720864	95
1	ÇIKAN	32985	460444	76989	110639	445909	31718	-	-	-	-	1158684	107
0002	GEÇEN YILDAN	36780	306257	54227	33563	92996	38357	-	-	-	-	562180	74
	YENİ GELEN	40653	453007	70655	115619	440816	17660	-	-	-	-	1138410	111
	BOZULARAK GELEN	1469	22723	4206	3309	3978	2977	-	-	-	-	38662	126
	TOPLAM	78902	781987	129088	152491	537790	58994	-	-	-	-	1739252	96
2	ÇIKAN	35476	461572	71661	117578	445109	24073	-	-	-	-	1155469	107
10002	GEÇEN YILDAN	43426	320415	57427	34913	92681	34921	-	-	-	-	583783	77
	YENİ GELEN	44659	481658	80818	146091	468319	16372	-	-	-	-	1237917	120
	BOZULARAK GELEN	1552	24866	4376	3438	4321	2592	-	-	-	-	41145	134
	TOPLAM	89637	826939	142621	184442	565321	53885	-	-	-	-	1862845	102
2	ÇIKAN	40683	483415	74232	136571	472122	23640	-	-	-	-	1230663	114
20002	GEÇEN YILDAN	48954	343524	68389	47871	93199	30245	0	-	-	-	632182	83
	YENİ GELEN	45160	515922	76118	141495	502427	20126	5366	-	-	-	1306614	127
	BOZULARAK GELEN	1499	24974	7698	3987	3413	2519	34	-	-	-	44124	144
	TOPLAM	95613	884420	152205	193353	599039	52890	5400	-	-	-	1982920	109
2	ÇIKAN	40003	517122	79219	150399	509743	23339	4243	-	-	-	1324068	122
30002	GEÇEN YILDAN	55610	367298	72986	42954	89296	29551	1157	0	-	-	658852	87
	YENİ GELEN	38844	487830	81425	140263	448330	16795	6358	106006	-	-	1325851	129
	BOZULARAK GELEN	2261	22442	5879	4723	3958	2512	76	0	-	-	41851	137
	TOPLAM	96715	877570	160290	187940	541584	48858	7591	106006	-	-	2026554	111
2	ÇIKAN	48550	542334	81821	140618	466559	24133	2349	40689	-	-	1347053	125
40002	GEÇEN YILDAN	48165	335236	78469	47322	75025	24725	5242	65317	0	-	679501	89
	YENİ GELEN	38090	409011	102386	137725	514988	17553	20187	146965	4190	-	1391095	135
	BOZULARAK GELEN	2707	24480	8304	4388	2787	2523	113	848	0	-	46150	151
	TOPLAM	88962	768727	189159	189435	592800	44801	25542	213130	4190	-	2116746	116
2	ÇIKAN	46188	464243	87080	149066	476128	20219	6119	148282	1461	-	1398786	129
5000^	GEÇEN YILDAN	42774	304484	102079	40369	116672	24582	19423	64848	2729	-	717960	94
	YENİ GELEN	30166	339834	120663	155159	562895	30410	32500	143071	2117	-	1416815	138
	BOZULARAK GELEN	2943	23586	7873	3352	2999	2351	339	1965	122	-	45530	149
	TOPLAM	75883	667904	230615	198880	682566	57343	52262	209884	4968	-	2180305	120
^	ÇIKAN	38498	388815	102794	153964	533784	26885	30153	146444	1408	-	1422745	132
60002	GEÇEN YILDAN	37385	279089	127821	44916	148782	30458	22109	63440	3560	0	757560	100
	YENİ GELEN	32723	346936	130153	153936	589554	51901	18188	146849	4193	751	1475184	143
	BOZULARAK GELEN	2822	21396	7598	3310	3605	2438	500	2268	162	0	44099	144
	TOPLAM	72930	647421	265572	202162	741941	84797	40797	212557	7915	751	2276843	125
2	ÇIKAN	32986	366444	114685	158509	569009	32870	28525	148962	3893	382	1456265	135
70002	GEÇEN YILDAN	39944	280977	150887	43653	172932	51927	12272	63595	4022	369	820578	108
	YENİ GELEN	36145	340240	113172	175154	612111	77291	15462	154993	2596	426	1527590	148
	BOZULARAK GELEN	2911	21127	11763	3461	4073	3535	423	2219	165	30	49707	162
	TOPLAM	79000	642344	275822	222268	789116	132753	28157	220807	6783	825	2397875	132
2	ÇIKAN	34779	350885	122957	167519	598841	51420	17841	150481	2229	298	1497250	138

D *: Değişim (1986 =100)

Tablo 17.

HUKUK MAHKEMELERİNE GELEN DAVALARIN DEĞİŞİMİ (1986-2007)

YILLA		ASİ İYF TİC.	ASİ İYF HUK.	İS	İCRA	SULH	KADASTR	TÜKET	AİLE	SINAI	DENİZ
1986	GEÇEN YILDAN	100	100	100	100	100	100	-	-	-	-
	KALAN YENİ	100	100	100	100	100	100	-	-	-	-
	GELEN	100	100	100	100	100	100	-	-	-	-
	BOZULARAK	100	100	100	100	100	100	-	-	-	-
1992	GEÇEN YILDAN	142	94	110	79	63	63	-	-	-	-
	KALAN YENİ	159	113	107	93	89	57	-	-	-	-
	GELEN	126	103	242	98	86	218	-	-	-	-
	BOZULARAK	151	104	111	89	82	63	-	-	-	-
1993	GEÇEN YILDAN	142	93	116	72	51	55	-	-	-	-
	KALAN YENİ	204	116	103	86	88	51	-	-	-	-
	GELEN	155	134	149	142	83	301	-	-	-	-
	BOZULARAK	177	106	110	83	77	57	-	-	-	-
1994	GEÇEN YILDAN	173	99	118	65	44	51	-	-	-	-
	KALAN YENİ	226	118	190	102	87	55	-	-	-	-
	GELEN	210	138	179	133	87	348	-	-	-	-
	BOZULARAK	203	110	158	93	75	56	-	-	-	-
1995	GEÇEN YILDAN	201	100	174	77	38	46	-	-	-	-
	KALAN YENİ	188	123	153	87	89	52	-	-	-	-
	GELEN	247	147	743	146	84	272	-	-	-	-
	BOZULARAK	194	113	176	85	75	51	-	-	-	-
1996	GEÇEN YILDAN	213	103	137	61	37	44	-	-	-	-
	KALAN YENİ	145	111	120	84	96	44	-	-	-	-
	GELEN	217	131	209	127	63	203	-	-	-	-
	BOZULARAK	175	108	130	79	79	46	-	-	-	-
1997	GEÇEN YILDAN	194	93	119	60	54	38	-	-	-	-
	KALAN YENİ	188	110	121	85	101	39	-	-	-	-
	GELEN	260	126	202	107	61	162	-	-	-	-
	BOZULARAK	192	103	122	79	87	40	-	-	-	-
1998	GEÇEN YILDAN	227	91	114	61	56	34	-	-	-	-
	KALAN YENİ	316	101	138	97	102	38	-	-	-	-
	GELEN	268	123	205	113	68	123	-	-	-	-
	BOZULARAK	278	107	129	88	88	36	-	-	-	-
1999	GEÇEN YILDAN	253	93	132	74	57	29	-	-	-	-
	KALAN YENİ	208	120	151	117	98	30	-	-	-	-
	GELEN	250	129	261	153	75	118	-	-	-	-
	BOZULARAK	227	108	145	106	86	31	-	-	-	-
2000	GEÇEN YILDAN	289	94	136	96	51	23	-	-	-	-
	KALAN YENİ	234	123	145	117	100	30	-	-	-	-
	GELEN	254	131	206	160	75	93	-	-	-	-
	BOZULARAK	257	110	143	113	86	26	-	-	-	-
2001	GEÇEN YILDAN	341	99	145	100	51	21	-	-	-	-
	KALAN YENİ	257	131	166	148	107	28	-	-	-	-
	GELEN	268	143	214	166	81	81	-	-	-	-
	BOZULARAK	292	117	157	136	90	24	-	-	-	-
2002	GEÇEN YILDAN	384	106	172	137	51	18	100	-	-	-
	KALAN YENİ	260	140	156	144	114	35	100	-	-	-
	GELEN	259	144	377	193	64	79	100	-	-	-
	BOZULARAK	311	125	168	143	96	23	100	-	-	-
2003	GEÇEN YILDAN	437	113	184	123	49	18	118	100	-	-
	KALAN YENİ	223	133	167	142	102	29	224	100	-	-
	GELEN	391	129	288	228	74	78	141	100	-	-
	BOZULARAK	315	124	177	139	86	22	100	-	-	-
2004	GEÇEN YILDAN	378	103	197	136	41	15	376	139	100	-
	KALAN YENİ	219	111	210	140	117	30	332	0	100	-
	GELEN	468	141	407	212	52	79	473	201	100	-
	BOZULARAK	290	108	209	140	95	20	20	100	-	-
2005	GEÇEN YILDAN	336	94	257	116	64	15	606	-	-	-
	KALAN YENİ	173	92	247	157	128	52	997	135	51	-
	GELEN	508	136	386	162	56	73	968	-	-	-
	BOZULARAK	247	94	255	147	109	25	198	119	-	-
2006	GEÇEN YILDAN	294	86	322	129	82	18	339	-	-	100
	KALAN YENİ	188	94	267	156	134	89	1471	139	100	100
	GELEN	487	123	372	160	68	76	756	-	-	100
	BOZULARAK	238	91	293	149	118	37	201	189	-	100
2007	GEÇEN YILDAN	314	86	380	125	95	31	288	-	-	-
	KALAN YENİ	208	93	232	178	139	133	1244	146	62	57
	GELEN	503	122	576	167	76	110	521	-	-	-
	BOZULARAK	257	90	305	164	126	58	-	208	162	110

NOT :Tüketici Mah.(2002 = 100), Aile Mah. (2003 = 100), Fikri ve Sinai Haklar Hukuk Man. (2004=100) , Deniz ihtisas Mah. (2006=100) , Diğer Mah. (1986 = 100) olarak almıştır.

Tablo 18. HUKUK MAHKEMELERİ ORTALAMA YARGILAMA SÜRESİNİN (GÜN) YILLARA GÖRE DAĞILIMI (1986-2007)

YILLAR	ORTALAMA YARGILAMA SÜRESİ (GÜN)										
	ASLİYETic.	ASLİYE HUKUK	İŞ	İCRA	SULH HUK.	KADASTRO	TÜKETİCİ	AİLE	FİK.VE SİN.	DENİZ	HUKUK MAHKEMELERİ
1986	252	291	285	117	149	905	-	-	-	-	252
1987	196	289	236	108	148	823	-	-	-	-	243
1988	199	265	272	111	133	616	-	-	-	-	225
1989	225	285	216	117	124	727	-	-	-	-	234
1990	234	293	238	113	109	734	-	-	-	-	226
1991	233	276	233	101	110	654	-	-	-	-	215
1992	229	253	291	100	91	745	-	-	-	-	200
1993	210	256	318	98	78	754	-	-	-	-	197
1994	221	254	244	88	69	619	-	-	-	-	188
1995	285	251	229	95	62	652	-	-	-	-	186
1996	337	258	276	89	73	670	-	-	-	-	191
1997	301	250	261	88	81	676	-	-	-	-	183
1998	201	234	258	88	82	636	-	-	-	-	173
1999	352	237	246	93	80	593	-	-	-	-	175
2000	372	241	274	104	75	590	-	-	-	-	177
2001	383	241	284	104	71	551	-	-	-	-	174
2002	434	242	312	111	65	468	43	-	-	-	174
2003	417	240	322	114	64	450	262	160	-	-	177
2004	376	257	329	108	69	441	336	158	174	-	177
2005	403	279	358	98	87	332	237	158	621	-	184
2006	406	274	397	101	100	340	262	153	331	117	191
2007	410	289	441	102	108	363	241	157	619	428	202

Tablo 19. HUKUK MAHKEMELERİNDE KARARA BAĞLANAN DAVALARIN YILLARA GÖRE ORANSAL (%) DAĞILIMI (1988-2007)

YILLAR	KARAR TÜRÜ										
	DAVANIN REDDİ					DAVANIN		DAVANIN AÇILMA MIŞ SAYIL.	DAVANI BİRLEŞTİRİLMESİ	DAVAN AYRILMASI	SULH OL.
	ZAMAN AŞIMI	YETKİSİZLİK	GÖREV SİZLİK	SÜBUT BULMADIĞINDAN	FERAGAT SEB.	TAM KABUL	KISMEN KABUL KISME N RED				
	HAK DUS. SÜRE										
1988	1,4	3,4	1,4	11,0	3,6	52,3	8,3	13,3	2,9	1,2	1,2
1989	0,6	1,8	1,7	11,1	4,1	55,7	8,8	13,4	1,9	0,1	0,8
1990	0,5	1,6	0,9	11,5	3,9	54,6	10,2	13,6	2,2	0,2	0,8
1991	0,5	0,7	1,2	11,5	3,7	55,4	10,7	13,6	2,1	0,0	0,6
1992	0,3	0,8	1,0	10,6	3,8	55,9	11,3	13,6	2,1	0,0	0,6
1993	0,2	1,2	1,3	9,9	3,4	56,8	11,2	13,2	2,2	0,1	0,6
1994	0,3	1,2	1,0	10,2	3,5	56,2	12,0	12,8	2,3	0,0	0,5
1995	0,3	0,9	1,0	10,5	4,4	55,5	11,7	12,8	2,3	0,1	0,5
1996	0,3	0,9	1,1	9,7	3,6	56,7	11,6	12,5	3,1	0,0	0,5
1997	0,2	0,9	1,1	9,6	3,3	57,1	11,8	12,6	2,7	0,1	0,5
1998	0,2	0,9	1,1	9,9	3,1	57,4	11,9	12,4	2,7	0,0	0,4
1999	0,1	0,9	1,0	10,4	3,2	56,1	12,6	12,3	2,8	0,0	0,4
2000	0,2	1,0	1,2	10,3	3,5	55,6	12,6	12,2	3,0	0,1	0,3
2001	0,2	1,0	1,4	10,0	3,2	57,3	12,2	11,6	2,8	0,0	0,3
2002	0,2	1,0	1,3	10,1	3,1	59,2	11,3	11,4	2,1	0,1	0,2
2003	0,1	1,8	6,5	9,9	2,9	55,8	9,7	10,7	1,8	0,2	0,6
2004	0,1	1,2	6,0	10,3	2,9	57,5	9,5	10,0	1,9	0,1	0,3
2005	0,1	1,4	3,0	11,1	3,3	58,9	10,2	9,6	2,0	0,1	0,3
2006	0,1	1,0	2,7	11,2	3,3	60,7	8,9	9,5	2,0	0,2	0,3
2007	0,1	1,1	2,0	11,7	3,2	60,4	8,9	9,6	2,6	0,1	0,3

Tablo 20. 100,000 KİŞİYE DÜŞEN HUKUK DAVASI(*) SAYISININ BÖLGELERE VE YILLARA GÖRE DAĞILIMI (1989-2007)

BÖLGELER	1989			1997			1998			1999		
	DAVA SAYISI	D*	100.000 KİŞİYE DUSEN DAVA SAYISI	DAVA SAYISI	D*	100.000 KİŞİYE DUSEN DAVA SAYISI	DAVA SAYISI	D*	100.000 KİŞİYE DUSEN DAVA SAYISI	DAVA SAYISI	D*	100.000 KİŞİYE DUSEN DAVA SAYISI
MARMARA	325166	100	2673	333923	103	2090	365132	112	2286	356111	110	2109
EGE	171145	100	2364	191177	112	2276	204997	120	2441	196589	115	2272
AKDENİZ	115266	100	1727	124452	108	1544	132388	115	1642	134904	117	1624
İÇ ANADOLU	207436	100	2114	206485	100	1949	222040	107	2096	225120	109	2098
KARADENİZ	136542	100	1653	130518	96	1636	135943	100	1704	132213	97	1703
DOĞU AND.	61360	100	1118	52002	85	920	53542	87	947	52545	86	884
GÜNEY D.AND.	45427	100	951	45590	100	735	54147	119	880	58622	129	961
TÜRKİYE TOP.	1062342	100	1953	1084147	102	1697	1168189	110	1860	1156104	109	1796

BÖLGELER	2000			2001			2002			2003		
	DAVA SAYISI	D*	100.000 KİŞİYE DUSEN DAVA SAYISI	DAVA SAYISI	D*	100.000 KİŞİYE DUSEN DAVA SAYISI	DAVA SAYISI	D*	100.000 KİŞİYE DUSEN DAVA SAYISI	DAVA SAYISI	D*	100.000 KİŞİYE DUSEN DAVA SAYISI
MARMARA	371515	114	2109	407974	125	2171	420136	129	2325	421324	130	2277
EGE	199937	117	2272	213358	125	2325	220201	129	2407	227184	133	2451
AKDENİZ	139529	121	1624	144558	125	1643	155962	135	1689	171026	148	1819
İÇ ANADOLU	223957	108	2098	258244	124	2347	273743	132	2355	274349	132	2330
KARADENİZ	134292	98	1703	138141	101	1881	144903	106	1718	143571	105	1704
DOĞU AND.	54673	89	884	61656	100	941	74496	121	1081	75281	123	1079
GÜNEY D.AND.	53169	117	961	55131	121	920	61297	135	985	54967	121	864
TÜRKİYE TOP.	1177072	111	1796	1279062	120	1891	1350738	127	1940	1367702	129	1934

BÖLGELER	2004			2005			2006			2007		
	DAVA	D*	100.000 KİŞİYE DUSEN DAVA	DAVA	D*	100.000 KİŞİYE DUSEN DAVA	DAVA	D*	100.000 KİŞİYE DUSEN DAVA	DAVA	D*	100.000 KİŞİYE DUSEN DAVA
MARMARA	453770	140	2419	447958	138	2339	456181	140	2335	480973	148	2413
EGE	234860	137	2523	234383	137	2491	257660	151	2710	248086	145	2583
AKDENİZ	181662	158	1915	182767	159	1897	180999	157	1850	201057	174	2024
İÇ ANADOLU	274856	133	2326	288998	139	2421	285411	138	2367	295301	142	2426
KARADENİZ	150658	110	1807	165519	121	1993	175602	129	2125	189894	139	2310
DOĞU AND.	82797	135	1183	78335	128	1109	97029	158	1361	93865	153	1305
GÜNEY D.AND.	58642	129	910	64385	142	980	66401	146	992	68121	150	999
TÜRKİYE TOP.	1437245	135	2020	1462345	138	2029	1519283	143	2082	1577297	148	2135

D * : Değişim (1989=100)

(*): Dava sayısı olarak, yıl içinde açılan ve bozularak gelen toplam dava sayısı alınmıştır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Olgun : Adil Yargılanma Hakkı, Kemal Oğuzman'a Armağan İstanbul, 2002.
- AKINCI, Ziya : Hakemlerin Esasa Uyguladıkları Hukukun Devlet Yargısınca Denetlenmesi. BATIDER, 1994, C. 17, S. 3 (sh. 119-147).
- AKTALAY, Uygur : Adalet Reformu Üzerine Düşünceler, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 136-139).
- ALANGOYA, Yavuz : Medenî Usul Hukukumuzda Tahkimin Niteliği ve Denetlenmesi, İstanbul, 1973.
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Anayasal Açıdan Adil Yargılanma Hakkı, Anayasa Yargısı 10, Ankara, 1993.
- ALEMDAROĞLU, Tuncay : Yargı Reformunda Öncelikler, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 191-193).
- ALKAN, Ahmet Turan : Asayiş Berkemal Değil; Önce ‘Kamu Düzeni’ Reformu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 321-323).
- ALTAN, İlyas : Adil Yargılanma Hakkı, TNBHD, 2004/122 (sh. 36-62).

- ALTIPARMAK, Kerem : AİHS 6. Maddesinin Uygulama Alanı, AÜSBFD, C. 53, No:1-4, Ocak-Aralık 1998 (sh. 1-6).
- ARAS, Celal : Adil Yargılanma Hakkı (AİHS Işığında), Yargıtay Dergisi, Temmuz, 2006, C. 32, S. 3 (sh. 301-330).
- ARSLAN, Osman : Adil Yargılanma Hakkı, www.yargitay.gov.tr.
- ARSLAN, Ramazan : Medenî Usul Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi, Ankara, 1977.
- ARSLAN, Ramazan : Medenî Usul Hukuku'nda Dürüstlük Kuralı, Ankara, 1989 (Arslan, Dürüstlük).
- ARSLAN, Ramazan : Bilirkişilik, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 190-211) (Arslan, Bilirkişilik).
- ARSLAN, Ramazan/
- TANRIVER, Süha : Yargı Örgütü Hukuku, Ankara, 2001.
- ASLAN, Hüseyin : Adil Yargılanma Hakkı ve Makul Süre, www.karacabey.com.
- AŞÇIOĞLU, Çetin : Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var, Ankara, 1995.
- ATALAY, Oğuz : Hukuk Muhakemeleri Kanun Tasarısında Avukat Tutma Zorunluluğu ve Adli Yardım,

- Hukukî Perspektifler Dergisi, Eylül, 2006 (sh. 97-100).
- BALCI, Muharrem : İhtilafların Çözüm Yolları ve Tahkim, İstanbul, 1999.
- BATIREL, Ömer Faruk : Türkiye’de Yargı Reformu Üzerine Düşünceler, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 447-449).
- BAYRAKTAR, Köksal : Türkiye’de Hukuku Güncelleştirmede Başvurulacak İlk Yöntemler, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 182-185).
- BERKİ, Şakir : Hukukta Müddet Çeşitleri, AÜHFD, 1968, C. 25, S. 1-2 (sh. 99-117).
- CENTEL, Nur : Adil Yargılanma Hakkı ve Savcının Tarafsızlığı, Prof. Dr. Çetin Özek Armağanı, İstanbul, 2004.
- ÇAĞLAR, Bakır : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku’nda Türkiye, Ankara, 2002.
- ÇEKMEGİL, M. Selâmi : Yargı Reformu Üzerine, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 334-338).
- ÇELİK, Adem : Adil Yargılanma Hakkı, Ankara, 2007.
- ÇELİK, Adem : Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı, Adalet Dergisi, S. 30, Ankara, 2008 (sh. 128-149) (Çelik, makul süre).

- ÇETİNKAYA, Necati : Adalet Reformu ve Yargının Hızlandırılması, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 77-80).
- ÇETİNTÜRK, Mustafa : Hukukta Hâkimin Tayin Ettiği Süreler, BBD, 1981/12.
- DAYINLARLI, Kemal : HUMK'ta Düzenlenen İhtiyari İç Tahkim, 2. Bası, Ankara, 2004 (Dayınlarlı, İç Tahkim).
- DAYINLARLI, Kemal : Uncitral Kurallarına Göre Uzlaşma ve Tahkim, Ankara, 2000 (Dayınlarlı, Uncitral).
- DEMİRBAŞ, Timur : Yargının Yapısal Sorunları, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 352-365).
- DEMİRCİOĞLU, Yaşar : Medenî Usul Hukuku'nda İnsan Hakları ve Adil Yargılanma Güvenceleri, Ankara, 2007.
- DİLSİZOĞLU, Zekeriya : Hukuk Yargılamaları Yöntemi Yasasında Kesin Önel ve Uygulaması, YHD, 1979/12 (sh. 1787-1792).
- DİNÇ, Güney : Sorularla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İzmir, 2006.
- DİNÇER, Güven : Türkiye'de Yargının Yeniden Düzenlenmesi, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 806-812).
- DOĞAN, Naci : 11 Numaralı Protokol Bağlamında Avrupa Konseyi Denetim Sisteminin Kurumsal Yapı ve

- Yargısal İşleyişi Açısından Kazanımları,
www.danistay.gov.tr.
- DOĞRU, Osman : İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, İstanbul, 2004.
- DOMANIÇ, Hayri : Davaların Geç Karara Bağlanması ve Sebepleri ve Tedbirleri, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh.450-453).
- DONAY, Süheyl : İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku, İstanbul, 1982.
- DÖNER, Ayhan : İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi, Ankara, 2003.
- DÖNMEZER, Sulhi : Suçsuzluk Karinesi Üzerine Bazı Düşünceler, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, İstanbul, 1998.
- DUTERTRE, Gilles : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarından Alıntılar, 2005.
- EKŞİ, Nuray : Milletlerarası Tahkim Kanunu Hakkında Genel Bir Değerlendirme, Prof. Dr. Gülören Tekinalp'a Armağan (sh. 295-338).
- EKŞİOĞLU, Kani : Yargıda Yeniden Yapılanma Zorunluluğu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 324-333).

EMRE, Süleyman

Arif : Yargı Reformu Hakkında, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 90-92).

ERDİNÇ, Tahsin : Ağırlaşan Yargılama Sorunları ve Bazı Pratik Çözüm Yolları, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 466-469).

ERGÜL, Ergin : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Ankara, 2003.

EVİK, Vesile Sonay : Ceza ve Ceza Muhakemesi Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Ankara, 2004.

GENEL, Erdoğan : Makul Sürede Yargılanma Hakkının Önemi ve Uygulama, Askeri Adalet Dergisi, Ocak 2006, Yıl 34, S. 123 (sh. 13-28).

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Adil Yargılanma, AÜSBFD, İlhan Öztırak'a Armağan, Ocak-Haziran, 1994, C. 49, N. 1-2 (sh. 199-223).

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz/

GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, 4. Bası, Ankara, 2003.

GÖRGÜN, Şanal : Yargılamanın Gecikmesinde ve Hızlanmasında Hâkim, Taraf ve Avukatların Rolü, Yargı

- Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 170-178).
- GÖREN, Tacettin : Hukukta Hâkimin Tayin Ettiği Müddetler ve Hakkın Tahdidi, ABD, 1970, C. 27.
- GÖZLÜGÖL, Said Vakkas :Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi, Ankara, 2002.
- GRABENWARTER, Cristoph : Yargılama Güvenceleri- Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, Ankara, 2005 (çeviren: Osman Can).
- GÜRAN, Sait : Yargı Reformu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 923-924).
- GÜVEN, Ülkü Türk : Türk Yargı Sisteminde İyileştirme ve Yeniden Yapılanma, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 314-320).
- HRASTNİK, Bojava Jovin : Alternatif Çözüm Yolları Yargılama Sürecini Nasıl Hızlandırır? Lubljana Mahkemesinden Örnekler, Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları Sempozyumu, Ankara, 2006.
- ILDIR, Gülgün : Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Ankara, 2003.

İBRAHİMHAKKIOĞLU,

Uğur : Adalet Reformu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 120-125).

İLHAN, Cengiz : Hukuk Yargısında Gecikme/ Tarafların ve Yargıcın Kendisini Bağlaması, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 129-136).

İNCEOĞLU, Sibel : İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı, 2. Bası, İstanbul, 2005.

İSLAM, Nadir Latif : Hukuk Reformu Üzerinde Düşünceler, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 162-178).

KAÇAK, Nazif : Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, Ankara, 2006.

KARAYALÇIN, Yaşar : Adalet- Yargı Alanında Bazı Problemler ‘Görüş ve Önerilerim’, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 140-161).

KARSLI, Abdurrahim, : Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, İstanbul, 2006.

KARTAL, Bilal : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Adli Yargı, Sempozyum, Ankara, 2003.

KAYHAN, Fahrettin : ABD, 2000/I, Ankara, 2000.

KAYNAK, A. Osman : Uluslararası Sözleşmeler Işığında Adil Yargılanma Hakkı ve İç Hukukumuzla

- Karşılaştırılması, ABD, yıl 65, Sayı 1, Kış 2007 (sh. 120-143).
- KESKİN, Kadri : Hukuk Usulünde Hâkimin Vereceği Kesin Mehil ve Müeyyidesi, AD, 1976, C. 67, S. 3-4.
- KILIÇOĞLU, Ahmet M. : Yargının Sorunları, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 284-304).
- KILIÇOĞLU, Ahmet M. : Yargı Yükünün Hafifletilmesinde Noterlerin Rolü, Ufkun Ötesini Görmek, Ankara Noter Odası, Ankara, 2008 (sh. 112-120).
- KIRLI, İ. Önder : Yargıda Sorunlar ve İnsan Unsuru, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 81-85).
- KOPARAN, M. Reşat : AİHM Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkı, Anadolu Hukuk Derneği Dergisi, Y.1, S.1 (sh.24-32).
- KURU, Baki/ ARSLAN, Ramazan/ YILMAZ, Ejder : Medenî Usul Hukuku, Ankara, 2008.
- KURU, Baki : Hukuk Davalarının Uzaması Sebepleri, Makaleler, Ankara, 2006 (sh. 99-116) (Kuru, Sebepler).
- KURU, Baki : Hukuk Davalarında Yargılamanın Çabuklaştırılması İçin Alınması Gereken Tedbirler, Makaleler, Ankara, 2006 (sh. 117-139) (Kuru, Tedbirler).

- MOLE, Nuala/ Harby,
Catharina : Adil Yargılanma Hakkı, Strasbourg Avrupa
Konseyi İnsan Hakları Genel Müdürlüğü, 2001.
- MOROĞLU, Erdoğan : Hukuk ve Yargı Reformu, Yeni Türkiye
Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 179-181).
- MUŞUL, Timuçin : Tebligat Hukuku, Ankara, 2005.
- ONUR, İsmet : Yargının Hızlandırılması, Yeni Türkiye
Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 442-446).
- ÖNEY, Metin : Yargıda Sorunlar, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10,
YRÖS, 1996 (sh. 86-89).
- ÖZAY, İl Han : ‘Allah Ne Hekime Ne Hâkime’, Yeni Türkiye
Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 186-193).
- ÖZBEK, Mustafa : Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Ankara, 2004.
- ÖZDEN, Yekta Güngör : Yargıyı Yenilemek, Yeni Türkiye Dergisi, S.
10, YRÖS, 1996 (sh. 111-116).
- ÖZGEN, Eralp : ‘Yargı Reformu’ ve ‘Barolar’ Üzerine..., Yeni
Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 881-
884) (Röportaj; Şevket Adnan Şenel).
- ÖZKAN, Meral Sungurtekin : Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında
Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000
Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 137-150).
- ÖZTEK, Selçuk : Hukuk Davlarında Adil ve Çabuk Yargılama,
Aksaklıklar- Çözüm Önerileri, Yeni Türkiye
Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 494-502).

- PEKCANITEZ, Hakan : Medenî Yargıda Adil Yargılanma Hakkı, İzBD, 1997/2 (sh. 35-55) (Pekcanitez, Adil Yargılanma Hakkı).
- PEKCANITEZ, Hakan : Medenî Usul Hukuku'nda Aleniyet İlkesi, Prof. Dr. Faruk Erem'e Armağan, Ankara, 1999 (sh. 635-666) (Pekcanitez, Aleniyet İlkesi).
- PEKCANITEZ, Hakan : Hukukî Dinlenilme Hakkı, Seyfullah Edis'e Armağan, İzmir, 2000 (sh. 753-788) (Pekcanitez, Hukukî Dinlenilme Hakkı).
- PEKCANITEZ, Hakan : Medenî Usul Hukuku'nda Yeni Bir Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi, Baki Kuru'ya Armağan, Ankara, 2002 (sh. 515-551) (Pekcanitez, Yargılamanın Yenilenmesi).
- PEKCANITEZ, Hakan : Mukayeseli Hukuk'ta Medenî Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikâyeti, Anayasa Yargısı, Ankara, 1995 (sh. 257-287) (Pekcanitez, Anayasa Şikâyeti).
- PEKCANITEZ, Hakan : Genel Olarak Hukuk Muhakemeleri Kanunu Tasarısı, Hukukî Perspektifler Dergisi, Eylül, 2006 (sh 69-79).
- PEKCANITEZ, Hakan : Yargının Hızlandırılmasına İlişkin Avrupa Usul Hukuku'ndaki Gelişmeler, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 55-74).

- PEKCANITEZ, Hakan : Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri, Hukukî Perspektifler Dergisi, 2005/5 (sh. 12-16).
- PEKCANITEZ, Hakan/
ATALAY, Oğuz/
ÖZEKES, Muhammet : Medenî Usul Hukuku, Ankara, 2007.
- POSTACIOĞLU, E. İlhan : Türkiye’de Yargılamanın Uzayıp Gitmesinin Sebepleri ve Çözüm Yolları Üzerine, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 454-460) (Röportaj: Tahsin Erdinç).
- SELÇUK, Sami : ‘Hukuk ve Yargıda İyileştirme’ Üzerine, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 561-573) (Röportaj; Şevket Adnan Şenel).
- SURLU, M. Handan : Hukuk ve Cezada AİHM Kararı Nedeniyle Yargılamanın Yenilenmesi, Ankara, 2003.
- ŞANLI, Cemal : Uyuşmazlıklar ve Çözüm Yolları Üzerine Düşünceler, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 461-465).
- TANRIVER, Süha : Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı, TBBD, Sayı 53, 2004 (sh. 191-215).
- TANRIVER, Süha : Hukuk Yargısında Etkinliğin Sağlanması İçin Alınması Gereken Önlemler Üzerine, AÜHFD, 2000I1-4 (sh. 67-83) (Tanrıver, Önlemler).

- TANRIVER, Süha : Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk, Makalelerim, Ankara, 2006.
- TANRIVER, Süha :Yabancı Hakem Kararlarının Türkiye’de Tenfizinde Kamu Düzeninin Rolü, Makalelerim, Ankara, 2006 (sh. 151-163) (Tanrıver, Tenfiz).
- TEZCAN, Durmuş :Adil (Dürüst) Yargılanma Hakkının Uygulama Alanı Açısından İdarî Uyuşmazlıkların Konumu, Yıldızhan Yayla’ya Armağan, İstanbul, 2003 (sh. 469-484).
- TOROSLU, Nevzat : Ceza Yargılamalarının Çabuklaştırılması Sorunu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 613-615).
- TOSUN, Öztekin : Yargının Çabuklaştırılması İle Adaletin Bir An Önce Gerçekleştirilmesi İçin Çareler, İstanbul Barosu Dergisi, C. 58, S. 7-8-9, 1984.
- TURAN, Hüseyin : Adil Yargılanma Hakkı, Yargıtay Dergisi, C. 27, S. 4, Ekim, 2001 (sh. 667-704).
- TÜSİAD : AİHS ve Adil Yargılanma İlkesi Işığında Hukuk Devleti ve Yargı Reformu, Ankara, 2004.
- Uluslararası Af Örgütü : Adil Yargılanma Hakkı, İstanbul, 2000.

- UMAR, Bilge : Hukuk ve Adliye Reformu Sorununun Medenî Usul Hukuku'nu İlgilendiren Bölümü Üzerine Ön Rapor, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 126-128).
- UTKU, Müfit : Yargı Reformu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 117-119).
- UYAR, Talih : Yargılamanın Gecikmesinde ve Hızlanmasında Özellikle İcra Hukuku Açısından Hâkim, Taraf ve Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu, İzmir, 2000 (sh. 152-169).
- ÜNAL, Şeref : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, N. 89.
- ÜSTÜNDAĞ, Saim : Medenî Yargılama Hukuku, İstanbul, 2000.
- Versan, Rauf : Adil Yargılama Üzerine, İstanbul Barosu Dergisi, 1990, C. 6, S. 1, 2, 3 (sh. 123-129).
- YAŞAMIŞ, Firuz Demir : Türkiye'de Yargının Tıkanma Nedenleri ve Yargı Reformu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 305-313).
- YAVUZ, Nihat : Hukuk Usulünde Müddetler, ABD, 1975, C. 32, S. 2 (sh. 133-140).
- YAYLA, Yıldızhan : Yargı Reformu, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 126-129).
- YILDIRIM, Gökçe : Adil Yargılanma Hakkı (AİHS. m. 6), www.yayin.adalet.gov.tr.

- YILMAZ, Ejder : Hukuk Davasında Hâkimin Verdiği Kesin Mehlin Hakkı Kısıtlaması, ABD, 1987/I (sh. 43-52).
- YILMAZ, Ejder : Hukuk Davaları Bakımından Adalet Hizmetlerinin İyileştirilmesi İhtiyacı ve Yapılması Gerekenler, SÜHFD (Prof. Dr. Şakir Berki'ye Armağan), Konya, 1996, C. 5, S.1-2 (sh. 55-76) (Yılmaz, Yapılması Gerekenler).
- YILMAZ, Ejder : Aksak Adaletten İşleyen Adalet, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 470-493) (Yılmaz, Adalet).
- YILMAZ, Ejder : Medenî Yargılama Hukuku'nda Islah, Ankara, 1982.
- YILMAZ, Ejder/
ÇAĞLAR, Tacar : Tebligat Hukuku, Ankara, 2007.
- YURTCAN, Erdener : Yargıtay Kararları Işığında Hukuka Aykırı Delile Dayanma Yasağı, Prof. Dr. Nurullah Kunter'e Armağan, İstanbul, 1998.
- YÜCE, Turhan Tûfan : Yargı Reformunun Çeşitli Sorunları İçinde 'Hâkim', Yeni Türkiye Dergisi, S. 10, YRÖS, 1996 (sh. 885-890).
- YÜCEL, Mustafa T. : Ceza Yargılamasında Makul Süre, Ankara Barosu Dergisi, 1992/2 (sh. 236-241).
- YÜCEL, Mustafa T. : Türkiye'de Yargının Etkinliği, Ankara, 2008.

- ZABUNOĞLU, Yayha K. : Adil Yargılanma Hakkı ve Adil Yargılama
Yapma Görevi, Yeni Türkiye Dergisi, S. 10,
YRÖS, 1996 (sh. 358-372).
- ZABUNOĞLU, Yahya K. : Adil Yargılanma Hakkı ve İdarî Yargı, Yargı
Reformu, Sempozyum, İzmir, 2000 (sh. 314-
320).